Из жарке Африке: успомене Милорада Рајчевића, светског путника, друга књига, 1925.

Садржај

Шесто писмо: Вад Медани и Ел Обеид. Белим Нилом кроз постојбину Црнаца. Кадак. Аудијенција код краља племена Шиљук. Режаф

Седмо писмо: Уланда и прилике у њој. Албертово језеро. Масинди и језеро Кјага. Предели око Викторија Хјамзе. Ентибе. Кампола. Кисуму. Момбас

Осмо писмо: Танга. Занзибар. Дар-ес-Салом. Тангањика

~~сб/145~~
инв. 1236/47
Својина
Адамов Ж. Слободе
ПУТ ОКО СВЕТА
896-94:91(6)
620.-

ИЗ ЖАРКЕ АФРИКЕ

УСПОМЕНЕ

МИЛОРАДА РАЈЧЕВИЋА

СВЕТСКОГ ПУТНИКА

10.664

ДРУГА КЊИГА

Управа за опште службе републичких органа СР Србије БИБЛИОТЕКА Београд
Завод за основно образовање и образовање наставника БИБЛИОТЕКА БЕОГРАД
инв.: 2796
БИБЛИОТЕКА ... ПРОСВЕТЕ НР СРБИЈЕ БЕОГРАД

БЕОГРАД
1925.

ЦЕНА 100 ДИН.

Штампарија „Ђ. Јакшић“, Дворска 17., Телеф. 97.

Милорад Гарчевић

Витез Ордена Св. Гроба.

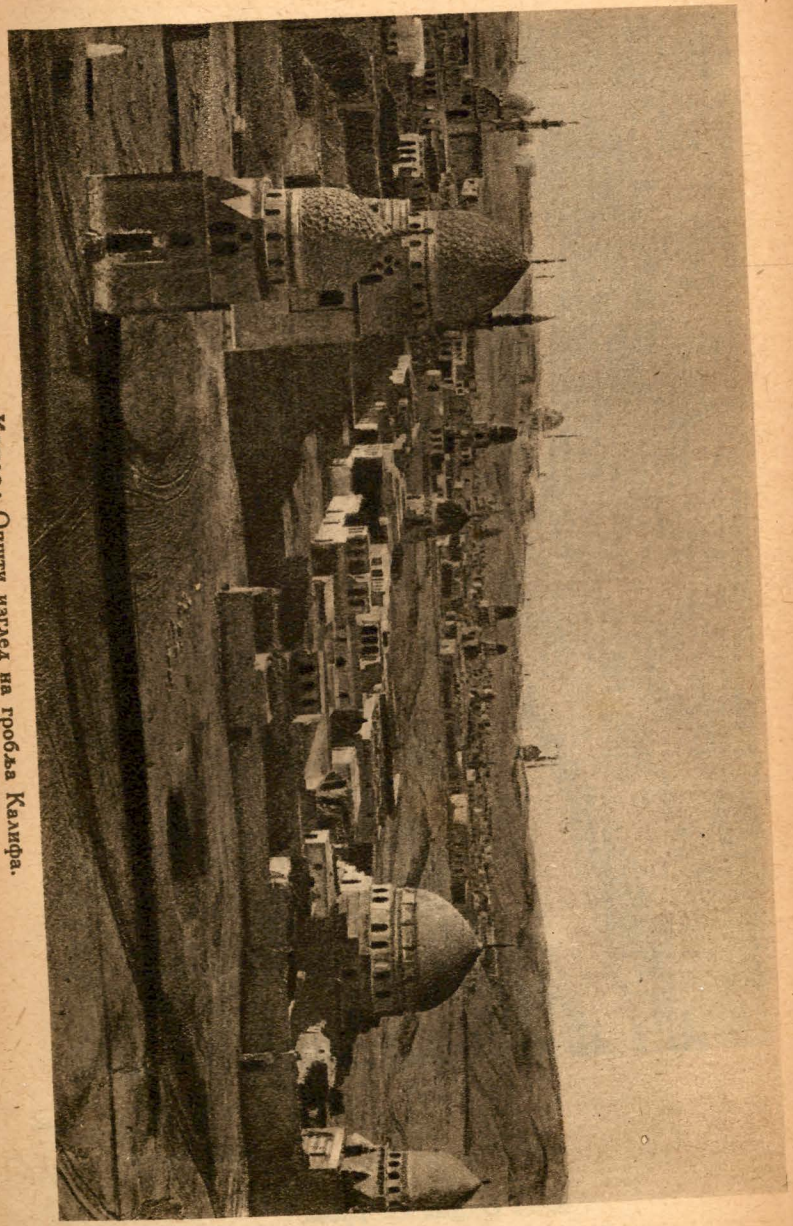

Каиро: Општи изглед на гробља Калифа.

Источна Африка: Једна урођеничка насеобина.

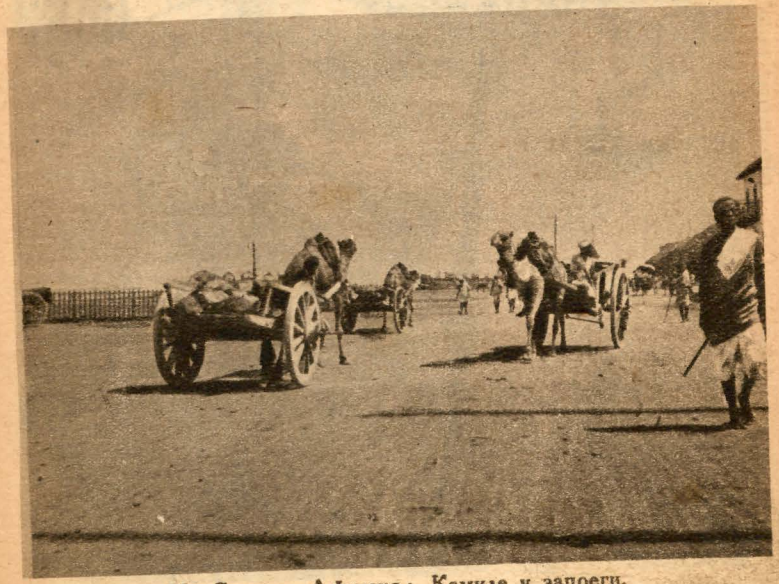

Из Средње Африке: Камиле у запрези.

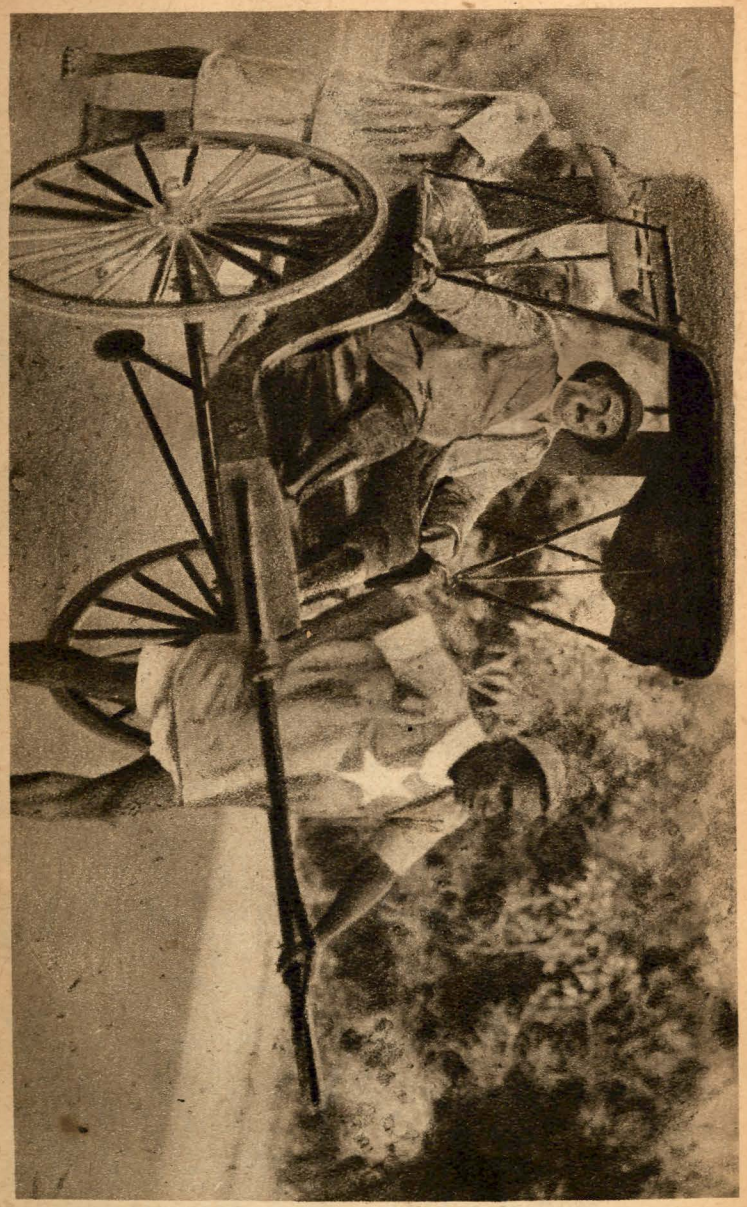

Рајчевић у шетњи кроз Занзибар.

Садржај прве књиге:

Одзив наше штампе. Светски путник у Сарајеву — „Вечерња Пошта“; Афричка путовања г. Рајчевића — „Време“; Повратак светског путника — „Балкан“; Г. Милорад Рајчевић — „Забавник“; Г. Рајчевић — „Цицварићев Б. Дневник“.

Предговор: Биографија светског путника.

Прво писмо: На путу за Египат. — Хаброн. — Газа. — Суецки Канал. — Порт Сајд. — У друштву г-ђе Отар де Халиде.

Друго писмо: Египат. — Александрија. — Абуки и Розета. — Каиро и околина. — Стари Египат. — Гизе. — Луксор.

Треће писмо: Долина Нила. — Гизе. — Бели Суеф. — Једно старо познанство. — Михије. — Бени Хасан. — Асиут — Ахмин. — Кена. — Луксор.

Четврто писмо: Судан. — Асуан и прва катаракта. — Вади Халфа. — Кроз Нубиску Пустињу. — Лов на крокодиле. — Хартум.

Пето писмо: Пут на југ од Хартума.

Претплатници.

Слика 157.

Садржај друге књиге:

Шесто писмо: Вад Медани и Ел Обеид. — Белим Нилом кроз постојбину Црнаца. — Кадак. — Аудијенција код краља племена Шиљук. — Режаф.

Седмо писмо: Уланда и прилике у њој. — Албертово језеро. — Масинди и језеро Кјага. — Предели око Викторија Хјамзе. — Ентибе. — Кампола. — Кисуму. — Момбас.

Осмо писмо: Танга. — Занзибар. — Дар-ес-Салом. — Тангањика.

Девето писмо: Језеро Тангањика. — Албертил. — Белгиски Конго. — Катанга. — Елизабетвил.

Десето писмо: Родезија. — Бумаваје и Салисбери. — Португалска Источна Африка. — Беира.

Једанаесто писмо: Беира. — Источном обалом. — Лоренсо Маркез.

Дванаесто писмо: Од Лоренсо Маркеза до Јоханесбурга. — Трансвал. — Преторија. — Код принца Артура. — Наше колоније у Јоханесбургу. — На Кригеровом гробу.

Тринаесто писмо: Дурбан и Натал. — Ист Ландан. — Капштат. — Капландија.

Шесто писмо

Вад Медани и Ел Обеид. — Белим Нилом кроз постојбину Црнаца. — Кадак. Аудијенција код краља племена Шиљук. — Режаф.

Режаф, 8. маја 1923.

Прва варош од Хартума, где сам се с читаоцима опростио у првој књизи, зове се Вад Медани.

Становници Вад Медани су Црнци и то у главном из два племена Фунги и Хамаги који у околини живе. Има нешто и Арапа који се овде баве трговином али како су сви Арапи крвно много мешани са својим суседима Црнцима то се ни за њих скоро не може рећи да не припадају црној раси. У осталом ови Арапи ни по чему нису одмакли од Црнаца са којима живе па према томе и немају никаквог преимућства над пунокрвним Црнцима, већином становника Вад Медани.

У извесноме добу године, када то стање воде допушта, Плавим Нилом плове и лађе, суданска држава својина (mail steamers of the Sudan Government). Ове лађе полазе из Хартума, пролазе поред Вад Медани, вароши Сенара и долазе до близу абисинске границе. Али у пролеће лађе престану да саобраћају не само овуда него и на Беломе Нилу јер у то време Нил јако спадне пошто у ово доба године у пределима где из-

виру Бели и Плави Нил, као и у њиховим сливовима завлада велика суша. Тек јуна месеца и то у другој половини почиње овуда да пада киша и та киша пада читави три месеца без престанка што је познато у географији жарких предела као кишна периода. Ови крајеви овде немају зиме већ им та киша мало освежи ваздух и то би од прилике одговарало нашем годишњем добу зиме, само што ова њихова зима пада баш у месеце нашег лета. У ово дакле време услед јаких киша Нил почне да надолази. Вода нагло надође и почне да ваља пред собом нанос носећи све својим широким коритом. Тек почетком јула ова вода стиже под Асуан где се сви отвори на брани широм отворе и вода улази у Египат. Долазак велике воде Нилом из Асуана се јавља телеграфски у цео Египат и тај дан Египћани славе као свој највећи празник.

Тада се по џамијама служе службе Алаху што је пустио воду народу јер да није те воде која Нилом у Египат дође цео би плодни Мисир био неплодна пустиња. У самоме Каиру, престоници Египта овога дана се све радње затварају, варош кити заставама и цвећем и цео свет излази на обалу да види надолазак реке. Сам краљ, раније кедив, излази свечано на Нил да види долазак воде и то место на обали где ће краљ доћи поспе се цвећем и искити свакојаким зеленилом. Ту се одслужи свечана служба Маоми а то је пророку Алаховом. У вече цела је варош дивно осветљена, по улицама праве се бакљаде и у парковима и главној чаршији илуминације. Да напоменем још и то да у Каиру овај празник пада тек августа месеца пошто води треба више од месец дана да из Асуана стигне до Каира а

сбј-145

сем тога разливање по каналима горњег Египта успорава јако њен ход.

На двеста шесдесет седмом километру од Хартума налази се мало али укусно, у колико се то може рећи за црначке вароши, место Сенар. Као год Вад Медани и ова је варош на левој обали Плавог Нила. Сама варош није много занимљива али има веома интересантну околину. Неколико километара уз реку налази се доскора богата варош Стари Сенар који је имао преко 20.000 становника а данас лежи у рушевинама. Варош је ова сасвим скорашња и још пре тридесет година у њеним се улицама трговало и жагорило сасвим безбрижно као сада у Вад Медани или Хартуму. Али наишао је устанак дервиша под вођством Мадије и како је рат распламтео се целим Суданом то ни Стари Сенар није био поштеђен. Два пута је Мадија опсађивао варош али узалуд. Гарнизон је био прилично јак а и сами грађани давали су непријатељу одлучан отпор. Истрајност побеђује и та пословица, толико пута истинита би потврђена и овога пута. Дугом опсадом Мадија успе да освоји варош и из љутине што су се грађани тако жестоко опирали његовим налетима он предаде варош на пљачкање својим војницима. Варош би скоро сасвим уништена, грађанство поубијано или се разбегло којекуда а куће порушене. Овај до тада тако напредан град поста за ноћ гомила рушевина и то таквих рушевина да се више из њих није могао ни подићи. Ово је било године 1885. и рушевине од овога града могу се и данас видети исто онако као и неколико дана по уласку дервиша.

Прва варош на коју се после прелаза преко Белог Нила наиђе јесте Кости до скора незнатна варошица

а сада једно од најважнијих суданских тржишта. Да је ова варош у трговачком погледу добро постављена најбоље се може видети из тога што је у прво време овде се био настанио неки Грк досељеник, звао се Коста па је и варош добила његово име.

Како се Кости налази на граници провинције Кордофан (западно од Белог Нила) а ово је најбогатија област у целоме англо-египатском Судану, то је Кости један од најважнијих трговачких депоа за производе који долазе овамо из Кордофана. Везан за Хартум жељезницом а тако рећи и лађом, јер је Нил само на неколико километара од вароши, сем тога везан и за главни град Кордофана Ел Обеид железничком пругом Кости је самим својим географским положајем посредник највећег дела суданске трговине која се у главном и креће двема јединим великим линијама којима се креће трговина Судана: жељезница Хартум—Ел Обеид и лађе које иду Белим Нилом. Кости се налази баш на укрсници ова два велика суданска трговачка пута, па је и његова превелика трговачка живост сасвим разумљива.

За Европљанина ова суданска варош занимљива је највише по шаренилу њене пијаце или чаршије. Како се варош налази некако на међи неколико црначких племена то је у исто време она и њихово природно тржиште, место где се они састају. Свакога јутра у Кости долази пуно урођеника из оближњих племена Хабаниа, Данакли, Динка па чак и по који Шиљук и ако ово племе живи много јужније, пошто се пређе територија племена Динка. Како пак свако племе има и нешто своје специјално у ношњи и изгледу то ова маса Црнаца представља шаренило какво се само овде

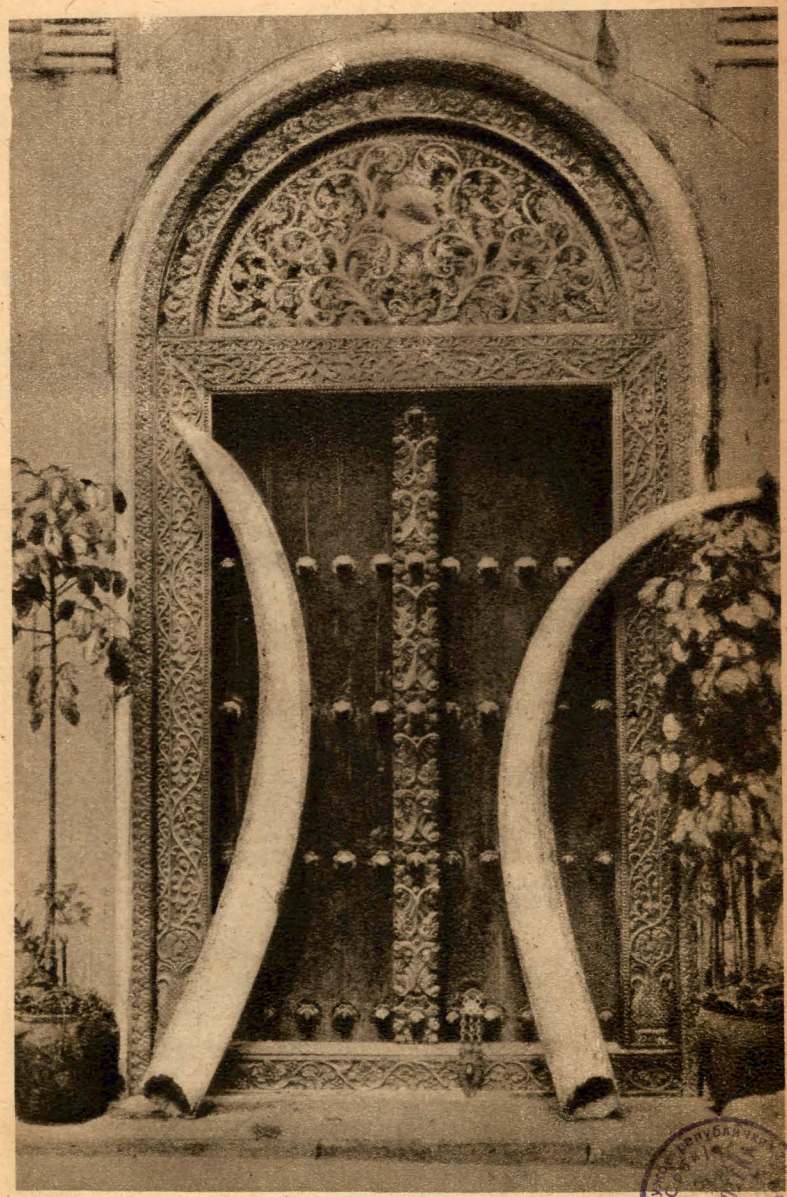

Слонови зуби пред вратима Занзибарског Султана.

Инв. 2796
Управа за опште службе републичких органа С.Р. Србије БИБЛИОТЕКА Београд

Рајчевић окружен наставницима и ученицима Мисионерске школе у Камбали (Уганда).

Њ. В. Султан Занзибара Сеид-Калифа Бин Хоруб II са Енглеским Резидентом и особљем.

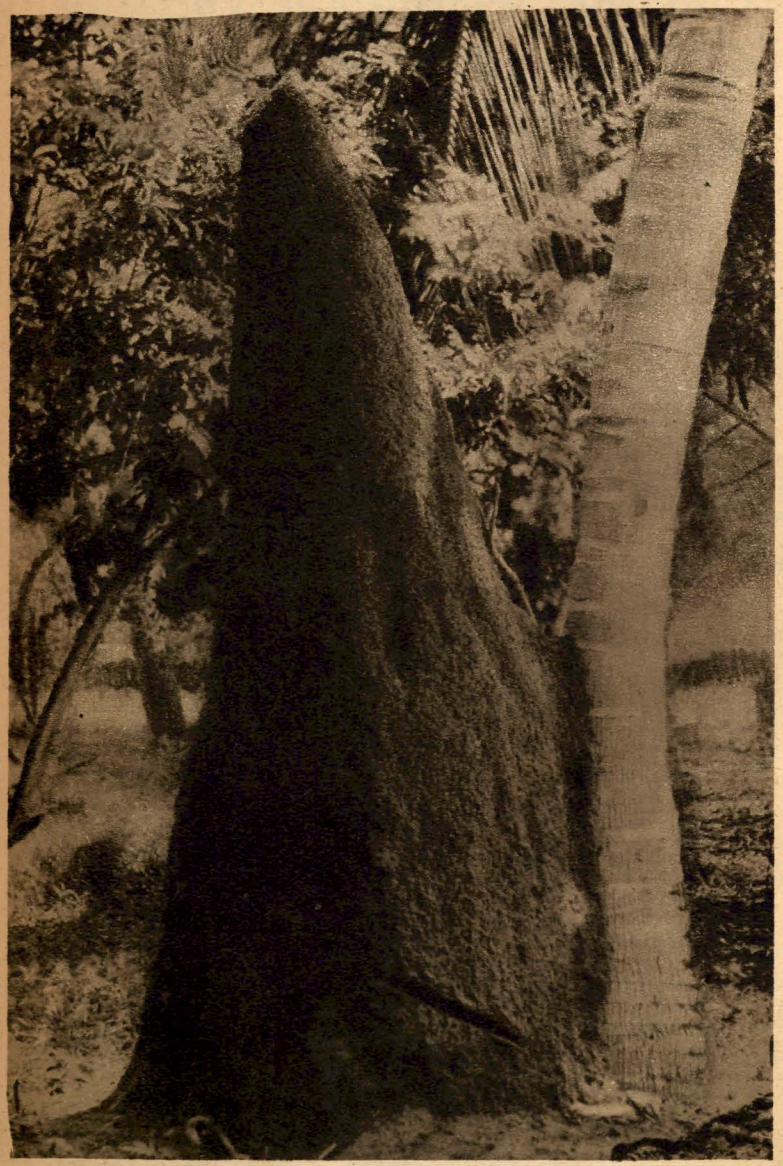

Средња Африка: Кокосово дрво са огромним мравињаком

може видети. Због тога је Кости сваки дан живо као да је увек пијачни дан.

У близини ове вароши налази се село Аба Исланд. Ту у једној кући овога селанцета Мадија је дошао на идеју о верскоме устанку суданских муслимана. Ту је он израдио и прве планове за остварење своје грозне идеје која је читавих 15 година упропашћавала ове крајеве стварајући сцене пуне ужаса и страхоте како то само фанатизована маса може да изведе.

Кости се налази на међи степе и дивље шуме. Одавде па све до Ел Обеида а то ће рећи неких три стотине и двадесет километара, воз пролази кроз богату провинцију Кордофан која је опет почела да се подиже после страшног пустошења која је под Мадијом претрпела. Да би ово поновно подизање овога предела убрзали Енглези су саградили пругу од Кости до Ел Обеида а која сачињава у саобраћајном погледу засебну линију, одвојену од линије Хартум—Кости. Због тога возови из Хартума заустављају се у Кости а одавде други полазе даље за Ел Обеид.

Дужина пута од Хартума до Режафа износи 1096 километара. Ми смо се задржавали на неких двадесет места и трудили се да видимо све оно што је најзначајније на овоме путу. А пут је заиста био веома занимљив и то занимљив би био за свакога па био он дете или одрастао човек, научник и истраживач или пак обичан туриста који путује из задовољства само да би прекратио своје дугачко и досадно време.

Наша јахта је оставила Хартумско пристаниште рано у зору и за пола сахата већ је обишла врх Раз Хартум и ушла у Бели Нил. Десно од нас на равноме земљишту виде се велики остаци земљаних радова

извршених од стране војника генерала Гордон паше године 1885 приликом одбране вароши од мадијеваца.

Још одмах Бели Нил се шири тако да од једне обале до друге овде има по три или четири километра. Ово већ није река него читаво језеро чије су обале тако ниске да стока са свих страна може на воду да приђе. Обале су равне и обрасле бујном травом по којима безбрижно пасу стада оваца и стоке залазећи с времена на време у реку ради воде. Пловећи даље разноврсност животиња све је већа. Пловке, гуске и разне друге барске птице сваки час прелећу преко нас или прну поплашене нашом јахтом гачући тужно у овој пустињској тишини где ваљда од села до села има до двадесет километара. Крокодила овуда има пуно и скоро на свакоме баку замишља се по један а већ врло често, када смо ишли ближе једној обали могли смо их спазити како на песку леже и вребају своју жртву.

На педесетом километру од Хартума река почиње да се сужава и обале да се издижу. На источној страни реке већ се појављује вис Џебел Аули а један дан хода одатле на падинама брда Џебел Мандара налази се велико арапско село Ел Гетеила у коме станују Арапи из племена Данагла. Село је велико и личи на варошицу али како се из далека види да није Бог зна како занимљиво то нисмо ни свраћали у њ тим пре што ни књиге које смо имали нису нам препоручивале да се ту задржавамо. Зато смо продужили пут без прекидања даље.

Одавде обала почиње да бива нешто стрмија и песковитија. Обале су обрасле густим жбуњем акација и мимозе које нагнуте над реку и огледајући се у њој чине врло лепу слику.

У даљини појављују се врхови масивне и врло кршевите али ниске планине Џебел Арашког која не достиже ни 100 метара у висину. Иначе све је друго равница — савана — а то ће рећи огромни пашњаци по којима пасу стада антилопа и других животиња ових крајева.

Трећи дан путовања стигосмо у место Ел-Дуејм. Ово је главно место провинције Белога Нила и становништво му се у главном састоји из Арапа племена Данагла и Хасаније. Ја нарочито кажем место а не село или варош јер заиста ја ни сад незнам да ли је то било село или варош. Има џамију израђену према плану неког грчког архитекте и једну грчку кафану. Остале куће су као и у свима другим суданским местима олепљене блатом и покривене сламом. Зато Ел-Дуејм, и ако окружно место, не даје никако утисак вароши већ само већег села. Али ово село је важно тржиште за ове крајеве што сам ја одмах знао чим сам чуо да ту има и неколико Грка. Ел-Дуејм је једно од главних стоваришта гуме која се овамо доноси камилама из Кордофана па после експедира даље за Хартум. Сем тога и сами становници овдашњи занимају се зељорадњом и са реке се лепо види како је источна обала обрађена и засејана ражи, овсом, луком, и гомбосом док је западна обала обрасла густом шумом од акације и мимозе. Да напоменем још и то да су куће у овом окружном месту тако неправилно разбацане по вароши како то само арапска и муслиманска аљкавост може да учини. Ова разбацаност и чини да већина путовођа називају ово место селом а не вароши па и у моме Бедекеру тако стоји.

После дужег путовања (нешто више од пола дана) наша јахта стигла је пред среско место *Кава* које се налази на двеста четрдесет трећем километру од Хартума. Место се налази на источној обали реке и занимљиво је због кућа чији су кровови завршени у облику конуса (купе изврнутог левка). Кује су им врло добро израђене и варошица даје утисак места које врло добро напредује. Становници су и овде Арапи из племена Данагла и Хабанија али има пуно и Црнаца. Земљорадња је и овде развијена и гаји раж, овас лук, бамија и још друге тропске биљке.

Ускоро после Кава лађица наша стиже пред северни врх острва Аба. Ово острво је врло дугачко и пошумљено. Оно се протеже четрдесет и шест километара на југ и његове густе шуме биле су врло погодне за почетак оружане акције Мадијеваца против Египћана. Ту, на томе острву, дервиш Мохамед Ахмед, доцније назван Мадија, отпочео је године 1883. свој верски устанак који се убрзо раширио на цео Судан и стао Енглезе и Египћане толико жртава и новаца.

Нешто још даље од средине острва налази се место Фаши Шоја одакле је Мадија био родом. А баш према јужноме врху великог острва Аба налази се варош Кости на Беломе Нилу и железничкој прузи Хартум—Ел-Обеид а о којој сам већ напред говорио. Овде је негде од прилике и граница између Арапа становника Белога Нила и Црнаца који јужно одавде у главном насељавају и обале и унутрашњост земље. На левој обали одавде почиње отаџбина племена Динка које је једно од највећих црначких племена на Беломе Нилу. О њима ћу имати опширно да говорим нешто мало доцније.

Од Кости на југ обале Нила у главном су необрађене. Густа тропска шума допире до саме реке и тек местимично види се обрађено земљиште. На пристаништима се виде по неки пут Црнци који за бакшиш одиграју и неку народну игру свога племена те тако путници имају прилике да виде не удаљавајући се много од реке. Зими, док пролазе овуда нарочити бродови удешени за туристе, бродарске агенције организују нарочито за своје путнике црначке игре, али ми како смо ишли сами, што но рекли наши, за свој грош, то нисмо могли често видети. Ипак на појединим станицама где је било Црнаца играли су нам за незнатан поклон.

Четвртога дана стигосмо под Ренк, варошицу на источној обали реке. Овде је године 1898. вођена борба између дервиша и Египћана. Поменута година то је година угушења Мадијевског устанка и по заузећу Хартума англо-египатска речна флота пође Белим Нилом ка југу. Овде, у Ренку, наиђе на један дејм, а то ће рећи утврђен логор Мадијеваца; и онда египатске топовњаче отпочну бомбардовати дејм са воде. Борба буде чврста али се реши, разуме се, у корист Египћана и дејм буде уништен, дервиши делом заробљени а делом разјурени. Међу пленом који су Египћани овде успели да узму био је и један пароброд.

Петога дана ујутру пловили смо поред каменитог брда Џебел Ахмед Ага чија висина не износи више од 105 метара али како ових 105 метара прекину једноликост равне и досадне обале Белога Нила то они у овоме крају представљају топографску знаменитост. Шта ће на ово рећи наши планинци који живе на хиљаду и петстотина или више метара висине?

Предео којим смо пролазили петога дана наше пловидбе јесте у главном ловачки и рибарски предео. Нарочито сам запазио да се замљорадњом овде нико не бави и за цео дан путовања ја тако рећи нигде не видех пооране њиве. У осталом околина је таква да је Црнцу орање сасвим непотребно. Дрвета дају довољно плода да му служе за салату уз печено месо које он у изобиљу стигне да улови по овим тако препуним шумама.

Има племена у Централној Африци који на пример врло радо једу змије. Ухвате змију и завежу је за главу па јој тело спусте у котао пун воде која ври на ватри. Вода ври и змија се кува. Кад се месо раскува онда редуша само ухвати змију за главу, извади из котла и наднесе над какав широк суд махом од дрвета а у облику даске, плеха или пак каквог ширег корита.

Сад се глава јако тресе што чини да се и цело тело куване змије повија за покретима главе и од потреса месо, које је у котлу добро раскувано, отпада од костура и пада на подметнути суд, а костур цео остане у рукама редуше која га баци. Месо на дасци се сад припреми и за ручак претставља праву посластицу.

Десно од нас, на западној обали реке, премда шуме допиру до саме воде ипак промакне по које рибарско село што оживи обалу и обрадује путника. Лево пак и ако је земљиште насељено Црнцима из великог племена Динка, ипак не види се са обале ни једна кућа јер су њихова села сва даље у унутрашњости и то по неколико миља далеко од обале. На тај начин цела источна обала овуда је за обичног пролазника

Нилом, просто ненасељена и густе шуме спуштају се до у саму реку где крупно дрвеће смењује најпре трска а затим трску поступно трава и разно барско биље.

Пред вече петога дана јахта је стигла пред варошицу или боље село Кака које се налази на 656 километара јужно од Хартума. Ово село то је северна граница црначког племена Шиљук које живи на западној обали Нила одавде па за више од три стотине километара на југ. Одавде дакле и лева и десна обала Нила насељене су искључиво Црнцима. Ако се и нађе који Арабљанин он је или трговац или чиновник, али и тај Арабљанин већ мало личи на Арапа из Египта пошто је утицај Црнаца и њихових обичаја учинио на њему огромних промена.

Као што напоменух, Кака је насеобина Црнаца из племена Шиљук које одмах одавде и почиње. Њено становништво бави се риболовом, обичним ловом на дивљач и једном још специјалном индустријом. Становници ове вароши наиме израђују дугачке а уске чамце од дрвета кога имају у изобиљу и од кожа убијених животиња. То су дугачки а уски и веома лаки чамци којима се човек у свако доба године врло лако и брзо може да креће Белим Нилом.

Овде обале нису тако размакнуте као у почетку путовања од Хартума. Док тамо, Бели Нил личи пре на неко језеро него на реку услед велике своје ширине овде су обале тако близу да Нил не изгледа већи од наше Мораве. Обале су обрасле трском и на појединим местима тако ниске да терен врло благо силази у реку што је врло згодно за стоку која долази да пије воду и, нарочито пред вече ова места су тако претрпана

животињама из степе да личе на појилишта каквог огромног стада. Врло је лепа слика која се тада види са воде а коју смо ми тако пријатно са наше лађице посматрали. Ова места зову овде Dry Khor (River Course) што би се на нашем језику најзгодније изразило са речи појилиште.

По подне шестога дана нашег путовања од Хартума наша лађица је стигла пред варош Кодок главно место области Upper Nile province а то ће рећи провинције горњега Нила. Ова варош је била за време Мадијеваца седиште једнога емира (окружног начелника) и године 1898. кад је угушен овај устанак у Кодок је ушло једно одељење француских војника под командом капетана Marchanda који је држао варош у својим рукама све до доласка Енглеза а то је од 10. јула до 11. децембра исте године. Тек тада је, узајамним споразумом варош предата Енглезима који је и данас држе.

Кодок, за Мадијиног устанка познат под именом Фашода, ужива глас веома нездравог и маларичног места. У околини вароши има доста мочари а већ комараца има више можда него и у једном другом месту Судана. Поред свега тога ипак Кодок, због своје велике политичке и економске важности, привлачи доста Европљана који ипак у њему опстају.

Кодок је у исто време и престоница племена Шиљук чији краљ има овде своју резиденцију. Кад су Енглези савладали дервишки устанак и заузели ове крајеве они су имали једну паметну меру предострожности за осигурање свога опстанка овде, а то је да су црначким краљевима оставили власт коју су ови раније

имали: Оставили су им право да суде својим саплеменицима као и до тада а по својим обичајним законима.

Једна од првих дужности у Кодоку била је посета краљу Шиљука. Како смо се ту задржали цео дан то сам имао времена и да разгледам варош и да посматрам живот ових људи као и један мали излет у околину да направим као и да посетим њиховог краља. Ово време проведено међу овим људима толико ми је пружило занимљивости да ја сматрам да би било грехота а да их својим читаоцима у детаљу не опишем. Тим пре је то било за мене погодније што сам овде нашао људе Енглезе и суданске чиновнике који већ годинама проучавају живот и обичаје ова два племена овде, Динка и Шиљук, па су ми они могли дати драгоцених података из својих студија.

Најзанимљива од свих била је моја посета краљу Шиљука чији се двор налази близу саме вароши. Кад сам отишао тамо одмах су ме одвели краљу који је тада баш присуствовао неком суђењу. Кад сам ушао у пространу одају, Његово Црно Величанство одмах је устало са своје столице израђене од трске и коже ипопотама и примило ме веома љубазно. Краљ је црн као ђаво и ружан како се само замислити може али, то му се мора признати, госте прима веома љубазно, бар беле госте, пошто црне као поданике и подчињене прима сигурно сасвим друкчије. Он не зна никакав други језик сем свој матерњи и зато смо се разговарали преко тумача. Краљ је испрва мислио да сам Енглез те је наш тумач муке имао да Његовоме Величанству објасни да нисам Енглез него Србин и уз то још да му објасни ко су то Срби, и какав је то народ.

Краљ је најзад разумео и разговор је могао да пређе на друге ствари.

За време разговора послужени смо неком течношћу скуваном од коре и лишћа једног дрвета кога код нас нема те не знам ни сам како да га назовем. То дрво они зову шимба и напитак који се од њега справља заиста је врло укусан. При поласку као успомену на моју посету Његово Величанство Краљ Шиљука дао ми је на дар једно велико парче слонове кости као и неколико пера грет која су чак и овде врло скупа а да и не говоримо о њиховој цени у Европи. Ја сам изашао веома задовољан из двора Његовог Црног Величанства и ова оригинална аудијенција била ми је до крајности занимљива.

Да ли је краљ за време посете имао на себи свечану или обичну униформу не знам, јер није искључено да овај владар у опште и нема две врсте одела просто зато што му нису ни потребне. Глава му је била сва искићена перјем што је врло смешно стајало на његовоме црном лицу пошто су пера била различите боје. Дали му је то једина круна или не, не знам, али знам да је краљ врло богат човек и да има само жена око две стотине.

У осталом број жена колико један човек овде може да има није ограничен овде неким верским прописима већ просто на просто зависи од богаства човекова. Жене се овде купују и онај ко може да купи више жена има их више и може их имати колико год може да их плати.

Живот једнога народа најбоље је карактерисан његовим законима. Закони то је управо скуп обичаја тога народа по којима се људи, чланови дотичне заједнице морају да управљају у појединим случајевима. Како су обичаји и начин живота ових људи сасвим различити од наших то сам се ја нарочито трудио да се, колико је то могуће упознам са њиховим обичајима. Како сам и краља Шиљука био затекао баш при суђењу то сам могао видети нешто од шиључког законодавства. Остало сам могао сазнати од енглеских стручњака у вароши што и својим читаоцима, услед огромне занимљивости саме ствари, доносим у продужењу овог свог излагања.

Црнци из племена Шиљук као и они из племена Динка јесу незнабошци. Иду голи и једни од других се разликују по томе што људи и жене из племена Шиљук секу косу (жене чак бријају главу) а Динки опет пуштају косу да им расте па жене косу плету или шију тако да им фризура има изглед шешира. Да не би пак кварили своје фризуре жене им спавају подупирући врат и главу једним дрветом а врло често и седећи. Људи су веома безазлени али неповерљиви јер кад сам хтео да их сликам сви су утекли бојећи се да им тиме не одузмем душу. Ките се радо разним ситним и шареним стварима нарочито ђинђувама и ситним металним предметима као ланчићима, гривнама и другим сличним артиклима. За један комад гвожђа овде може да се добије крава јер од гвожђа они себи праве разне украсе нарочито бразлетне које носе око руку и ногу. Да овај народ овде има доста атрибута наше цивилизације или пак за нас атрибут извесног дивљаштва и некултуре то остављам својим читаоцима на размишљање. Као највећа слава за онога ко негује своју кожу јесте да се умије свежом мокраћом од краве.

То би за њих било од прилике оно што је за нас колоњска вода. Друга земља други обичаји.

Ови народи живе врло примитивно и придржавају се обичаја и закона које су још од својих дедова и прадедова наследили. Они до сада нису ни знали за напредак већ су живели истим непромењеним животом ко зна колико хиљада година, долазећи у додир само са Црнцима из околних племена и то већином кад са њима зарате. Али како и ти Црнци из околних племена живе посве сличним животом то је и овај додир мало или нимало утицао на општи напредак ових људи. Како је пак овај део Африке, за све време старог и средњег века био одвојен великим пустињама од крајева у којима је било културе то су све ове земље живеле за себе и не знајући за догађаје којима кипти наша историја. Они су живели само од данас за сутра, не мислећи ни о чему јер, изгледа ми, да је за њих од свих начина размишљања најпогоднији овај не мислити у опште ништа.

Начин женидбе и удадбе и услови размене стоке јесу главни предмети целокупног овдашњег њиховог законодавства. Одредбе су у главноме исте код свих ових племена у овој околини а то су Динка, Шиљук и још једно два или три ситна племена чија имена не вреди ни памтити. И ако спорове по свима овим питањима решава племенски поглавица, који код Шиљука има титулу мелек или мек, што значи краљ, ипак суданска влада има своје чиновнике инспекторе, који проучавају разне племенске обичаје и законе, бележе то у књиге и пазе да се племенске старешине, краљеви, по истим управљају. Ипак у суђењу су ови краљеви скоро сасвим независни а једина обавеза где се види

њихова поданичка потчињеност Англо-Египћанима јесте плаћање данка које свако суданско племе мора да плати држави у виду порезе па било то у новцу или стоци, како је коме могуће.

Дакле, као што рекох, све спорове међу црнцима пресуђује њихов племенски старешина и то у другој инсанцији пошто ситне препирке и несугласице решава сеоски старешина или кмет, како би смо ми то рекли. Крупније случајеве, а то су они које кмет не може да пресуди, решава краљ али ово није крајња инстанца пошто ако је пресуда краљева у противности са постојећим обичајима дотичног племена, или се учини неправедна осуђеноме онда се он обраћа за правду on the Government — Суданском државном апарату која пресуду доноси као врховна инстанца.

Али ово апеловање на врховну власт је врло ретко и скоро непотребно пошто је живот ових људи тако прост да су им и случајеви око којих се суде веома прости. Целокупно друштвено уређење ових племена базира на: својини жене и стоке с једне, размени (куповини) жена и стоке с друге, наслеђу жене, деце и стоке с треће и накнађивању у женама и стоци за увреде и убиство с четврте стране.

Постанак њиховог закона и основи њихових обичаја, који у главном и сачињавају закон веома е занимљив. То нису закони који су гласани у скупштини или Законодавноме Одбору а које су писали и предлагали разни учени људи и доктори са цвикерима на очима и цилиндером на глави. Ово је резултат искуства живота племенског и породичног ових Црнаца и њихове логике. Тражити какав писани споменик од ових закона па ма колико се ишло у

натраг, сасвим је узалудно пошто их свакако није ни било.

Ипак, кад се упореде ови обичаји са обичајима старих Јевреја, нарочито одредбе које говоре о удовицама и порезу у опште (сродству) налази се пуно сличности.

Али ипак ни ови народи нису без традиције ни историје. Имају и они тако по неког великана из ранијих времена кога се радо сећају и о коме говоре као врло мудром и праведном човеку. То је велики шеик Ајуел који је за законодавство Динка исто оно што је цар Душан био за нас или Јустинијан за Византију. Само разуме се, кад се упореди овај мудри шеик са Душаном и Јустинијаном он је ипак од њих куд и камо нижи и његово дело је ипак мање. Ево у кратко шта о овоме великом човеку црначког рода вели предање:

„У време великог шеика Ајуела Динка је било велико и моћно племе. Суседне поглавице дрхтале су на глас да се је велики шеф на њих наљутио а слава ратника из племена Динка била је позната многим народима Белога Нила, Собата и Кордофана. Богаство и свакојако изобиље, ратнички плен и мноштво стоке налазило се тада у власти овога племена а љубав и слога владала је над његовим људима заједно са праведношћу великога поглавице.

„Шеик Ајуел умео је сваки спор тако лепо да пресуди да су увек обе стране од њега одлазиле задовољне. Његова мудрост и оштроумност биле су познате на далеко и многи су му људи долазили да га питају за савет. А он је свакоме давао савете и сви су одлазили од њега умирени, научени, и посаветовани. Добри шеик уживао је велико поштовање не само

свога већ и суседних племена. А он је то потпуно и заслужио.

Шеика Ајуела родила је жена која је својим годинама била давно већ прешла године рађања. Отац Ајуелов био је Нил или још боље речено његова велика вода. Отуда и његова памет била је неисцрпна као год и вода велике реке која нам даје сваку благодет и изобиље.

Једнога дана, на скупу стараца, у држави моћнога шеика, отпоче дискусија о томе од куда сунце долази а нарочито где то пред вече одлази и остаје преко ноћи. Дискусија је била жива и занимљива; најстарији људи племена Динка нису могли да на то питање даду тачан одговор. Шта више ни после неколио дана нико није могао то да објасни па чак ни после неколико месеци. Сви стари људи богатога и моћнога племена утонуше у дискусију и размишљање али узалуд. Сунце је и даље ишло својим путем али куда и како нико није могао да објасни.

Тада људи изађоше пред шеика, за кога су знали да је мудар као тица и добар као Нил и управише му занимљиво питање. Сви су трептали пред великим човеком и горели од нестрпљења да сазнаду велику истину јер су били уверени да паметни шеик то зна. Он је тако паметан човек.

И овога пута људи и жене великога племена Динка уверили су се да је њихов велики поглавица заиста паметан чивек. Кад је саслушао питање које су му управили најмудрији старци целога племена, велики шеик се је најпре мало замислио па затим одмах подигао главу, погледао своје људе и рекао им ове речи:

„О, људи, жене и децо, великога моћнога и богатога племена Динка! Зашто толико питате о томе кад знате да се то не може да сазна само из дискусије и размишљања. Треба ићи и видети. Нека они који се највише тиме интересују, а храбри су и крепки, пођу за сунцем и нека га прате у корак. Они ће ићи дуго и пут ће бити свакако врло тежак, али једнога дана они ће наћи место где сунце преко ноћи остаје. Нека се тада врате и кажу својим саплеменицима велику истину. Племе Динка, које се толико пута прославило у рату са својим суседима и отмици њихових жена и стоке, прославиће се још једанпут. Треба само ићи и видети“.

Сви људи племена Динка оборише главе и видеше да је њихов шеик заиста паметан човек и да све зна. Старци се погледаше и разиђоше кућама да причају велику мудрост славнога шеика и да нађу младиће снажне и храбре, који ће, како им шеик рече, да пођу за сунцем.

И заиста неколико младих и храбрих људи спремише се на далеки пут. Њихова снага била је на гласу а младост рана као јутро. Уз то и њихова разборитост беше већ позната старцима старога племена.

Њихов одлазак из земље моћнога племена био је велики догађај. И људи и жене и деца све је изашло да види ове нове јунаке који ће славу овога племена однети у још непознате земље. Шеик их је испратио окружен својим лепим сестрама и пожелео им среће у предузећу а бубњари и свирачи испратили су их до границе шеикове државе. Храбри млади људи отишли су на далеки пут а старци целога племена прекинули су препирку о сунцу докле се ови људи не врате.

Пуни месеци су пролазили а ових младића још није било да се врате са далеког пута. Већ је и друга кишна сезона наишла а њих још нема. Ипак су сви очекивали њихов повратак и са њима велико откриће.

Време је пролазило а људи који су били отишли да траже место где сунце преко ноћи остаје нису се још враћали у свој завичај. Стари људи који су покренули ово питање већ су били поумирали а њих још није било. Већ су по неки говорили како ови нису смели да се врате јер нису успели да пронађу тражено место па су се бојали шеикове љутње и исмевања од стране његових сестара. Што је више пуних месеци на небу се мењало то су људи и жене из моћнога племена Динка све више веровали у ово тврђење. Чак се почело држати за сигурно да је то једини разлог што се ти људи нису никако враћали у своју земљу.

Али једнога дана неколико стараца појавише се у племену Динка дошавши од некуд из далекога света. Они запиташе чистим језиком Динка, да ли су се вратили они који су отишли пре много и много месечевих мена да траже место где сунце преко ноћи остаје. Кад су чули да се ти људи сигурно неће смети ни вратити од исмевања и љутње поглавице они оборише главе и заплакаше као да им је неко све краве поотимао и отерао незнано куд. Људи се зачудише и одведоше их своме поглавици, пошто је велики шеик већ био умро. Много света беше се сакупило пред поглавичином колибом јер је све јако интересовало да сазнаду ко су и одакле су ови људи које нико не познаје а који тако лепо говоре језиком племена Динка као да су овде у овоме племену и одрасли.

Кад је и поглавица изашао да их види и да их пита ко су и одакле су, они запиташе одмах где је добри шеик Ајуел. Кад им поглавица одговори да је добри шеик умро и да је он сад шеик у племену Динка, старци се смерно поклонише новоме господару и у присуству мноштва људи из племена Динка рекоше му ово:

„Ми смо људи који су за време доброг шеика Ајуела пошли за сунцем да видимо где оно преко ноћи остаје. Нас је било много више али за време дугог и тешког пута многи наши другови су помрли. Ми смо пошли млади а ево где се враћамо као старци и оне које смо познавали овде или су помрли или нас сад не познају јер много је месечевих мена прошло од како смо ми отишли па су заборавили како смо изгледали а и да памте неби нас распознали опет јер смо се у дугом и тешком путу морали много да променимо и остаримо још више него они наши вршњаци који су овде остали а још нису умрли“.

Цео сакупљени народ дирнуле су много ове речи људи за које су мислили да су странци а оно су баш људи њихова рода. И ако су старци који су под добрим шеиком Ајуелом били и започели препирку око тога где сунце иде и преко ноћи остаје били помрли ипак интересовање за ову велику истину није се било са њима изгубило у племену Динка. Зато сав народ са највећим нестрпљењем очекиваше из уста ових нових људи шта ће о своме путу рећи. Они рекоше ово:

„Изашавши из земље нашега племена ми смо ишли и дан и ноћ за сунцем. Наилазили смо на шуме гушће и пуније зверова него наше шуме, на ливаде много пута пространије од наших и на брда чија се

величина ни замислити не може. Пут је био дугачак и тежак али ми смо увек ишли за сунцем и хтели смо да видимо где се то оно скрије преко ноћи. Идући тако много дана и много ноћи које чак нисмо могли ни избројати, дошли смо до једне огромне воде веће него сва вода која је протекла Нилом од како свет постоји а која се сабрала сва на једном месту. Огромна је била ова вода, и ви, о људи из славнога племена Динка, који никад толику воду нисте видели, не можете ни замислити колико је ту воде било. Све докле се може оком догледати, а може се догледати много пута више него у нашим саванама са највишега брда, била је вода. Ова вода је била немирна и ударала је о обале великим таласима.

Кад смо стигли на обалу ми смо се зауставили. Сунце је полако силазило и ми смо чекали да ли ће да сиђе до саме воде. О, људи! Велика се чуда дешавају а ваши мозгови нису у стању то ни да појме. Сунце је лагано силазило и приближујући се води бивало је све крвавије. Ми нисмо могли ићи баш на оно место где сунце у вече легне јер је то место далеко од обале, али је било и непотребно ићи јер смо са земље могли све да видимо.

Сунце леже увече у ту велику воду. Полако сиђе са неба и најпре додирне огромну водену површину а затим легне у воду сасвим и тако га нестане. Неколико смо дана чекали и гледали, сунце је увек легало на исто место што значи да му је сасвим сигурно легло у тој великој води.

Ова вода је слана толико како ви никад у животу, ни ваши очеви, ни очеви ваших отаца нисте окусили. Ноћу, кад се сунце успава, ова вода јури

на обалу и хоће све живо на њој да потопи али како је обала висока то се само чује велика хука. Ето, то је место где сунце леже и ми смо се отуда вратили да кажемо нашем добром шеику Ајуелу шта смо нашли и видели".

Ето то је прича о томе великом човеку славног племена Динка чија слава ма колико да је било славно и моћно, ипак није успела да пређе у Европу и уђе у наше историске уџбенике. Али Динка чува успомену на овога свога паметнога и храброга владара који је умео да буде тако праведан и добар.

Многе одредбе закона по којима се суди у племенима Динка, Шиљук и другим оближњим краначким заједницама, Црнци придају шеику Ајуелу. Али ипак несумњиво је да су све те одредбе само резултат дугога живота и искуства ових народа, а шеик је био само умешан човек који је вешто умео да их примењује.

У време ових великих шефова и обичаји народни боље су чувани јер је било чврсте руке која је могла преступе одмах не само да пресуди него и казну да изврши. Узимање девојака из родбине па било то од родбине по мајци или оцу сматрало се од увек код ових племена као противно моралу и племенским традицијама па је чак постојао и засебан закон који је предвиђао казне у овим случајевима преступа и испитивање сродности приликом самог венчања. Али са смрћу великих шефова и велико племе Динка разједини се на неколико заједница са засебним поглавицама који, очевидно, нису могли имати власт својих претходника па ни строге казне онако енергично извршивати као они. Смртна казна, која је била предвиђена

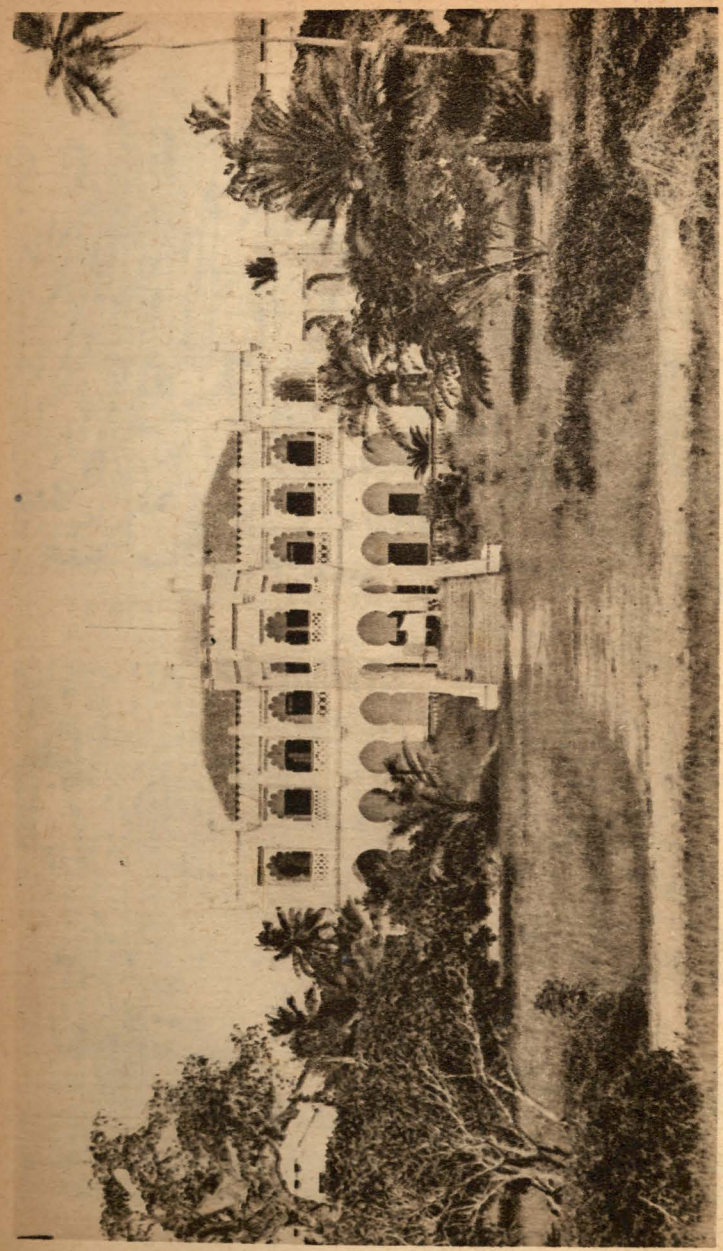

Дар-ес-Салом: Гувернерова палата.

Наироби: Урођеници племена Кикујч.

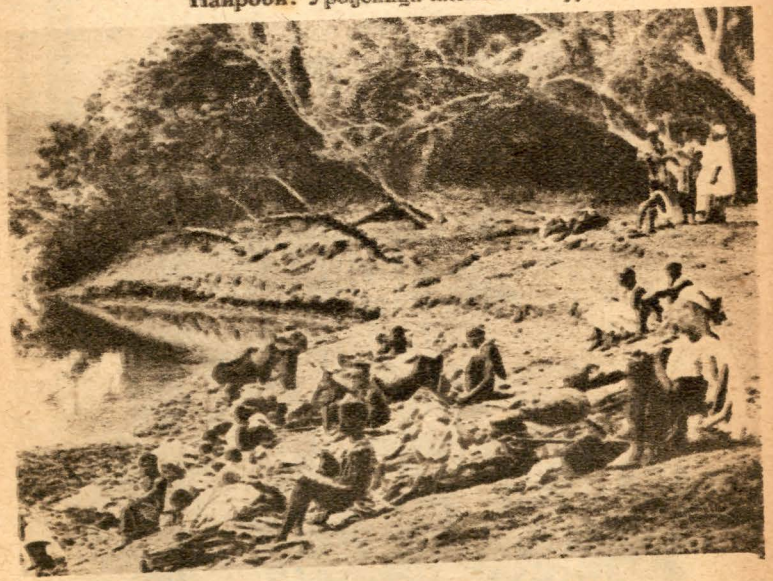

Дакар: Караван чека на превоз преко реке.

Дурбан: Рајчевић путује на слону.

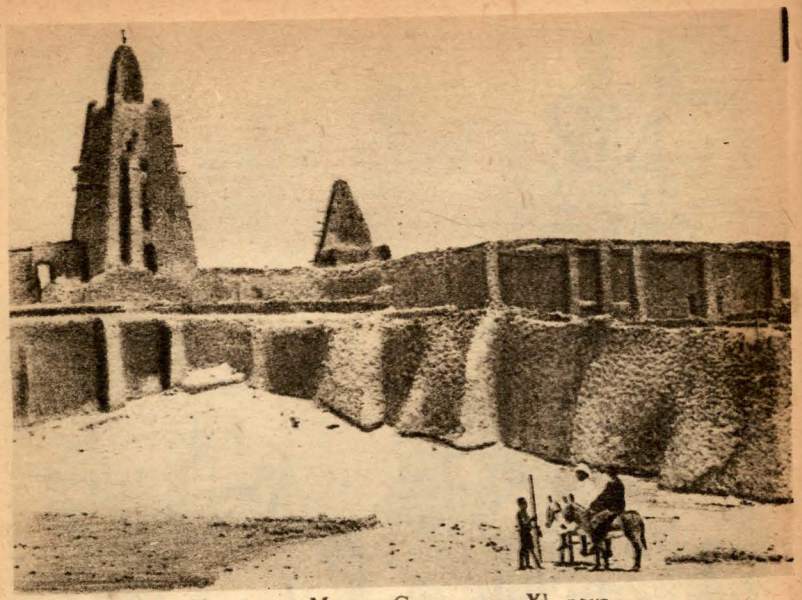

Тамбуцу: Мошеа Санкоре из XI. века.

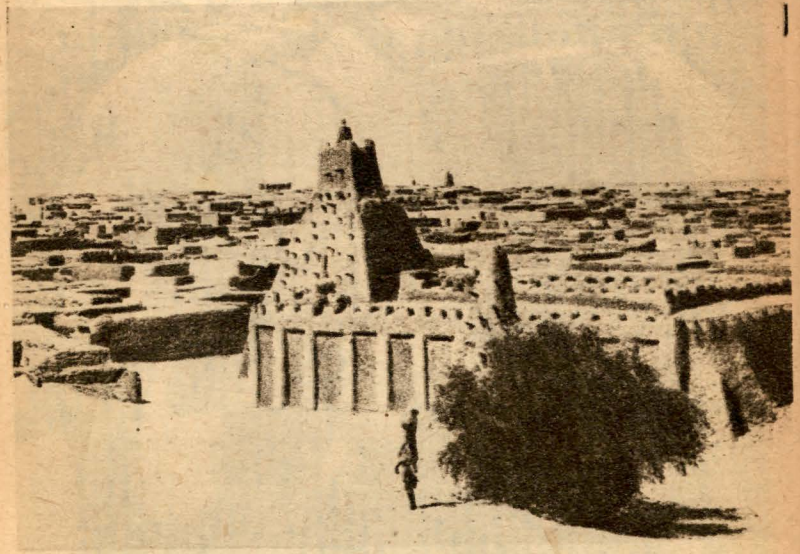

Тамбуцу: Мошеа Ђинђереј Бера, подигнута у XI. веку од Морабута Алкали — Алакиба.

за преступе који су нарочито сматрани за неморалне постаде скоро неизвршива и казне се ублажише. Неких блажих законских одредаба сасвим нестаде а многе које су биле веома строге добише много блажи карактер. Данашњи закони по којима се суди у племену јесу резултат свих ових промена у току времена.

Али уместо укинутих казни беху постављене друге које дотле нису биле постојале у племену. Испаштање би уведено и доцније ова казна би разграната у пуно казни које су тако згодно досуђиване за мање кривице. Плаћање одштете у стоци од увек било је згодно средство за кажњавање криваца али ако је преступ такве врсте да захтева казну преступника а не и оштету јер не би имала коме да се надокнађује, онда се преступник осуђује да му се одузме известан број крава или волова, закоље и подели племену. Ако је пак увређена са неке стране читава породица онда је кривац осуђиван да известан део своје стоке да увређенима и то би му била сва казна. Али ова казна може да се и замени другом што одређују они који су преступнику казну и досудили. Има пуно еквивалентних казни које се додељују овоме или ономе преступнику према његовој могућности да казну изврши.

Рекао сам да краљ у племену има сву племенску власт и да се Англо-Египћани не мешају у те њихове унутрашње ствари. Свако племе дакле сачињава једну аутономну јединицу и живи својим племенским животом.

Основа целокупног друштвеног уређења у племенима Динка и Шиљук јесте породица. Домаћин породице се много поштује и деца родитељима дугују врло велико поштовање. Ово је врло лепо и зато је код њих свака породица за себе снажна јединка која

је увек у стању да своје чланове осигура. Ауторитет домаћина је скоро једнак ауторитету старешине у војсци и због тога свака породица представља, поред имања које држи, још и чврсту заједницу. Породице се групишу у браства (slaus) тако да сродне куће сачињавају једно братство. Свако братство има свога старешину, махом најстарији домаћин братства, и он стоји непосредно под шеиком, поглавицом или краљем што зависи какву титулу има шеф дотичног племена. Само у старо време, и то ми само по усменоме предању знамо, шеик је делио и правду својим поданицима; данас пак то није случај. И ако су ово некултурна племена у нашем смислу речи културе, ипак ови људи, имају известан виши ступањ уређења који нас изненађује.

Судска власт у племену Динка припада једноме телу, телу стараца („old peaple") које је крајња а скоро и једина судска инстанција у племену. То је, како бисмо ми рекли, Државни Савет племена Динка и његова је дужност да суди и стара се о одржању обичаја племенских. Шеик или краљ (код Шаљука мек) јесте поглавар племенски и војсковођа у случају рата као и шеф извршне власти у земљи али судску власт врши поменуто тело стараца. Чланови овога тела се не бирају, као што је то случај са нашим саветницима, саме године дају право једноме човеку да уђе у тело old peaple. Јер, овде се сматра да је сваки стар човек, самим својим дугим животом, већ толико стекао искуства да се може сматрати паметним човеком а таквим се овде и сматрају сви стари људи. Уз то још старци најбоље и познају племенске обичаје па се зато њима и поверава брига о чувању истих што је у осталом сасвим и оправдано. Шеик или владар, може само да присуствује суђењу а може учествовати само онда ако је стар човек те му године дају право на чланство у телу стараца. Као што се види сасвим демократски и у многоме врло одмакли обичаји.

Домаћин у кући пресуђује све ситне кривице које не захтевају пресуду тела стараца. Шеф браства пак има само административну и војну власт без судске. Да напоменем још и то да тело стараца, и ако има тако важан положај у племену доноси своје пресуде усмено и не води деловодни протокол као код нас. Разлог за ово је код свих афричких племена један исти не умеју да пишу.

А какве бивају ове кривице које долазе на суд у племену Динка? За фалсификат свакако да ови људи не могу бити кажњавани јер за њега и не знају. Исто тако непозната је овде казна за злоупотребе приликом лицитација јер ови срећни људи и не знају за те врсте послова. Према начину живота једнога народа бивају и преступи. Живот ових људи је прост па су и њихове казне просте.

У племенима Динка и Шиљук све имање припада људима и жене саме, пошто се сматрају својином, немају право на својину сем у изузетним случајевима које предвиђа закон о потомству. У опште узев један ожењен човек у племену Динка, власник је: својих жена, који може да има неколико, затим својих синова и кћери докле их год не уда или не ижени. Син чим се ожени престаје да буде својина већ постаје шеф породице и он сам постаје власник своје жене и евентуалног имања. Кћи пак, удадбом, прелази из власништва свога оца у сопственост свога мужа а отац зато добија накнаду.

Сем овога један отац је такође власник и деце својих неудатих кћери јер и ако племе Динка живи примитивним животом и не зна за неке наше високе префињености ипак ванбрачна деца се у њих налазе много више него код нас. Да ли је то сад зато што је незаконито спајање у њих чешће него код нас, што ја никако не верујем, или ће пак пре бити што су њихове жене у опште невеште у побацивању док код наших жена то знање је достигло доста високо савршенство, то остављам стручњацима да утврде. За свој рачун ја могу само да напоменем опаску, да је положај ванбрачне деце у племену Динка много боље уређен него код нас. Док је код нас њихов положај у опште не регулисан дотле је у племену Динка положај ванбрачне деце исто тако осигуран као и оне рођене у законитоме браку. Као што се види у по неким стварима Црнци из централне Африке су напреднији и од нас самих.

Отац или домаћин такође је власник кћери које су добиле развод брака или су брак ма како раскинуле са својим мужем. И то тако ако те кћери имају деце па је суд досудио ту децу мајчиној страни, или пак ако је кћи добила дете после раскида брака са својим мужем, њен отац је законити власник све те деце пошто мати, као жена, нема право на својину у упште јер и она сама је већ туђа својина.

Све што важи за сопствену децу важи и за робове. Робови то су Црнци задобијани у рату или пак они сиромашни људи који драговољно сами оду у робове што би одговарало слугама у нашој земљи. Људи су ређе робови јер ни енглеска влада не допушта Црнцима задржавање заробљеника по свршеном рату

већ их наморава да те заробљенике размене или свако племе стоком откупи своје људе. Ропкиње су много чешће а то из више разлога: прво, како жена ради све послове у кући и пољу онда се сви више труде да заробе жену него човека пошто од ње има више користи, друго, како се жена иначе сматра као ствар и прелази из власништва у власништво, то заробљена жена само промени господара и ништа више. Отац који је на тај начин изгубио кћер, стварно губи само откуп у стоци који би примио од зета кад би му овај редовним путем тражио. Овако, отмицом, жена прелази у власништво победиоца и без уобичајеног откупа.

Исто онако као деца неудатих кћери, и деца ропкиња остаје као сопственост домаћина и господара породице без обзира на то ко је свој тој деци прави отац. Деца су овде имање јер она раде послове као год и жене а уз то још женско чељаде, кад дорасте за удају, продаје се по добру цену, па зато и закони племена Динка не питају ко је прави отац добивеног детета већ коме ће то дете да припадне. Како се пак дете сматра овде корисном имовином, што у ствари и јесте, то се оно увек, кад год је ванзаконито, додељује ономе у чијој се кући појавило, дакле увек оцу или мужу жене која је дете родила. Ако је та жена робиња онда њеноме господару.

Сем овога домаћин породице (head of family) је власник све стоке која је у власти његове куће а тако исто његово је и све имање које буду зарадила лица чији је он сопственик.

Али од овога се изузимају одела и украси његове чељади који не припадају домаћину куће већ свакоме ономе ко дотично одело или украс носи. Исто тако

кожа на којој свака жена овде спава припада жени која се њоме служи а не њеноме господару. Ове ствари тако рећи и не сматрају се овде као сопственост и зато домаћин о њима и не води рачуна већ сваки појединац који се дотичним предметом служи.

Рекао сам да жена не може бити сопственик из простог разлога што и она сама спада у својину. Али ово није апсолутно јер има случајева кад стицајем околности све имање једнога човека остане после његове смрти на жени или кћери и тада оне и остану власници тога имања као и жена и деце баш као да су људи. Ових случајева у главном има два; ако жена остане удовица човека који нема мушке деце или рођака мушкараца у животу и ако кћи таквога човека остане без мајке. Иначе по овоме се види да својина прелази увек, колико је год то могуће, у мушке руке. Чак и приликом исплата казни ако казну на пример има да прими увређена жена, онда, пошто се та казна обично исплаћује у стоци, стоку прима човек коме та жена припада а не она. Толико у главном о праву својине а из овога може јасно да се види појам својине код ових људи и како се у неколико она преноси.

Што се тиче породичнога права оно је у тесној вези са правом својине пошто и жена и деца нису ништа друго до власност мужа односно оца. Сва деца коју изроди жена, својина једног човека, припадају томе човеку без обзира да ли им је он прави отац или не. Ова деца су у правноме погледу потпуно међу собом равноправна како у погледу припадања законитоме мужу жене која их је родила, тако и у погледу наслеђа његове заоставштине. Сва деца имају подједнака права у наслеђу имања законитог мужа

своје мајке без обзира на то да ли им је он рођени отац или не. Чак шта више порекло детета закон никако и не испитује.

Исто тако сва деца коју изроди удовица некога човека припадају његовим наследницима без обзира на то ко им је природни отац.

Ако су та деца мушка онда она имају права у наследству као да су рођени синови законитог мужа своје мајке, без обзира на то колико је времена протекло од смрти домаћинове па до детињег рођења. Ово је још један доказ да закони племена Динка не траже право дечије порекло. Али и од овога има нешто још лепше.

Рекли смо напред да деца које роди неудата кћи припадају њеноме оцу без обзира ко им је прави отац. Али ако при удадби кћери отац њен пристане да своме зету да и њену децу, онда та деца постају сопственост мајчиног мужа као год да им је он рођени отац (што често и јесте случај) и мушкарци уживају сва права у наследству мужа своје мајке као и она деца коју она законито буде изродила. Изузетак је ако се специјалним уговором друкчије одреди. Деца која на овај начин прелазе у својину зета, узимају и његово породично име тако да су пред законом у свакоме погледу равноправни са децом коју њихова мати буде законитим путем на свет донела. Ова одредба је врло чудна за нас Европљане.

Тако на пример ако је једна жена разведена и враћена оцу па у очевој кући роди дете ово дете носи име мајчиног првог мужа али остаје сопственост њеног оца и ту има и право наслеђа. Али ако се њихова мати нанова уда она иду, изузев кад се угово-

ром друкчије одреди, са својом мајком у својину њеноме новоме мужу, узимају његово име и у његовој кући добијају право наслеђа. Ово је још чудније за нас Европљане. Али како су код Црнаца и деца врста корисног имања, то они узимају радо девојку или жену која већ има децу нарочито ако она ту децу води собом. Код нас је сасвим обратно и таква жена или девојка губи, добивањем ванбрачног детета, тако рећи право на удају.

Сем потпуног развода брака постоји код ових Црнаца и тзв. делимични развод по коме се жена враћа оцу али овај мужу не враћа натраг стоку коју му је зет дао за кћер приликом женидбе. Ова се стока (marriage price) не враћа зато што мужу остају деца коју је он са својом женом изродио па кад би му таст још и стоку вратио онда би му ова деца остала сасвим цабе што по црначким обичајима није право. Али тек сад долази најинтересантније. Сва деца коју овако раздвојена жена буде после разведеног брака изродила, остају властитост њенога мужа носе његово име и у његовој кући остају и уживају сва права у погледу части и наследства баш као да се њихова мати није ни разводила. Ово је просто уникум од чуда за нас Европљане, али Црнац који је овако разведен услед кривице женине сматра да је она кажњена на тај начин што ће деца коју она буде израђала с киме било после развода брака с њиме, сва припасти њему а не њеноме оцу. Њен отац пак „вади штету“ на тај начин што своме зету не враћа стоку (marriage price) коју му је овај дао кад је његову ћерку узимао. Суд стараца племена Динка (Dinka's old peaple) сматра да су на

овај начин парничари поравнати праведно међу собом и оставља их овако регулисане.

Колико је појам куповања жене генералисан код ових Црнаца најбоље се може видети из тога што се код њих и удовица, која је по закону о наследству, наследила сво имање свога мужа, може да ожени. Дакле женидба код њих је више процес куповања жене него састављања жене с мужем, пошто и жена, само ако је власник имања, може купити себи жену баш као да је мушкарац. Ствар је заиста веома чудновата за наше појмове али код Црнаца племена Динка и Шиљук ово је правило.

Жена која се на овај начин уда за другу жену, махом удовицу, може имати деце. Закон не пита ко је био отац тој деци али регулише њихов положај: ова деца наиме остају својина удовице која се оженила, носе име њенога покојног мужа и мушкарци имају право наслеђа баш као да им је удовичин покојни муж био законити отац.

Човек, који је купио једну жену или како бисмо ми рекли оженио се једном Црнкињом, постао је њен власник и сопственик све деце коју она буде изродила па било да су то његова деца или не. Колико је ова одредба чудновата за нас Европљане остављам најбоље да моји читаоци сами оцене.

Жењен човек може се поново женити ако само буде имао стоке да још једну жену себи набави. Закон у опште не ограничава број жена које може један човек да има, и зато мек, краљ Шиљука има сам преко две стотине жена.

Ово је веома јак извор за шпекулацију код Црнаца. Један човек, кад се већ једанпут ожени има

рачуна да што пре дође до деце па било да су то његова права деца или кога другога, главно је да његова жена треба да их роди. Ако добије на пример кћерку он је удаје чим буде одрасла а за стоку коју за кћерку узме, он може себи да купи још једну жену. Заиста чудновато јер у свему томе ми видимо најобичнију шпекулацију.

Али и ако се жена код црнаца купује, ипак је удавање девојака на силу, т. ј. за људе које оне неће строго кажњиво. За удадбу једне девојке потребно је не само да младожења има да плати своме тасту погођен број стоке, већ се мора имати и девојчин пристанак да хоће за тога човека да се уда. Нико не може да натера девојку на венчање ако она сама не да свој пристанак на исто.

У овоме већ видимо одмакле и напредне појмове. Само што и овде као и свугде има изигравања закона. Отац који нађе зета да му да велик откуп за кћерку ако га кћи неће, заплаши је разним претњама тако да она да свој пристанак на венчање и венчање се обави. Али ако отац не успе да овај пристанак добије, нико неможе да ово венчање обави па ма то хтео и сам племенски поглавица.

Као што се види отац девојчин може ово признање да изнуди од своје кћери. Али ако се сазна за ово изнуђавање или ако се сазна да је при томе била употребљена сила отац се врло строго кажњава. Ово су веома симпатичне одредбе њихових закона и мора се признати да су врло напредне.

Сама пак свадба тече овим редом. Пре свега девојчин отац и њен будући муж уговоре откупну цену т. ј. колико и какве стоке зет има тасту да да

за девојку. У томе међувремену и отац узме пристанак од своје кћери за венчање.

Кад буде цена утврђена, у уговорени дан и сахат младожења изводи стоку коју има да да тасту. Нарочити савет, махом старији нарочито за то одређени људи прегледа стоку и види да ли је сва стока према закљученоме уговору. Кад то утврди предаје исту девојчином оцу и онда прегледа девојку, више формалности ради него ради стварног прегледа јер јој прегледа само груди, које Црнкиње и онако носе откривене. После овога млада се предаје женику и пре него што сватови пођу у стан младожењин, млада све присутне часнике при „венчању“ пољуби у руку указујући им тиме поштовање.

Као што се види стварне церемоније венчања и нема, већ је у целој овој ствари битна размена стоке за жену. Церемонија тече апсолутно истим редом и у случају да девојку узима жена, која по закону о својини има право на својину, пошто се и она жени на основу истог права као и човек а то је само право својине.

Одвођење младе кући младожењиној бива са много галама и весеља. Црнци дигну толику ларму да уши човеку заглухну због чега им суданске власти и забрањују да праве таква весеља, јер они, како су лени, не би ништа друго ни правили до сваке ноћи по једно весеље.

Према томе, код Црнаца племена Динка и Шиљук сасвим сходно њиховим законима и обичајима дешава се ово:

Човек А. умре а за собом не остави никаквог мушког наследника, сина или рођака који би га могао

да наследи. Његова удовица на пример остане са једном ћерком и савет стараца, сходно племенским обичајима прогласи жену покојникову за власника целокупне заоставштине умрлог. На тај начин удовица постаје власник и своје кћери која је дотле припадала као и њена мати, само оцу.

Кад ћерка буде стигла за удају мати је удоми или боље рећи прода за десет крава. Сад за осам крава на пример мати себи купи жену и спари је са неким од својих робова Црнаца или киме било тако да купљена жена буде у стању да рађа. И она на пример роди једног сина и две кћери.

Ова деца носе име удовичиног покојног мужа и припадају стварно његовој удовици. Деца одрасту и две кћери стигну за удају. Ако су две преостале краве од удадбе сопствене кћери нарасле са својом телади на пет, онда удовица има на сваки начин да узме најмање још пет крава за двоје женске деце своје жене те тако да надокнади штету од осам крава које је морала дати купујући њихову мајку. Зато удовица удаје женску децу коју је изродила њена жена, и за њих узима опет стоку од зетова према погодби. Махом се ту заради или у најмању руку дечја мати остаје као чиста добит удовице — власника.

Али сад тек настаје најинтересантније. Син, кога је изродила жена удовичина порасте и постане пунолетан. Тада он преузима сву имаовину удовице као законити наследник њенога *покојног* мужа па дакле и удовицу. Сада он постаје власник а дотадања власница удовица престаје да буде власник и сама постаје сопственост пунолетног младића као сасвим обична жена. Због тога што жена, по смрти мужа или оца

који умиру без мушког наследника, постаје власницом њихове заоставштине само дотле докле наследници не порасту, овакве жене се и зову да имају својину „in trust“ тј. на поверењу. Ова својина им је само поверена на чување докле законити наследник не дорасте до пунолетства.

Човек пак који је живио са удовичином женом и који је стварни отац ове деце, нема никакво право на учешће у подели имања удовичиног. За његове брачне услуге жени коју је она узела, удовица му даје поклоне у стоци у колико то буде хтела или се пак с њиме погодила. Ова стока коју је он добио за своје брачне услуге једино остаје његова својина и после прелаза наследства са удовице на његовог стварног сина. Ако му није право он може да иде куд зна, а ако се са новим власником намири може и даље остати у старој дужности за шта може добити нове поклоне.

Нови власник носи име не свога правога оца него удовичиног покојног мужа. Ако његова мати добије још кога сина онда овај са својим братом или браћом, ако их има више, дели имање сходно закону о наслеђу.

Дакле као што се види, сам основ на коме је наследство и својина заснована у племену Динка друкчији је него у нас. Док је код нас жена у погледу брачних дужности тако рећи једнака са човеком, код њих је жена просто инструменат за рађање и то користан инструменат, јер код њих су деца сасвим корисно имање. Чудни људи а још чуднији обичаји.

Закони и обичаји за закључивање брака (венчање) такође су веома занимљиви. По њима се још боље може запазити у чему се састоји структура овога црначког друштва и њихове организације.

Ако један човек хоће да се ожени он онда своју жену има да купи од њенога оца дајући му тако звану откупну цену или боље рећи мираз (marriage prix). Обична цена за једно женско чељаде је данас у племену Динка пет до десет крава што зависи од година и лепоте Црнкиње. Има их за које успеју њихови очеви да добију и по педесет крава али овакви случајеви су врло ретки, јер су и изузетно лепе Црнкиње веома ретке овде. Оне су све без изузетка обично у лицу веома ружне али имају врло лепо тело и у телу се и састоји њихова лепота и свежина што се све наравно види пошто иду без оно мало доњег одела сасвим голе.

Од тога тренутка младожења је власник жене коју је узео без обзира на то да ли је откупну цену платио лично он или ко други. Од тога тренутка он постаје „сопственик своје жене и све деце коју она буде родила без обзира на то ко им је природни отац", како каже закон — о женидби? Не просто на просто закон о својини. Исто тако после церемоније одвођења младе она постаје својина младожењина без обзира на то да ли је младожења њеноме оцу исплатио сав откуп јер, може свадба да се закључи и тако да младожења тек доцније своме тасту исплати уговорену цену.

Разуме се да је ова клаузула нов извор за спорове пошто може да се деси да зет своме тасту не исплати остатак уговорене цене. У томе случају отац девојчин се жали савету стараца и ако зет и даље не хтедне да исплати остатак отац може да кћерку врати натраг и сву децу коју је она у браку родила. Али зато је дужан да своме зету врати стоку коју је за кћерку био узео као и сву јунад од те стоке. У законском погледу жена са децом

у овоме случају подлеже сасвим истој одредби као и краве са својим теладима јер, ако је кћерка била у браку и изродила тамо децу, кад је отац врати себи она му ту децу доводи у сопственост дакле враћа се богатија него што је отишла. Е зато њен отац мора зету да врати стоку коју је био од њега примио, а како сада таст као вишак добија и децу то, да му та деца не би дошла као чиста добит, обичаји племена Динка захтевају и натерују га да уз стоку врати и сву јунад која је из те стоке произашла. Чист рачун дуга љубав.

Све формалности око свадбе одређују нарочито за то одређена лица од стране момка и девојке. То су махом старији људи најближи рођаци и то у подједнаком броју од обе стране. Они сачињавају венчани савет (council) и одређују суму коју зет има за младу да да као и начин на који ће ова сума да се исплати. Овај савет такође одређује и припадност деце ако их је девојка имала пре удадбе или ако је разведена па има собом децу из првог брака. Да напоменем још и то да се овде девојка која има дете пре удадбе не сматра рђавом, напротив кандидати за женидбу је сматрају врло добром девојком пошто је већ унапред дала доказа да може да рађа децу. Сем тога и деца, коју девојка собом може да поведе представљају лепу добит. Све је ово за нас Европљане сасвим чудно и скоро непојмљиво.

Откупна цена (marriage payment) чији износ и начин плаћања овако утврде старији рођаци из обеју породица које се пријатеље, има да се исплати целокупна оцу девојчином. Ако девојка нема оца већ мајку која је власник имања онда откуп прима мати а

ако није ни то случај већ је власник девојке неко туђе лице (на пример ако је девојку родила робиња) онда се откуп плаћа томе лицу. У опште узев откуп за девојку исплаћује се увек ономе у чијој је сопствености девојка дотле била па био он отац, рођак или само обичан газда, хранилац (guardian). Ако девојку узима жена онда ово у свему важи и за њу, пошто је она у овом случају младожења.

Ово плаћање жене није баш тако непознат појам и у културним друштвеним уређењима. Не дају само Црнци новац за своје жене приликом венчања већ то раде и многи други народи блиски нама па, у по неким крајевима то чини и наш српски народ. Арабљани па и стари Јевреји приликом женидбе давали су девојчином оцу „оштету“ само, разуме се, не овако очито трговачки и понижујући жену као код Црнаца. Муслимански обичаји и дан дањи траже да муж жени даје приликом венчања мираз и то се практикује широм целог муслиманског света па и код нас. Сигурно да нам је тај обичај од Турака прешао те смо га и ми до скора имали. Старији људи из околине Књажевца сећају се да је у томе крају младић приликом женидбе морао тасту нешто да плати, да „купи“ младу како се то у нас каже и што тачно одговара принципу о куповини жена. Као што се види овај обичај, који је тако изразит и скоро карикиран у племену Динка, у области Горњег Нила, протеже се непрекидно територијом целог муслиманског света све до нас. Само разуме се код нас је то бивало на много углађенији начин а тако исто је и код Муслимана.

Отац девојчин може да тражи развод брака ако муж није потпуно исплатио откупну цену коју према

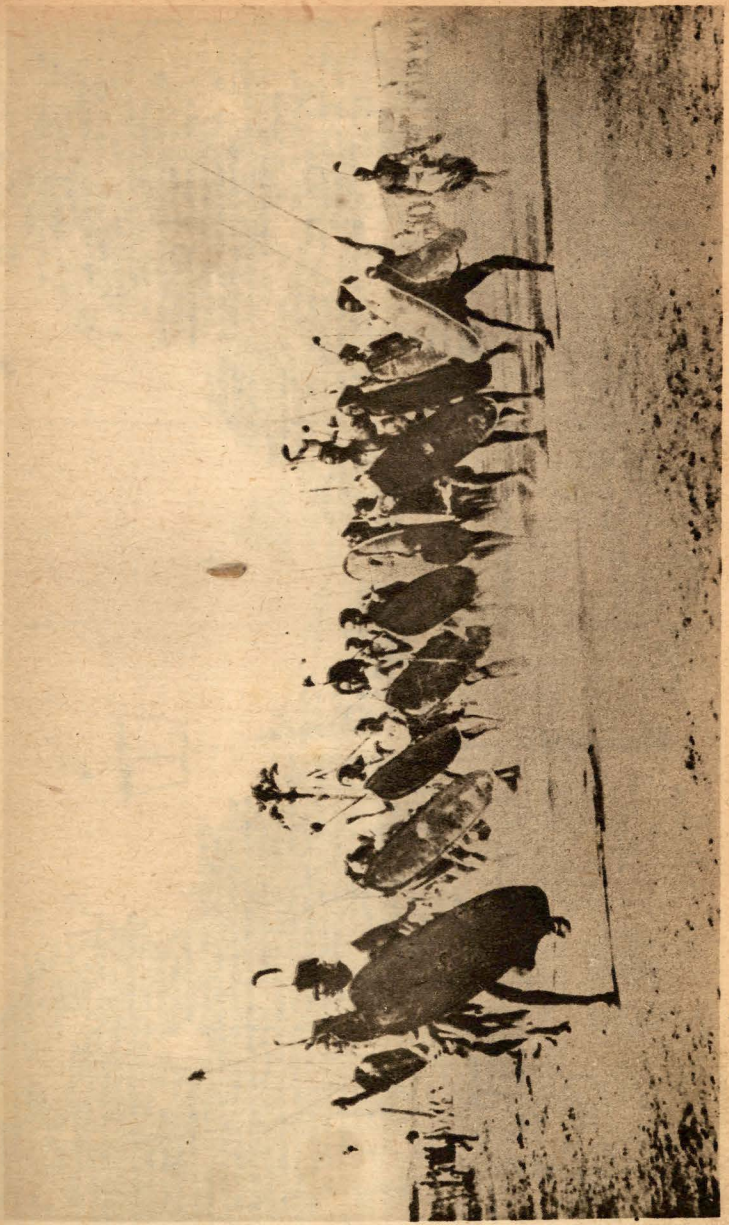

Са Нила: Црначке војне вежбе.

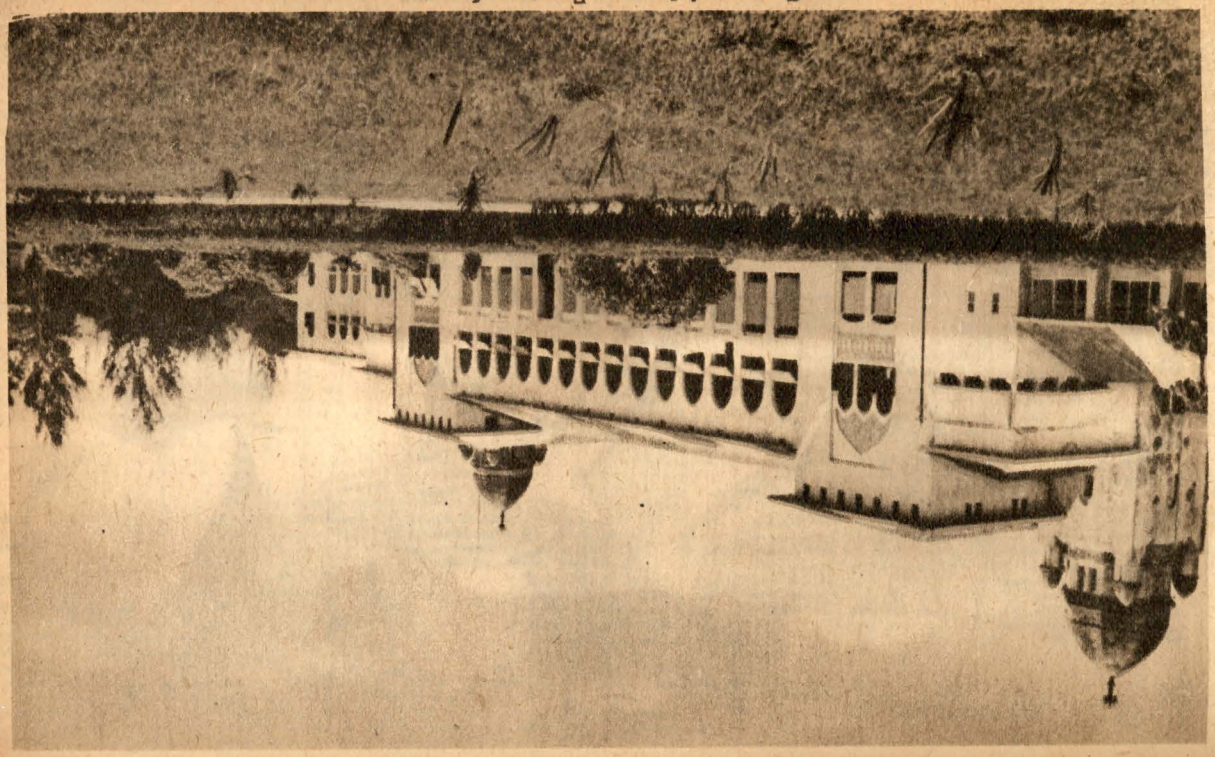

Средња Африка: Енглеска болница.

Чинде: (Беира): Главна улица.

Уганда: Краљ Бањора Андреа Буернико.

погодби има своме тасту да да. Такође отац има права да захтева развод брака и онда кад његова кћи изјави да неће више са својим мужем да живи. У овоме случају отац може да врати кћерку натраг ако за њу своме зету понуди већу откупну цену но што је он од зета приликом удадбе примио.

У опште узев приликом сваког раскида брака, сва стока примљена од зета мора да се врати заједно са приновљеном јунади. Изузимају се од овога ипак неки случајеви. Ако је женина воља узрок прекиду брака т. ј. жена одбија да живи са својим мужем. У овоме случају враћа се више стоке но што се примило. Ако је пак жена стара тако да се сматра да је без вредности а деца њена ако их има не моту ући у погодбу, онда се за њу не враћа у опште ништа. Наши војници би то рекли да је жена у овоме случају просто на просто „расходована“ из инвентара.

Али са овим нису исцрпене све чудне одредбе закона и обичаја племена Динка из провинције Горњега Нила.

Ако некоме човеку жена, и после две године брачнога живота не роди дете онда овај може или да раскине брак и узме у откуп у стоци натраг, или пак може са тастом да се слободно погоди па своју жену да му врати а овај да му да другу кћерку ако има. Као што се види муж може, ако му је жена нероткиња, просто на просто да је замени и да узме њену сестру. Овај обичај ма како чудноват изгледао, такође није непознат културним европским народима јер код многих, нарочито католика, постоји један обичај који је доста сличан овоме. Тамо наиме, кад човек изгуби жену а остане са децом, онда је врло чест случај да

узме женину сестру за жену зато што, вели се као оправдање, она ће много боље гледати и чувати децу коју је њена сестра изродила него што би то каква туђа жена радила.

Али код Црнаца је та трговачка одредба још вулгарнија. Код њих наиме, таст је дужан да зету замени жену не само у случају њене неродности, већ и у случају да она умре приликом првог порођаја. У овоме случају отац девојчин дужан је своме зету да надокнади губитак жене или дајући му другу жену или враћајући му стоку коју му је овај приликом венчања дао. Мора се признати да је сам дух којим су ове одредбе створене, необично чудан за нас.

Ако је пак жена у браку родила једно дете, никако муж од њенога оца не може да тражи замену жене и повраћај стоке за случај да она доцније умре па било то и ускоро после порођаја ако је дете остало у животу. Ово је сасвим логична последица предње одредбе.

Али ако жена ускоро после удадбе роди дете, па у току прве две године по венчању умру и жена и дете, њен отац има да се споразуме са њеним мужем да му, било да другу кћерку за жену, или врати стоку. У овоме случају повраћај стоке може бити само делимичан.

Код Црнаца овде постоји обичај, нашем народу у осталом добро познат од Турака, да се један човек ожени једном девојком и пре но што је она навршила године у којима се може удати. Церемонија женидбе бива као и да је девојка пунолетна само што у овоме случају отац није дужан да своме зету надокнади жену или врати стоку у случају да његова кћерка умре

пре но што истекну две године од дана венчања. Ту може отац сам, ако постоји његова добра воља, да зету да накнаду а то бива само онда ако су обе породице у пријатељству.

Овде може да постоји један случај који се овде сматра као много повољан по девојчиног оца. Он уда кћерку младу и још не развијену довољно и узме за њу одговарајући откуп.

Кћи сад у новој кући роди дете, остави га своме мужу и утекне натраг оцу. Зато што је њено дете остало код мужа, отац не враћа зету откуп а како девојка неће више да се натраг враћа то отац може да огласи брак за раскинут и кћерку нанова да удаје. Она је сад међутим развијенија и лепша јер је одрасла за удају и зато отац сад добија за њу и већи откуп. Трговина је врло добро успела само ако дете које је његова кћерка оставила првоме мужу, остане у животу за две године по њиховоме венчању. Отац је на тај начин два пута узео откуп за своју кћерку што овде чини леп пазар. Ипак најчешће се у овоме случају ствар заплете тако да савет стараца ипак захтева од оца делимични повраћај откупа првоме зету.

Податке које овде доносим дао ми је лично мудир (окружни начелник) у Кодоку и како су ме ови чудни обичаји још чуднијег народа необично интересовали то ми је он дао врло подробне податке о овдашњим обичајима.

Захваљујући својим посетама мудиру као и краљу Шиљука, ја сам успео да придобијем за себе и нешто наклоности становништва. Чак сам успео и да их сликам чега су се они много из почетка плашили, али кад су видели да се и ми с њима сликамо, једва су неки при-

стали да стану пред објектив. Међутим то није било све, јер таман је мој пријатељ Швајцарац био све удесио и казао нам да будемо мирни јер ће да притисне апарат, моји Црнци се одједном разбегоше куд који. Муке смо имали затим да их вратимо и тек неки од њих пристадоше не толико нас ради, колико због дарова које смо им обећали а после снимања и дали. Ови дарови састоје се из пуно ситних, светлих или разно обојених стварчица као што су огледалца, ђинђуве и друге разне ситнице. Сваки онај Европљанин, који из Хартума крене на овамо снабде се тим стварчицама у довољној мери јер на то му скрену пажњу не само хотелијер или познаник из вароши, него и свака ручна књига која му служи као путовођ кроз ове пределе и објашњава поједине знаменитости. У Хартуму постоје и нарочите радње где се продају овакве ситнице туристима.

Суданска влада којој на челу стоји генерални гувернер и сердар египатске војске у Судану, врши на целој територији суданског кондоминијума пуну административну власт. Судску власт она врши само у онолико и онамо где ту власт већ не врше племенске поглавице са својим саветницима — старцима, а којима су Англо-Египћани оставили ту власт. Земља је подељена у мудирије — провинције — или области — којима на челу стоје начелници — мудири. Свако ово обласно надлештво има своје нарочите чиновнике, правнике, са титулом инспектора, који имају за једини задатак да проучавају обичаје Црнаца њихове области и да воде рачуна да се племенски црначки судови строго придржавају ових обичаја. Као што се види, и ако Црнци сами међу собом деле правду и то по својим

обичајима ипак Англо Египћани пазе да та правда буде подељена.

Монета којом се овде подмирују скоро сва плаћања јесте стока и заиста овде је има у изобиљу. Сваки човек, па и најсиромашнији, овде има на стотине крава, волова оваца и коза тако да је цена стоци овде врло незнатна. Једна добра крава или во стаје овде само осам до десет шилинга, оваца два до три а јагње само један шилинг што ме је потсетило на оне наше цене стоци у Србији пре рата кад је човек могао јагње да купи за шест гроша па кожу прода за динар а све месо му остане за грош. Али није ни чудо што овде има толико стоке јер пашњаци су неизмерно пространи а траве доста за свакога па и стока се лако подиже и тако рећи не захтева никаквог нарочитог посла или напрезања.

И ако је овде стока главно имање ипак ови људи се не парниче због пашњака. Све њихово судство своди се на регулисање питања наслеђа и припадања жена и деце док за преоравање синора и пренос лажних тапија не знају. Такође нисам приметио ни да пуше, што значи да за дуван и не знају. Због тога су сви необично здрави и немају у вароши лекара. Кад се ко разболи он легне и као магаре не једе ништа па или оздрави или умре, али махом се деси да болесник оздрави.

Морал је код ових људи не може се рећи низак и опао, јер и ако имају неких чудних појмова које бисмо ми, Европљани, назвали можда неморалним, ипак они припадају једном другом моралу, њиховом племенском кога сви стриктно поштују. Ми, Европљани, многе ствари осуђујемо као неморалне и ако у дубини душе

осећамо да није тако и зато, ма како да је човек запојен нашим појмовима, ипак благо суди обичаје ових људи који би дошли у сукоб са нашим моралом. Код њих постоји закон који одмах пресуђује и натерује кривца да се пресуди покори и казну плати па чим је овај то урадио кривице нема и домалопређашњи кривац је чист као да баш ништа није ни згрешио. Због тога код њих приликом кажњавања достојанство човека остаје неповређено и у овоме по моме мишљењу и лежи главни узрок малог броја злочина који се код ових Црнаца дешава.

Тако Црнци племена Динка, у погледу прељубе, разликују три врсте злочина: прељуба са каквом женском особом која је у крвноме сродству са прељубником (incest); затим прељуба са удатом туђом женом (adultery) и најзад насилна обљуба (rape). За сваку од ових врста прељуба њихови обичаји одређују засебне казне и оне су врло интересантне, јер по њима се може добити тачна слика моралних погледа и појмова ових тако примитивних људи.

Пре свега, ма која врста прељубе била у питању кривица се приписује само човеку а никако жени. Шта више жена није одговорна нити се може казнити чак ни онда кад је она прељубу изазвала, па чак кад се и сигурно зна да је она на то човека и навела. Крив је једино човек и то не пред женом са којом је извршио прељубу него пред њеним власником (оцем, мужем, стараоцем и т. д.).

У свакој од ове три врсте прељубе племенски закони разликују три случаја према степену злочинства. Ако је прељуба извршена без икаквих последица по жену, то је лака прељуба (simple seduction). Ако је

жена добила дете, онда је то тежа прељуба, а ако је приликом порођаја жена умрла, онда је то тешка прељуба.

Лака прељуба, а то је она у којој жена не роди дете, не сматра се овде тако рећи злочином. Англо-Египћани захтевају у интересу јавног морала, а на основу једне одредбе самих закона племена Динка, да се овакви случајеви кажњавају што ипак ређе бива. Ако се прељубници ухвате на делу онда се човек води пред савет стараца где има да се брани, а како се жени у опште такав чин и не сматра за грех, она се у опште и не задржава. Преступник пак обично има само да докаже пред судијама да жена у питању није у крвноме сродству с њиме и ако успе у то да их увери обично се сматра да се је оправдао. Ако власник жене која је прељубу учинила захте казну онда судије обично осуде преступника да тужиоцу исплати оштету, која се састоји најчешће из једне краве или неколико оваца.

Ако је жена услед прељубе добила дете, оно припада женином власнику (оцу, мужу, стараоцу итд.) и његов природни отац, преступник, нема никакво право да дете за себе тражи. Власник пак жене која је учествовала у преступу, може поврх свега да тражи од преступника и оштету која се састоји у примању једне до пет крава.

Ако пак мати умре при порођају, дете опет остаје у сопствености њеног власника само што преступник има овоме да надокнади још и губитак мајке детиње. Накнада се обично састоји у осам до десет крава за које оштећени може себи да набави друго женско чељаде. Ово је заиста грозна одредба и тек по њој се

може видети како једна жена код њих не представља ништа друго до једну ствар чија је вредност одређена и која се може према томе да надокнади.

Али ако је у преступу учествовала девојка, која дакле може да се уда, па преступник пристане да се њоме ожени, онда стока коју он оцу даје као откуп за девојку, надокнађује све и законски се сматра да дело прељубе не постоји. Ако пак преступник умре а казну, ако је кажњен, не исплати, његови су наследници дужни да исту плате било власнику обљубљене жене или његовим наследницима ако он није жив.

Ако је прељуба извршена са женом која је у крвном сродству са преступником, онда ствар сасвим друкчије стоји. Такав се случај овде сматра сасвим оправдано као тежак грех и преступник је дужан не само да плати оштету увређеној страни него и да своју погрешку откаје. Оваква прељуба па макар то била и лака прељуба без већих последица по жену, сматра се ипак као да је изазвала смрт једнога или више лица у увређеној породици и зато се преступник строжије суди. Јер не мора жена која је у прељуби учествовала да умре, довољно је да се то деси коме од њене деце или ма коме у самој кући, па Црнци већ сматрају да је то услед њезина греха и човек који је прељубу извршио подлеже казни и плаћању оштете а ако он одбије да штету плати суд може да конфискује сву његову стоку и да је преда увређеној страни. Ако пак преступник плати досуђену му оштету, онда поврх овога има да претрпи и испаштање греха (sacrifice of atonment) које се састоји: из једне краве коју има да да жени или девојци са којом је преступ извршио и која припада њеним власницима; једнога

бика који има да се закоље и да се јавно на жртву принесе и најзад једну овцу коју даје човеку који има жртву да закоље. У понеким селима овоме се додају још неке формалности које преступник има да претрпи али оне су без нових плаћања од његове стране.

Оцу девојчином преступник плаћа оштету у износу од једне, три или више крава што зависи од тежине преступа. Ако је пак девојка родила и децу онда ова деца припадају оцу све док се девојка не уда а тада она их води мужу који своме тасту то надокнађује у стоци.

Ако је девојка још и удата па је неки од њених рођака са њоме извршио прељубу онда је казна још строжија и од горње. Поред плаћања и приношења жртве преступник је дужан да плати оштету која је сад много већа и износи осам до двадесет крава а кадкад се и сва његова стока конфискује у корист увређене стране. Ово последње се ради онда кад неко у девојчиној кући умре па се сматра да је ова смрт у кући казна за извршени преступ.

Оволико о прељуби међу лицима између којих постоји крвно сродство. Али ако то није случај онда је кривица много мања, па може да је чак и нема. Много пута и сам муж ради деце, позајми своју жену коме рођаку или познанику па чак неки пут и сам суд на то мужа осуди да би се уверио да ли је кривица до жене што није имала деце. Само онда може бити речи о прељуби са удатом женом, кад за то није знао њен муж. И у томе случају суд суди преступнику само онда ако увређени муж то буде тражио. Ако не, онда значи да прељуба не постоји.

Тако исто удовица, која је по закону о наследству остала сопственик имања свога мужа, и ако она сама нема права да се удаје, зато има право да се жени као и сваки други мушкарац и да своју жену спари са којим од својих рођака, слугу или суседа без икакве кривице по њих. Ово је сасвим у духу племенских обичаја овдашњих.

Али ако се ухвати неки човек у преступу са неком удовицом, онда суд досуђује оштету коју овај мора да плати удовичином власнику (обично њен син), а ако је сама она власник имања, онда њој самој, јер се сматра да ни она сама ни имање које она држи не припада њој већ наследницима њенога мужа који, ако нису рођени, родиће се.

Сва деца која се при овим преступима изроде припадају жениној страни и њихов природни отац нема на њих никакра права нити легатна потраживања. Ма каква врста прељубе била у питању, жена се не може за то учинити одговорном.

Ако је удата жена сувише неверна своме мужу, овај се може са њом раздвојити само у том случају ако она сама изјави да неће више с њиме да живи, или пак из његове куће побегне. Али ако жена то не изјави, или ако неће да бежи из куће свога мужа он јој не може ништа па ма колико му она била неверна. У осталом по њиховим црним схватањима оваква жена је своме законитом мужу корисна јер пре свега, док је год у кући мужевој, она мора да обавља све кућевне послове као и све друге жене, а друго, она му рађа на тај начин само више деце која се овде сматрају за богаство. Зато му закон и не даје права да такву жену

може да најури из своје куће. Као што се види у овоме погледу њихов је морал потпуно супротан нашем.

Али има преступа где се њихов морал у многоме слаже са нашим а у многим случајевима и превазилази га. То је код преступа обљубе на силу која је овде врло кажњива. Код ове врсте злочина Црнци разликују свега два степена тежине злочина: злочин над девојком и злочин над већ удатом женом. Овакви злочини још се строжије кажњавају него прељубе са лицем из крвне родбине.

Ако је злочин извршен над девојком казна је врло тешка и најобичније се такав преступник осуђује на смрт. У неким срезовима не само да се преступник осуди на смрт него му се и сва стока одузме и преда девојчиној породици. Смртну казну обично извршују девојчина браћа као први увређени њени рођаци.

Ако је породица преступникова јака, велика или богата, онда може за њу казна да буде много блажа. Ако је то нека од утицајних и моћних породица у племену онда целокупна казна може да се сведе на плаћање оштете увређеној породици у кравама а преступник да не буде кажњен смрћу. Као што се види, ни сами Црнци из ових племена нису умакли класној протекцији. И они могу да уживају благодети овога великог и старог проналаска свих моћних људи свију времена и народа.

Спор између преступника и увређене стране може да се изравна и женидбом преступника са увређеном девојком ако она на то пристане. Оштета коју младожења у овом случају плаћа за младу много је већа него кад би је узимао да се преступ није десио, али је знатно мања него кад би му суд имао да суди за

злочин. Ово је у осталом врло чест случај поравњавања; скоро увек је само довољно да девојка да свој пристанак пошто је човеку у највећем интересу да спор на овај начин оконча.

Противу смртне казне која се за злочнн силовања до сада тако често примењивала устала је англо-египатска влада у Хартуму и до сада је успела да је сасвим замени одузимањем стоке од преступника и то у северним крајевима племена Динка и у племену Шиљук. У јужним пак крајевима поменутог племена смртна казна се још каткад извршује али може се рећи ређе и то више сами рођаци увређене девојке пресуде него по формалној пресуди тела стараца. Може се рећи да је ова казна укинута у свима оним дистриктима у којима је власт хартумске владе и њених чиновника јака. Али како племена још увек живе аутономно са својим урођеничким шефовима и судијама који у највећем броју случајева и не допуштају да спор дође до чиновника хартумске владе, то се ова казна више или мање извршује скоро свуда, на целој територији где је ова одредба племенских закона у важности а то је скоро цео јужни Судан.

Интересантно је да се код ових Црнаца удовицом не сматра само жена чији је муж умро, него још и свака она жена, купљена од стране удовице која има право својине.

Раније је већ речено да, кад покојник не остави мушког наследника, његово имање остаје у власништву његове жене, удовице.

Ова удовица нема права да се поново удаје, али зато има права да се жени, то јест, да у име свога покојног мужа купи себи жену чија ће деца, ма из

ког извора произашла, носити име покојника. Ова купљена жена сматра се као законита жена покојникова и према томе у законском погледу сматра се удовицом.

Никад се једна удовица на може поново да уда.

Има до душе случајева кад се једна жена, по смрти мужевој, ослободи брака на тај начин што њен отац врати наследницима покојниковим стоку коју је од зета примио као оштету за своју кћер.

Али у овоме случају наследници покојникови дужни су да за узету стоку купе другу жену („купљена удовица“).

Код старих Јевреја био је обичај да кад један жењен човек умре, његову жену наслеђује његов брат. Код Црнаца то није стриктно у обичају али закони налажу да брат покојников има са својом снахом да продужи брачни живот, али сва деца коју она изроди остају својина покојникова. У опште узев, ако жена остане удовицом још млада, дужна је да се саживи са неким од покојникових рођака а ако не, онда са неким човеком из села који јој се буде допао, и да рађа децу која сва остају својина покојникова. Ако жена остане удовица у годинама кад ју је већ прешло доба рађања, има право и дужност да се „ожени“ т. ј. за стоку купи другу жену и исту саживи са неким човеком. Принцип је у опште да жена има да рађа децу, а ако не може, има себи да нађе замену.

Што се тиче наслеђа, по смрти очевој, његова заоставштина подједнако припада свима његовим синовима без разлике дали им је он био природан отац или не. Ако су синови малолетни онда имањем управља најстарији син. Ако је и он малолетан онда имањем

управља мати под контролом својих синова или најстаријег рођака. Ако покојник нема мушких ближих рођака онда имањем управља његова жена под контролом свога оца. А ако пак покојник нема мушке деце, онда његова жена управља имањем као удовица власник све дотле докле она, или која друга од покојникових жена не роди мушко дете и оно не одрасте до пунолетства. Ако је пак само заостала удовица прешла године рађања деце, дужна је да се „ожени“ и на тај начин створи своме покојном мужу наследника. По нашим појмовима овакав „наследник“ ни по оцу ни по мајци не припада покојнику, али по овдашњим законима он се сматра као покојников прави син и према томе законити наследник.

Кад један човек умре, онда његово имање припада свој мушкој деци која њему припадају, па ма им он и не био природни отац. Док деца не стигну до пунолетства имањем управља најстарији рођак, мушкарац, а у недостатку овога њихова мати или ако она није у животу онда најстарија пунолетна кћи.

Ако покојник нема ни једног мушког рођака онда отац његове жене (таст) постаје старатељ имања до дечјег пунолетства а за то време жена покојникова дужна је да наследника прибави, па било да га она роди, било да се „ожени“ другом женом па да ова роди наследника. У главном наследник мора да се прибави па ма на који начин то било.

Али може да се деси ово. Заостала удовица је прешла време рађања деце и према племенским законима „оженила“ се да би нова жена прибавила покојнику наследника. Али покојник је био сиромашан човек и за узимање ове друге жене утрошена је сва његова стока.

Узета жена сад роди мушкарца и однегује га. Овај дорасте до доба женидбе али нема стоке да себи жену купи. Он онда удаје своју мајку другоме и за узету стоку прибавља себи жену. Ово ће мојим читаоцима бити можда најчуднија одредба и онако чудних закона ових племена, али она је код ових људи правило. До душе рђи су случајеви да до овога дође пошто обично сваки мушкарац кад дође до пунолетства, затекне већ нешто стоке у власништву своје мајке или власнице, удовице његова оца.

Интересантно је да су крађе код ових људи веома ретке и ако закони у том погледу нису баш тако строги.

Ако је неко извршио малу крађу, на пример, украо овцу за време гладне године онда му се одузима украдена овца и још нешто стоке за казну. Интересантно је да се овај вишак стоке код њих не сматра казном лопова него ратним пленом од стране оштећене стране.

Ако лопов нема имаовине, а тако исто ни његова породица, онда приликом прве удадбе кад се за дату девојку прими стока као оштета, од ње се мора исплатити раније учињена крађа.

Занимљиве су казне које се овде прописују за повреде у опште.

Свака телесна повреда има да се повређеноме лицу надокнади стоком. Да би то надокнађење ишло лакше прописана је просто на просто тарифа, према којој се величина оштете одређује тако рећи аутоматски. За теже повреде важи оваква „казнителна“ тарифа:

Кривац, за тежу повреду главе, плаћа повређеноме оштету у износу једне јунице. Рачуна се да је то доста као накнада за разбивену главу.

Ако се неком сломије рука онда се сматра да је ово још тежа повреда и зато кривац даје повређеноме као накнадну једну краву. Једна рука код Црнаца племена Динка не вреди више од једне краве, а како су краве код њих врло јефтине то је ово најбољи доказ да рука код њих не вреди Бог зна шта из простог разлога што они и не раде у опште ништа.

Међутим нога има нешто већу цену, јер за сломијену ногу се добива накнада од пет крава а то је таман пет пута више него за сломијену руку. Кад се узме у обзир да је овим људима, после нерада и ленствовања, лов најважније занимање, онда је разумљиво зашто Црнац више цени ногу него руку. Али ни за ово не треба баш мислити да су потпуно утврђене цене за све случајеве повреда. Цифре, које сам овде дао, односе се на повреде такве врсте код којих је повређено лице остало онеспособљено. За лакше повреде ценовник је исти само место крава дају се овце. Као што се види поступак је код њих у оваквим случајевима врло прост.

Ако је повреда по глави такве врсте да изазове парализу или трајну немоћ повређенога, онда кривац има да плати половину оштете коју би имао да да за случај убиства. Јер код ових људи, као год поједини делови човечијег тела, тако је и цео човек процењен у стоци, ако се убије, има толико и толико крава да се плати његовој породици за „накнаду штете“. Чист рачун дуга љубав.

Али неки кривац одбије да плати штету за учињену телесну повреду, онда породица повређенога има право на репресалије. Она просто на просто има на исти начин да повреди кога од чланова кривчеве породице. Ето

ту лежи почетак породичних свађа и међусобних освета, којима су просто заражени ови људи. Англо-египатска влада у Хартуму све чини да број ових освета сведе на што мању меру, али Црнци се опет међусобно кољу кад год за то улуче згодну прилику.

Али зар ми не радимо нешто сасвим слично? Зар није до јуче код Француза на Корзици беснела крвна освета vendetta corsa, тако исто и у многим крајевима Италије? Сетимо се само наше крвне освете у Црној Гори која је до скора упропашћавала тај крај, а још и данас бесни код наших суседа Арбанаса. Онда није никакво чудо да у Централној Африци, међу некултурним Црнцима, освету налазимо чак и узакоњену.

Црнац који је осуђен да плати оштету за учињену неку телесну повреду, може да је накнади и на тај начин што ће одређену стоку заклати па или направити гозбу, на коју ће позвати увређену страну у циљу измирења са њом, или ће месо разделити браственицима увређеног лица. Овакав начин плаћања казне зове се жртва за мирење (peace sacrifice).

Ако је учињена повреда такве врсте да повређено лице умре, онда се злочин сматра за убиство. Што се тиче увреда без телесне повреде, „личних увреда“ како их ми у Европи зовемо, ови срећни људи немају казне за тако ситне ствари.

Ако један човек убије другога, било нехотице било у тучи, онда је дужан да свој злочин ôткаје плаћајући породици убијенога сто крава.

У понеким срезовима ова оштета износи само осамдесет говеди, из кога разлога то не знам. Свакако зато што је људски живот у овим срезовима јефтинији но у другим. Има крајева где је ова казна сведена

шта више и на педесет грла, што значи да тамо скупоћа још није узела великог маха.

Али, ако је убиство сасвим нехотично, односно на суду се докаже да је такво, онда се убици може казна да смањи и на тридесет па чак и двадесет грла. То је кад се узму у обзир „олакшавајуће околности“.

Ако убица нема стоке да казну плати, плаћају је његови најближи рођаци. Ако не, онда се међу двема породицама заметне крвна освета и убијање све дотле докле број убистава с једне изравна се са бројем убиства с друге стране. Тада старци племена у питању обично се умешају, позову на мирење завађене стране и на каквој гозби мир се између ових углави. Приликом мирења обе стране приносе жртву за мирење (peace sacrifice) коју старци у сласт поједу.

Крвна освета најчешће се започиње на овај начин. Један човек убије другога и да би се ствар некако смирила убица се обично сакрије за неко време. Најобичнији је случај да убица оде у неко друго племе на привремени боравак, а за то време његови рођаци се труде да се са породицом убијеног некако намире па било то плаћањем оштете или на какав други начин. Ако се не намире, односно ако увређена породица није задовољна задовољењем које јој се с убичине стране нуди, она раскида преговоре и објављује крвну освету (blood feud).

Крвне освете је у северним крајевима врло мало, јер тамо је породица убијеног члана сигурна да ће сама англо-египатска власт да казни кривца, а како су те казне веће него кад би казну изрицао племенски суд то се увређена породица њоме обично сасвим задовољава. У јужним пак срезовима, где је власт хартумске

владе много мања, крвна освета је врло честа а понегде је тако дуга да се већ и не зна са које је стране пало више жртава. Хартумска влада живо настоји да број крвних освета што је могуће више смањи и у томе је већ постигла лепе резултате.

Али оно што је најинтересантније код ових оштета за убиство, то је огромна разлика у цени између човека и жене. Док се смрт једнога човека надокнађује са осамдесет до сто крава, дотле за убиство жене племенски закони прописују плаћање оштете у износу само осам крава! Кад сам преко тумача запитао једног старог Црнца, који је већ више година судија у своме братству, зашто је оволика разлика између човека и жене, одговорио ми је да је једини разлог томе што нико, вели, од Црнаца неће намерно убити једну жену, већ се то може да деси само неким пуким, ненамерним случајем.

Дакле жена је код Црнаца од прилике десет пута јефтинија од човека. Ја лично нисам могао сасвим бити задовољан објашњењем, које ми је стари црни судац дао и не верујем да је то једини разлог овој огромној разлици у ценама између живота једног човека и једне жене. Како се код њих жене купују, односно уз извесну оштету увек се може набавити једна жена, то ја мислим да је њихово право гледиште ово: ако се убије једноме човеку жена, онда му као оштету треба дати онолико стоке да за стоку може себи набавити другу жену. Како је најобичнија цена женском чељадету овде пет до десет крава то је утврђено да се за убијену жену има исплатити оштета од осам крава свега што чини таман просечну цену жене у овим крајевима.

За потврду ове моје претпоставке може послужити још и ова одредба: ако је убијена жена кћи, односно

крвна рођака свога власника, онда убица овоме има да као оштету за осам крава, ако је пак убијена жена само купљено чељаде, односно није власникова крвна рођака, онда убица овоме даје за оштету равно онолико говеди колико је овај дао за своју жену. Као што се види, ова одредба иде сасвим у прилог мојој претпоставци.

Док су горње одредбе још некако и разумљиве за нас јер бар су основане на претпоставци накнаде, дотле има једна одредба која је скоро неразумљива за Европејца. Наиме, ако отац, брат или други рођак девојчин у чијем је она власништву, изврши над њом убиство, за ово дело он нема никоме да одговара. Племенски закони сматрају да је то просто унутрашња дотичне куће, и да се у то не треба мешати баш као кад код нас ко закоље овцу код своје куће. Поменути Црнац, судија, употребио је и ово као аргуменат свога тврђења да жену никада ниједан Црнац неће да убије. Он вели да је жена толико корисна ономе коме номинално припада, да је овај ни у коме случају неће убити па ма каква она била.

А кад се узме у обзир да неверство, главни разлог свих наших женоубиства, код њих не постоји онда је аргуменат старога Црнца сасвим на своме месту.

Али ако жену убије муж, онда је он дужан, ако се докаже да је убиство било незаслужено од стране жене, да своме тасту односно покојничином оцу да у накнаду једну или више крава за изгубљену кћерку.

Ако се једно кривично дело не може друкче доказати онда се осумњичено лице натерује на полагање заклетве. У свакоме браству постоји по једно старо копље за кога Црнци верују да је свето и зову га Танг Јат, што ће рећи баш „свето копље“. Осумњи-

чени обично полаже заклетву кад хоће да са себе спере сумњу а нема другог начина да докаже своју невиност у делу које је у питању. Заклетва се полаже пред старцима, судијама дотичног браства и са врло мало церемоније. Велика празноверност Црнаца у опште чини да кривоклетника има мало или их у опште и нема што служи на част њиховој раси. И саме злочине које врше, чине са толико наивности да човек кад присуствује једном њиховом суђењу мора да одмах увиди да ово није још свет препреден и искварен, још му је душа остала млада. Егзалтираног младића то још може и да одушеви за црну расу, али довољно је да их човек види какве су и колике су лењштине па да одмах изгуби све раније добивено одушевљење.

Прва варош после Кодока на коју смо наишли био је Малакал. Ово је главно провинциско место и према томе седиште обласног гувернера. Кад смо стигли у Малакал, ја сам одмах отишао да га посетим и он је био сав срећан што је видео белог човека у ово доба године овде. И ако сам ја учинио више службену посету он ме је ипак задржао на ручку и указао ми пажњу каква се само овако у туђем свету може указати. Његова госпођа толико је била радосна што је могла имати белог госта за ручком као да јој се нешто изванредно пријатно догодило. До душе ствар је потпуно разумљива јер ови сироти људи, кад остану преко лета овде толико су сами да је за њих читав догађај сусрет са белим човеком. А и мени у осталом било је сасвим пријатно у њиховоме друштву.

Кад сам већ био ту онда није било друге него да останем и цело после подне као гост у гувернера. Људи су заиста веома пријатни и време проведено са

њима прошло ми је врло брзо. Док смо ми најпре разговарали а после трудили се да и спавањем помогнемо желудцу да свари ручак дотле је љубазни Енглез спремио неколико војника из своје пратње за лов. Пред вече смо кренули са њима у степу која је обрасла тако високо травом да је просто невероватно. Ја сам ове големе пашњаке посматрао из наше јахте, са воде, и видело се да је трава густа и велика као наше жито. Нарочито се то лепо видело кад се нека животиња кретала па производила таласање траве. Али никад нисам могао да помислим ипак да је та трава оволика. Просто шума од траве а не ливада тако да смо се ми могли кретати само трагом којим је нека животиња прошла па траву мало расклонила и разгазила.

Лов смо вршили на обали према вароши чекајући да дивљач дође на реку. Час је био изврстан и нисмо дуго чекали кад две дивље козе наиђоше према нама. Ми смо се сви били растурили у заседи, по два лица заједно и са мном је лежао у трави мој гостољубиви домаћин.

Ја никако нисам имао поверења у ову траву и стално сам се бојао да од куда не изађе каква змија или шкорпија, али срећом нисмо дуго ни чекали кад дивљач наиђе. Њихова жуто-мрка длака провиривала је с времена на време кроз траву и из почетка нисмо знали шта је док нам нису пришле са свим близу. Кад у једном тренутку изнад бујне траве показаше се њихови рогови, мој Енглез задовољно протрља руке и шану ми на ухо:

A wild goat (дивља коза)! Чекајте још мало.

Причекасмо још један тренутак док животиња не изађе из велике траве и не показа нам цео труп. Неко у нашој непосредној близини звизну. Коза се на мах окрете нама и поче радознало да гледа одакле је звук дошао. Ми је узесмо на нишан и Енглез тихо, али увек насмејано командова:

One, two, three! (један, два, три!)

Окинусмо обараче и два пуцња одјекнуше громко у тишини. За нама чуше се још три десно од нас то је наша пратња пуцала на ону другу козу која је са овом била изашла. Обе козе пале су мртве и она коју смо ја и мој домаћин оборили била је погођена баш у сред чела. Који је од нас двојице баш тако срећно гађао нисмо према томе могли да знамо и то нам је био згодан повод за разговор и смејање у вече за вечером.

Војници су одмах истрчали из заседа и дограбили оборен лов носећи га по двојица једну козу обешену о једну мотку. Чамцем смо прешли на другу страну и за непуних четврт сахата већ смо били код куће. Добра госпођа домаћица дочекала нас је раширених руку и одмах се постарала да се од убијене дивљачи спреми вечера како бих и ја окусио што од нашег лова. И заиста вечера је била изврсна. Давно нисам тако слатко вечерао и месо од ових дивљих коза учинило ми се укусније него од ма које друге дивљачи. Сад да ли је то у ствари баш тако ја својим читаоцима не умем рећи, јер можда је узрок овом мом великом апетиту био не толико укусност самога меса, колико кувано јело, пошто од Хартума довде све сам се хранио конзервама а ово је било први пут после Хартума да сам

могао да окусим месо и друкчије справљено а не само у виду конзерве.

Сутрадан, пошто сам се са својим љубазним домаћинима опростио још истога вечера, кренули смо даље. Нил је и даље био једнолик и узан, просто ни мало шири од наше Мораве. Али зато су му обале биле препуне како биљем тако и траговима од најразноврсније дивљачи. За ловце све су то били знаци изврсног ловишта, али шта ће овде ловац пре? Дивљачи има толико много и тако разне да је човек сигуран сваки четврт сахата да обори по нешто. Али шта да ради са ловом? Меса има овде и сувише а баш свет га тако радо и не једе услед велике врућине, а са кожама тако исто не зна шта би радио. До прве железничке станице имао би десет дана пловидбе чамцем или пет лађом низ Нил, па тек тамо ако би могао кожу да прода и то по сасвим ниску цену. Зато смо и ми пловили кроз ово шипражје без икакве друге жеље него да видимо што занимљиво. Човеку путнику у осталом то је сасвим довољно.

После од прилике десетак енглеских миља пловидбе, стигосмо у Тауфкију, главни и највећи гарнизон јужног Судана. Ово је скоро војничка варош и касарне са официрским становима тако су лепо окружене високим дрветима које је овде још сер Самуел Бакер засадио кад је овде био са својим главним штабом још године 1865. Овај велики енглески истраживач и војсковођа био је један од првих Европејаца који је из предела великог језера Викторија Њанзе успео да долином Нила дође у додир са Египћанима који су у оно време владали у Судану сами без Енглеза.

Осмога дана вожње од Хартума стиже се на ушће реке Бахр ел-Зерафа у Нил. Име ове реке не значи ништа друго до поток жирафа, јер у његовом горњем току има веома много ових животиња.

Ове животиње живе по целој Африци почев одавде па на југ до Трансвала и има их неколико врста. Сећам се да сам још као мали ђачић у основној школи слушао од власника циркуса и вашарских „музеја“ како ова велика „звер жирафа гази по земљи а пасе на месецу“ толико јој је врат дугачак. Доцније пак, кад сам и у школи учио о жирафама, увек сам се смејао сећајући се ове вашарске рекламе, па и овде, у сред отаџбине жирафа, ова ми реченица паде на памет.

Ускоро наша јахта стиже на језеро Но, одакле почиње Бели Нил у правом смислу речи пошто се у овоме маломе језеру састану Бахр ел Џебел који долази с југа и Бахр-ел-Газал који долази са истока. Услед овога стицања двеју река овде језеро Но Арабљани називају Могрен-ел-Бухур а то ће рећи састајање вода.

Бахр-ел-Газал значи на нашем језику река газела и ово име долази отуда што ова река заиста пролази кроз један од можда зверињем најбогатијих крајева средње Африке. Ширина реке је око сто тридесет до сто педесет метара а на шест миља узводно од његова ушћа у језеро почињу већ села племена Нуера који живе у главном у његовоме сливу а на простору од преко педесет енглеских миља (осамдесет километара) дуж реке. Тек кад се прођу ова црначка села наилази се на шуме у којима живе разне тропске животиње а специјално елефанти. Ових последњих има толико овде да врло често по неки чопор

толико се приближи Нилу, да долазе овамо на реку да пију воду. и није редак случај овде да путници који путују паробродом виде у вече са лађе ове огромне животиње на обали реке.

Елефанти живе обично у стадима од по десет до две стотине њих у једној групи. У Јужној Африци скоро су сасвим истребљени, јер су њиве са усевима много страдале од њих једно време тако да је у јуну 1919. наређено од стране власти потпуно њихово истребљење у свима енглеским доминијама око рта Добре Наде. Услед тога данас је Уганда са Јужним Суданом најбогатија елефантима које од истребљења штите и саме суданске власти не допуштајући лов на ове животиње без специјалне дозволе која се из Хартума мора добити. Тако су елефанти, законом још заштићени, могли да се не само одрже него још и умноже у пределу Бахр-ел-Газала па све до абисинске границе као год и у јужноме Кордофану.

Ове огромне животиње људи ипак тамане немилосрдно и то највише због — зуба! Слононова кост која се у Европу одавде односи није ништа друго до зуби елефанта и најбољег су квалитета артикли који се добијају из области Горњег Нила и Уганде.

Река Бахр-ел-Газал, која се код језера Но састаје са Бахр-ел-Џебеном и прави Бели Нил доста је велика и добрим делом године пловна. Лађе пролазе овамо узводно још читавих сто педесет миља до места Месхра-ел-Рек. Ово место има врло ружну околину као и климу али како је ово једини прилаз провинцији Бахр-ел-Газал то хартумска влада одржава паробродима што је могуће уреднији саобраћај између Хартума и ове вароши. Четири месеца годишње, од августа до

новембра, река је пловна за још скоро сто педесет миља узводно и тада лађе долазе све до варошице Вау са врло лепом и живописном околином.

У овоме делу Нил пролази скроз земљиште доста мочарно и ниско.

Тринаести дан пловидбе од Хартума стижемо пред село Бор, среско место и веома плодан крај са једном великом државном плантажом каучука. На обали су само зграде пристаништа док се село налази на три часа даље од обале. Ово село је веома лепо уређено и становништво му припада још увек племену Динка. Али је и ово последње село овога племена јер већ одавде почиње територија племена Бори.

Предео, у који смо ушли кад смо прошли аду судански је тек од године 1910. Предео, је веома пријатан, шумовит и просто има изглед парка. Ускоро јахта наша стиже испред вароши Монгале, на источној обали реке. Ова варош је главни град области која носи исто име и која нарочито обилује жирафама и елефантима.

Првог дана сам у црначком селу Шинди присуствовао њиховој „фантазији". У Гумбури добио сам на дар од Црнаца огромну змијурину, чију сам кожу задржао себи, а Црнцима месо, које су у сласт појели. У Кајо-Каји био сам у лову на крокодиле. Кад није било на путу села, разапињали смо шатор у пољу, изложени зверовима и непогоди пошто су ме пратиле силне кише. Тако после шест дана напорног хода стигох у Дуфиле, погранично место између Уганде и англо-египатског кондоминијума.

Како пут од Режафа даље на југ имам да пређем пешице са својим пратиоцима — стражарима и Црнцима

носачима — то сам се овде снабдео колико сам могао потребним ми за пут предметима.

У пределу између Режафа и језера Викторија Њјанзе, постоји нека мушица коју овде зову мушица Це-це (Giossina palpalis), и која простим уједом даје чудновату болест спавања која је опустошила по читаве крајеве у средњој Африци. Нарочито су предели северно од Викторија Њјанзе много од овога страдали. Од уједа ове мушице не само да људи страдају већ и животиње и због тога се не могу оне ни употребити при пролазу кроз крајеве у којима ове мушице владају. Болесник од спаваће болести стално спава, од великог спавања нити може да једе нити да пије и спавајући он се изнури тако да умре у најгорим мукама. Исто то бива и са животињама.

Седмо писмо

Уганда и прилике у њој. — Арбертово језеро. — Масинди и језеро Кјога. — Предели око Викторија Њјанзе. — Ентебе. — Кампола. Кисуму. — Момбас.

Момбас, 30. јуна 1923.

Ево ме најзад на Индијском океану. Од Режафа до саме границе Уганде има још двадесет и две миље и овај пут није ни мало лак.

Режаф, са својих две стотине кућа од којих су само три зидане а остале све од трске и сламе, положен у подножју једнога брда и обрастао у дивно зеленило, даје утисак каквог летилишта. Како су Белгијанци, док је био још у њиховим рукама, израдили неколико добрих стаза, то је Режаф заиста можда нијпријатније место у средњој Африци.

Предео, у који се још пре Режафа наилази и припада клими полутара, одликује се нарочито невероватном бујношћу. Свака стопа земље је овде или прашума или ливада. Али ове ливаде нису ни налик нашим ливадама у Европи; трава у њима је висока поврх човека и тако густа да се тешко кроз њу човек може да прогура. Идући путем један за другим, јер ово није пут већ стаза, ми смо врло често залутали у овој трави, скренувши у страну каквим трагом елефанта или

буфала који је овуда прошао па оставио траг за собом који личи на стазу.

Куће, у којима станују овдашњи Црнци, све су од трске и веома мале. Обично су облика округлог или купастог али са тако ниским улазима да се у њих тек четвороношке може да уђе. Али то овде није ништа чудновато јер ови људи и у самој кући крећу се лазећи на коленима, па чак и напољу, при маломе кретању у хладу, иду четвороношке тако да им је кожа на коленима задебљала као код нас на табанима. У средини сваке црначке колибе гори ватра и то без престанка, и дању и ноћу. Око колибе пак обично је веома густа трава и неколико каменова који показују гробове умрлих сродника које сахрањују уз саму колибу. Тек даље мало од колибе налази се двориште у нашем смислу речи; и ту Црнци обично седе и сеире штогод ново из племенског живота. Црнци у Уганди пуше сви до једнога и то по енглеском начину — на лулу. Луле израђују од печене земље која је обично натакнута на какву дугачку тиквицу или трску. Жене и деца такође пуше и то без икаквог уздржавања пред људима. Дуван ови људи најобичније добијају у замену за рибу и то тргујући са урођеницима настањеним на суседним планинама. Браду и бркове не бију него трљају неком травом па утамане корен длаци и тако немају потребе за берберином а ни за сапуном.

Ови људи овде незнају за хлеб и храну коју узимају, употребљују обично сирову и слабо приправљену. Знају за гајење живине, нарочито веома радо гаје кокошке али псе никако не могу да имају. Енглеска влада је слала псе овамо да се аклиматизирају и привикну на овдашње прилике, али изгледа да су наши европски пси и сувише питоми за ове пределе. Доведени пси били су сви до један жртве леопарда којима присуство ове нове њихове браће у Африци никако није годило.

И ако су ови људи дивљи то ипак потреба за модом и кинђурењем није ни код њих изостала. Црнац у Уганди врло радо маже своје тело зејтином који ваде из неких биљака, а нарочито радо се црвене неком бојом коју справљају од неке врсте јужнога воћа.

Пут кроз Уганду много је пријатнији и занимљивији него кроз Судан. Пре свега овде је вегетација много бујнија; сама трава расте преко два метра у висину и ми смо каткад муке имали да се у њој снађемо. Чим киша падне путања тако рећи зарасте у трави и онда ми обично траг какве жирафе, антилопе или буфала узмемо за путању и залутамо њоме. После уза. лудног окретања у круг махом опет изађемо на стару стазу и наставимо своје путовање даље.

Угандски Црнци су много културнији од суданских али су и много живљег темперамента. Разумљиво је да се ова разлика неможе да запази одмах по прелазу преко границе. Јер пределі северне Уганде живе истим животом којим живе и Црнци јужног Судана, али ипак разлика се убрзо може да примети. Што се човек више удаљује од суданске границе људи су културнији и све више одевени, тако да у околини великог језера Викторија Њанзе човек наиђе на Црнце који покривају своје тело.

Уганда је земља под енглеским протекторатом и подељена је на неколико црначких краљевина којима управљају урођенички владари. Ови владари су прави краљеви који под својом влашћу имају територије про-

стране као наше краљевине у Европи и у њима владају сасвим аутономно признајући једино енглески протекторат и плаћајући за то известан годишњи данак. Овај део Уганде, према самоме Судану, јесте краљевина *Бањоро* и њен владар има све одлике суверена. Он, шта више, прима од Енглеске извесну цивил-листу, има своју војску, робове и покрај Масинди дворац који је од свога оца наследио. Како сам ја после два дана путовања по киши стигао у Масинди, то сам одмах отишао да затражим аудијенцију Његовога Црнога Величанства. Двор се налази око један километар далеко од вароши и стража око двора смењује се сасвим редовно као и по свима краљевским резиденцијама. Ја се јавих за аудијенцију код краља, али ме прими — краљица. Обучена у европско одело, нека врста европске хаљине, и украшена од главе до пете разним ситним предметима од метала и слонове кости, Њено Црно Величанство прими ме врло љубазно, како баш и доликује великој дами краљевине Бањора. Како њено Величанство, сем свога матерњег говора, не зна никакав други језик, то смо морали разговарати преко тумача, кога ту у самоме двору има краљица на расположењу. Из разговора сам сазнао да је краљ на путу и да се у овоме тренутку налази у вароши Ђинђа на самоме језеру Викторија Њјанзе.

Од Масинди сам кренуо старим путом за престоницу Уганде. Може се мислити како је моје разочарање било кад сам после недеље дана пешачења уморан и измучен стигао у Уганду. Та престоница била је једно обично село. Нисам могао наћи ни хотела, те сам и ту ноћ провео крај једне палме под шатором.

Замбеза: Изглед на реку.

Средња Африка: Дрворица.

Судан: Арапски војници из Хомате (Плави Нил).

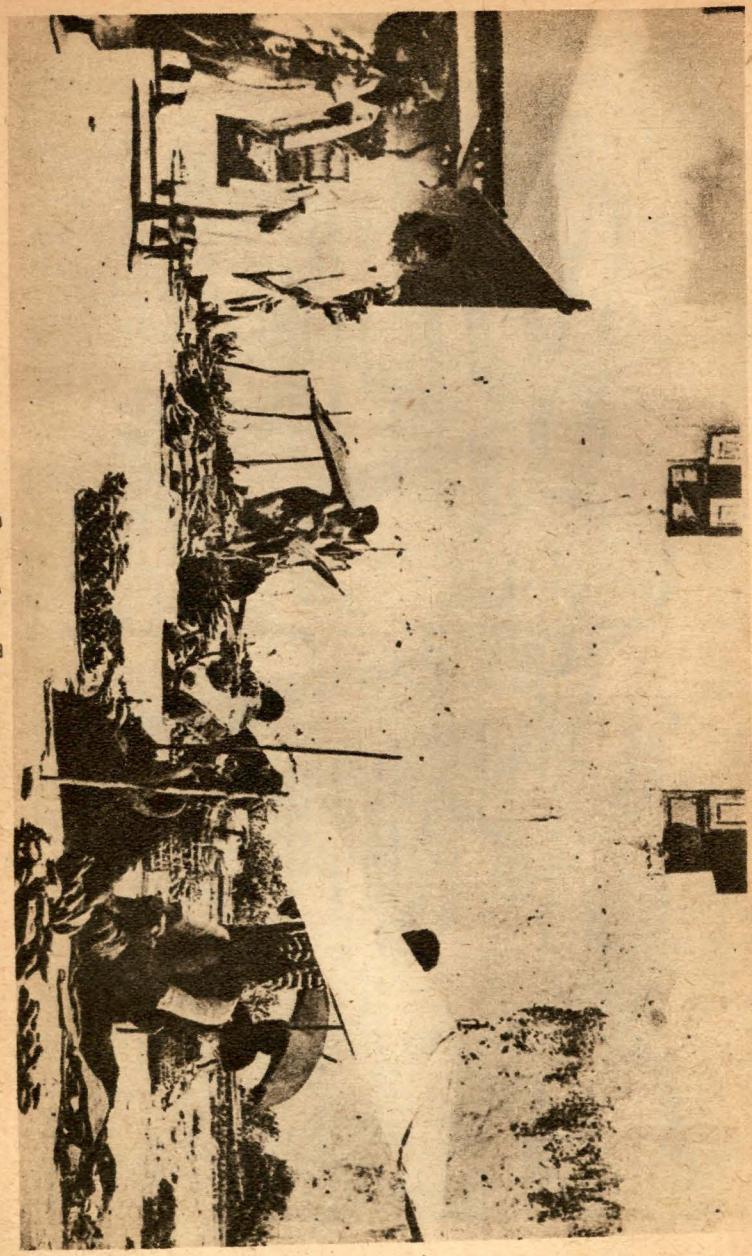

Занзибар: Тржиште.

Између Ентебе и осталих вароши на великоме језеру Викторија Њанзе постоји данас уредан путнички теретни саобраћај. Лађа, којом сам ја прешао из Ентебе у Кампалу зове се „The Clementhill“ и има две и по хиљаде тона. Пут до Кампале траје девет часова.

Кампала је стварна престоница Уганде док је Ентебе званична. Она је од Ентебе и већа и живља: ово је главни трговачки центар за Уганду. У Кампалу се стичу сви главни путеви протектората; само сувих друмова који се стичу у вароши има четири: за Ђинђу на исток, за Бутијабу на север, за Торо и Белгиски Конго на запад и Ентебе на југ. Пут Кампала—Ђинђа, продужава се даље до Кисуму и природни је наставак жељезничке пруге Момбас—Кисуму. Појмљиво је онда зашто је Кампала жив трговачки град.

Кампала је престоница Буганде а то је највећа од свих црначких државица у Уганди и најкултурнија од свих црначких краљевина у целој Африци. Улице су широке и дугачке, куће су добро у реду сграђене тако да варош даје утисак нечег ипак импозантног и монументалног. Има око педесет дућана у којима махом тргују Хиндуси (становници Предње Индије), затим један хотел „Hotel Cecil“, два кројача, једног фотографа и часовничара. Часовничар ради под једним кровом а испред једног дућана и муштерије му прилазе са сваке стране. Улице су веома живе и има нарочито много рикши, оних колица са једним точком које вуку Црнци. Ја сам се неколико пута фотографисао на рикши и изјављујем да су једно од најудобнијих превозних средстава. Рикше, које су у Ентебе врло ретке, овде се укрштају стално на улицама и како су им точкови гумом обухваћени то не праве велику галаму

али зато Црнци, а нарочито Индијанци на својим ћепенцима непрестано брбљају. Како било да било тек и овде је на улици галама, само људска.

Околина Кампале је веома плодна и густо насељена. Терен је испресецан брежуљцима и долинама по којима су начичкана села са карактеристичним угандским кућицама. Сав овај живаљ, самим тим што се налази у великоме броју на маломе комаду земље, обрађује земљу са необично много активности и зато околина Уганде јесте можда најнапреднији крај црначке Африке. Нигде више није Црнац успео да боље уреди своје село и земљу на којој станује, нигде више није Црнац човек који ради и брине се не само за своју исхрану него и за угоднији живот него овде. У Судану, Конгу, Кенији, Тангањици, сливу Нигера или другде, Црнац се задовољава са тиме што неће остати гладан ни испећи се на сунцу. За њега је напор да пређе из једнога хлада у други или да дохвати урму или кокосов орах који није пао баш поред њега него нешто мало даље. Овде пак од тога нема ни помена: угандски Црнац ради од јутра до мрака, он извлачи своју храну из земље која додуше обилатно награђује његов рад, он зарађује свој хлебац баш као ми у умереноме или хладноме појасу. Зато што се ради, зато се и запажа сваке године све већи напредак у околини Кампале.

Од кампале за Ђинђу отпутовао сам мотоциклом. Пут је изврстан и право је задовољство вијугати кроз дивно обрађени и тако бујном вегетацијом покривени простор између ове две вароши. Култура која се среће и виђа на сваком кораку потсећа човека на домовину и вас обузме неко тако пријатно осећање. Како

сам у томе тренутку са задовољством помислио на своју отаџбину и на вас, драги моји читаоци!

Ђинђа је варош веома лепо положена на заливу који носи име Наполеоново Napoleon Gulf), и то баш на месту где истиче из језера Бели Нил.

Лађа из Ђинђе за Кисуму путује нешто више од једнога дана. Ђинђа је последња варош Уганде јер Кисуму већ припада Кенији.

Назив Кенија озваничен је тек године 1920. када је дотадања Британска Источна Африка претворена у протекторат и долази од огромних планина Кеније које на самоме полутару својим врховима прелазе снежну границу и навек су покривене снегом. У њиховоме подножју пак влада вечито лето и несносна тропска жега.

Кисуму је највеће пристаниште на језеру Викторија и његово најживље трговачко место.

Још једна нова сензација коју ми причињава улазак у варош Кисуму то је прелаз на јужну земљину хемисферу.

Варош Кисуму има веома леп положај на језеру Викторија Њанзе, односно на његовоме рукаву Кавирондо.

За Најробу, престоницу Кеније, наставио сам пут од 412 км. железницом.

Црнци из овог дистрикта већ су много различити од угандских Црнаца који су на много вишем ступњу културе. Ови Црнци овде пре свега иду потпуно голи и ако се обуку то је једино нешто мало кецеље спреда и по зади. Али су зато, у упоређењу са осталим Црнцима, веома вредни и производе врло велике количине зрнасте хране. Села су им збијена и ограђена тако високом оградом да се могу сматрати за утвр-

ђена. Приликом једног насртаја суседног племена Нанди ова високо ограђена села сасвим су се згодно могла из заклона бранити тако да непријатељ, не могући унутра да продре није могао учинити селу никаква квара сем што је уништио усеве у пољу, али за овај климат овде то је сасвим незнатна штета.

Воз је одавде ишао плодном висоравни која траје све до Најроби и која спада у најбогатије житнице Кеније. У Најроби смо стигли сутрадан око десет часова.

Најроби је, као што сам већ напоменуо, престоница и административно средиште Кеније. Овде станује енглески гувернер и средишна управа Британске Источне Африке; ту је и дирекција железница Кеније и Уганде, као и једна бежична телеграфска станица.

Чим сам стигао у Најроби, одмах сам сео на „рикшу“ и два снажна Црнца ме касом одвезоше до хотела где сам хтео да одседнем.

Најроби је лепа и нова варош. Године 1899. приликом израде железничке пруге Момбаса—Кисуму Енглези увидеше сву згоду овога положаја и искористише га. Најпре израдише трасе улица па озидаше сами неколико зграда и у њих сместише своју администрацију. Варош поче нагло да напредује и од ондашње мале и слабе на силу вароши данас Најроби броји преко 20.000 становника од којих је око 800 Европејаца а остало су Црнци и Индијанци махом са Цејлона.

Кенија је колонија кроз коју пролази полутар, па ипак није толико жарка. Цела висија кениска има тако умерен климат да поједини крајеви и не потсећају на жарки појас. На самоме екватору Монт Кенија (вис Кенија) залази својим врхом у пределе вечитог снега

који овде почиње већ на 4500 метара над морем а нешто јужније и на највећем афричком вису Килиманџаро који је висок 5800 метара као што се види за читавих 1300 метара овај брег остаје у пределима вечитог снега. Што се тиче осталог земљишта на планинама прилике за насељавање су изврсне до саме снежне линије.

Зимска периода на висији веома је кратка.

За Кенију у томе погледу може се рећи ово Монбаза и прва околина ове вароши имају врло много киша; идући даље на северу уз Океан или на запад сухим, количина талога опада. На висоравни између Викторија Њјавзе и Океана, количина воденог талога опет почиње да расте докле не достигне висину од сто двадесет сантиметара годишње.

Најхладнији месеци јесу овде јуни, јули и август јер како Кенија припада јужној земљиној полутини, то су и годишња доба сасвим супротна нашим. Кад је код нас лето на јужној земљиној полутини је зима а обрнуто, кад је код нас зима овде је лето.

Из Најроби сам кренуо за Моши, место у подножју планине Килиманџара а које се налази већ на територији Тангањике, бивше Немачке Источне Африке. Највећи део пута прешао сам возом за Момбазу све до станице Вои, на 116 километара пред Момбазом. Ту сам прешао у други воз, пруге која се одваја од ове главне Момбаза—Најроби и иде за Моши удаљене 160 километара од главне пруге.

Предео кроз који пролази ова споредна пруга био је године 1916 поприште неколиких крвавих сусрета између Немаца и Енглеза. Разуме се да су то

биле омање борбе јер је главно поприште колонијалног рата било око Викторија Њјанзе.

Моши је веома пријатна и удобна варошица на падини самог Килиманџара чији се врх преко целе године бели од снега. Ово је права грчка колонија јер двадесет од сто становника су Грци који се овде занимају плантажом кафе и кучине, једне врсте конопља која се и зими и лети бели. Са врха снежне планине слива се силна вода низ падину и овај крај тако је дивно натопљен да је просто душу дао за земљорадњу. Одавде се извозе огромне количине кафе, ужета и кокосових ораха.

Кад сам Моши напустио, кренуо сам се возом за Момбазу.

Момбаза или, како га је мој наставник географије у гимназији звао, Момбас, је варош постављена на једном острву у Индискоме Океану а баш према афричкој обали. Острво се урођеничким језиком зове Кисиуа Мвита, што ће рећи ратно острво. Овако урођеници називају и Момбазу.

Острво на коме лежи Момбаза може да има око две миље (3,2 км.) ширине и три (5 км.) дужине. Варош лежи јужно од полутара за 4 степена и 30 минута. Варош може да броји сад око 26.000 душа од којих су свега 350 белих људи, махом чиновништво.

Момбаза је главно пристаниште Кеније и једно од најглавнијих на целој источној обали Африке. Велики бродови дугачких трансафричких линија свраћају у Момбазу ради обављања својих трговачких и прометних послова.

Пртљаг смо тако поделили да је сваки Црнац имао да носи по 25 килограма. Они су сав овај терет

носили на глави и то тако добро да су се кретали тако рећи сасвим слободно а међутим терет није спадао одозго. Премда ми је овај начин ношења терета познат из раније (у Црној Гори овако носе воду) ипак сам се чудио вештини са којом ови људи, не придржавајући ништа рукама, носе терет сасвим сигурно на глави и рукама га дохвате само ако ветар изненада хоће да им са главе то обори.

Првога дана хода прешли смо само двадесет километара што мени није баш било сасвим право пошто сам желео да што пре пређем овај део пута, али нисам могао услед мојих носача који много спорије иду од мене. Пред вече стигосмо у једно црначко село Шинду, чије колибе од трске и лишћа једва се виде од шуме. Ја изаберем једну повећу палму и таман под њом наместим свој шатор, кад ево црначког поглавице, једног седог старца, са још неколико људи к мени. Пратња му остаде даље од шатора а он приближив се на неколико корака испред мене, стаде да се клања и метанише молећи нешто на своме језику. Тек после дугог клањања ја разабрах да је дошао к мени да ме поздрави и да ме умоли за дозволу да могу ове ноћи да праве *„фантазију“*. Војник мој објасни ми да то значи свадба, односно весеље са музиком којим се пропраћа женидба некога од урођеника. Ја одобрих поглавици „фантазију“ а он после поновног клањања и захваљивања оде својим људима и ускоро „фантазија“ отпоче. Кад кажем да весеље овде бива уз пратњу музике не треба мислити да се ова музика изводи на неком инструменту. Две исцепане канте од петролеума, једно шупље дрво на коме је разапета кожа и који је главни инструменат, сачињавају овај црначки

оркестар који толику дреку нада, да човека глава просто заболи. По кожи на бубњу, лупач бије песницама и сав се озноји, јер заиста треба врло живо у њу лупати па да лупњава изгледа весела. Кожа је пак од хипопотама и тако јака да се неколико лупача на бубњу измењају док се она поцепа. Ето то је музика ових људи коју бих ја назвао банда од бубња.

Свадба или боље рећи венчање, не састоји се овде из бог зна каквог церемонијала. Момак који узима или боље рећи купује девојку, донесе унапред уговорене овце на одређено место и предаје их девојчиним родитељима. Овога пута откупна цена била је петнаест коза и имале су се предати под једним великим дрветом. Ту се искупи цело село и то људи са копљима и штитовима а жене које имају ситну децу носе ову у једној јарећој кожи која им стоји о рамену. Сви су голи и мушки и женски и кад церемонија отпочне мушкарци су сви на једној а женске на другој страни. Поглавица племена, који је у исто време и кмет у селу, краљ и шта све знам још шта, чији је још и чукундеда био старешина овим људима, преброји козе, па пошто нађе да је све према раније уговореној погодби, предаје их оцу девојчином, ову узима за руку и пошто јој претходно форме ради прегледа груди, предаје је новоме господару који је одмах загрли, пољуби онде пред свима неколико пута, па онда поведе присутнима. Млада сад све присутне мушкарце, без разлога сродства и старости, пољуби у руку, и исту дотакне својим челом и брадом. Са овим је и церемонија венчања била завршена и сад је настало весеље. Један чабар, пун неке течности налик на бозу, изнесе се пред присутне и да им се за пиће. Она течност справљена је од разног презрелог воћа и ма да у њој нема ни четири процента алкохола ипак је она на Црнце дејствовала врло брзо, јер су за кратко време били сви пијани. Тек тада је почело такорећи право весеље. „Музика“ је отпочела своју паклену галаму да човеку уши заглуху, а Црнци су се онда сви похватали за руке и почели играти. Ова њихова игра пре би се могла звати скакање јер о каквој лепој игри, где се осећа склад између покрета тела и музике, није могло бити ни речи пошто ни саме музике није било.

Мушки и женски ухвате се у коло па једно према другоме скачу колико год могу у вис, вриште и смеју се од радости. Они који ударају у бубањ озноје се од напора и све их зној облије а играчи врло често долазе и лижу им очи као комплименат. Посматрајући ову необуздану руљу у пијаноме и полусвесноме стању, на мах сам се сетио свих прича и бајки о гозбама и пировима где се гости толико напију да већ незнају шта раде. Како је била ноћ, а ови људи незнају ни за свеће ни за осветљење петролеумом а још мање за електрично осветљење, то запале неке трске које горе као луч и дају утисак оних великих буктиња које срећемо читајући романе из старог римског и грчког доба. При овој црвенкасто жутој светлости буктиња цела шума узме неки чаробан изглед и одмах потсети човека на бајке и вилинске приче. Ово сећање још више утиче на посматрача који, видећи ове невероватне и скоро луде покрете играча, просто помисли да сања а не да гледа стварну слику једне црначке свадбе у сред жарке Африке.

Ја затражих од војника да ми донесе фењер из шатора па кад га упалих на мах сви престадоше да

играју и скупише се око мене гледајући радознало у фењер и узвикујући: „Јај, салам! Јај салам!“ Али то није било ништа. Кад сам из џепа извадио своју електричну лампу и једним притиском на дугме упалио је, сви су се на једанпут разбегли од страха као да се је бомба међу нама распрсла. Једва сам успео да их умирим и да их уверим да нема овде никакве опасности по живот. Са највећим страхом прилазили су ми опет и то најпре они куражнији па тек за њима остали. Кад сам, после дугог објашњавања преко свога војника тумача, рекао им да је ово само обична светиљка и опет упалио, сви уздрхташе од страха, јер ма да сам ја убедљиво говорио опет нисам успео да им из душе одагнам ову сасвим појмљиву бојазан од непознате ствари. Сем тога ови људи овде незнају ни за жижице а камо ли за електрично осветлење. Кад хоће да заложе ватру, они узму два сува дрвета па их трљају једно о друго све док се не упале. Овај посао траје од прилике десет до петнаест минута и како су они навикли на овај начин добијања ватре то им је трљати дрво о дрво сасвим обична ствар и ако је у ствари доста заморна.

Ја сам их око десет часова увече оставио и повукао се у свој шатор на спавање. Био сам уморан од дневнога марша а и ова граја и скакање при светлости буктиња, у место да ме разоноде, заморише ме још више и једва сам чекао да се пруђим у постељу. Таман сам био легао и први сан почео да ме хвата, кад ме војник пробуди благим дрмусањем за раме. Отворих очи и запитах га шта жели, кад ми он одговори да је црначки поглавица опет дошао овамо.

— Па шта хоће опет? — упитах ја нерасположен због ове посете у невреме.

— Моли за дозволу да могу продужити своју започету „фантазију“ — одговори ми војник.

— Нека их ђаво носи са њиховом фантазијом, — љутито му одговорих ја. — Ако им само није досадно да се толико деру и скачу, нека је продуже докле хоће.

Војник то саопшти поглавици и овај оде весео да саопшти својим људима да им допуштено да се и даље веселе, а војник дође к мени и објасни ми како Енглези не допуштају црнцима често ове „фантазије“. Кад би могли они би сваке ноћи се весилили, а тако и раде кад нема ко да их контролише, сваке ноћи тада праве по једну овакву „фантазију“. Црнац је по природи веома велика леншгина и никад не воли да ради По цео дан он спава у хладу какве лиснате палме, а кад се смркне онда иде на „фантазију“ и целу ноћ пије, банчи и весели се. Сав посао како у кући тако и у пољу ради му жена, због тога Црнац и плаћа жену кад је од оца узима.

Али није истина да Црнац узима жену само да му ради у кући. Ко мисли да ови полудивљи народи не знају шта је љубав, вара се. Љубав је постала још код првих људи и само због љубави Адам је морао да изађе из раја и ако он није дирао у забрањен плод него Ева.

На своме путу за Режаф, близу вароши Гондокора, ја сам имао прилике да видим, у племену Јангва, како једна млада жена туче каменицом у главу једног јадника, који је мирно подносио болове. Рекоше ми да јој је тај јадник муж и да га жена туче зато да се

увери да ли је воли или не. Ако је воли, он ће мирно да сноси ударце и она ће да буде у његову љубав сигурна, а ако је не воли он то неће поднети нити ће јој уопште допуштати ма какву власт над собом. Једна ствар која ме је заинтересовала то је брза старост код ових људи. Ово долази отуда што они услед повољне климе врло брзо се развијају па и живот сувише рано почињу. У једанаестој години Црнац је већ одрастао човек и у најбољим је годинама за женидбу. Тада, па још и раније, он отпочиње да живи и како је овде клима врло топла то он и злоупотребљује живот, тако да се брзо изнури. Старост услед тога наилази много пре код њих него код нас и четрдесет година овде је већ дубока старост коју ретко ко дочека, док су код нас те године тек тако рећи нормалне годиие.

Судан и Египат су веома равне земље којима се може по читаве дане ходити па да се не наиђе на брдо. Због тога сам ја у току целог свог путовања довде, питао за свако брдо које нам се показивало и бележио га у свој дневник као особиту реткост. Равница траје све до овог села где сам заноћио првога дана по поласку из Режафа али одавде већ почиње терен да се таласа и да пут води преко неких брда и поточића. Услед последњих киша ови су поточићи сви били набујали и један је толико био нарастао да ја нисам могао прећи преко њега већ су ме моји носачи на носиљци пренели на другу страну. Газили су воду до више појаса и то сам могао и ја да учиним али нисам хтео да се квасим пошто ја идем овуда у оделу, док они иду тако рећи сасвим голи па кад загазе у воду немају шта од одеће да оквасе. Земља је свугде била натопљена водом, трава свежа и пуна росе а ваздух чист како се само може да замисли. У погледу свежине ово су најпријатнији тренуци овде, али има једна друга ствар која чини да се у пријатности ове свежине слабо може да ужива а то је опасност од дивљих животиња. Не сећам се да ли сам то већ рекао својим читаоцима али лавови и свакојако дивље зверије којима Африка обилује више него ма која друга земља, после кише се највише појављују и иду да тражу себи плена. Због тога ми је сресни начелник (мамур) у Режафу нарочито напоменуо да никако не продужим своје путовање одмах по престанку кише јер су дивље звери онда не само најопасније него и најкрволочније. Ја сам, ускоро по своме поласку из села Шинду, имао прилике да се уверим у оправданост овога савета. Пре свега, чим смо се удаљили од села, на влажној земљи познавале су се хиљадама трагови од елефаната којих је овуда сигурно прошао читав чопор. Трагови су били тако свежи да од њиховог пролаза није ваљда било прошло ни пола сахата па смо ми наишли.

Нисмо путовали ни пуна два сахата кад се на другој страни Нила, али у нашој близини, зачу страховито урлање. Неколико крупних и дугих урлика: „Ауф! Ауф! Аааууф! зачуше се преко реке. То су били лавови, који су, знајући да свака дивљач после кише излази из свога легла, изашли такође да штогод за свој рачун потраже.

Овде влада болест спавања, коју Енглези зову sleeping sickness.

Ова болест није никако нова. Она је постојала у Африци још пре доласка Европљана у ове земље, али никада, изгледа, није била тако страшна као ових по-

следњих година. Научници мисле, да она, као год и свака друга болест, има периода затишја и ширења, што највише зависи од климатских прилика сваке године. А научно је доказано да на једном истом месту земљине кугле, климатске прилике нису исте у двема узастопним годинама већ су промене у клими такве да се од прилике сваких шесдесет година понављају слична климатска времена.

Што је још горе, ова спаваћа болест није само једна, па да се људи бар само са њом боре. Научно је утврђено да између спаваће болести која је пустошила Уганду у неколико махова између година 1898 и 1906. и болести у околним колонијама, постоји извесна разлика. како у јачини тако и у извору обољевања. Ова прва, која је за осам година утаманила у самој Уганди преко две стотине хиљаде лица, заразна је. Њу преноси нарочито много и згодно једна врста мушица (Glossina palpalis) звана мушица це-це и која се налази врло много у околини реке и баровитих места. Довољно је било запазити само ову чињеницу, да це-це мушице станују око реке и по баровитом земљишту, па се могло нешто предузети противу бољке коју она наноси. Енглеске конолијалне власти, наиме, одмах су наредиле напуштање села у близини река и мочари и пресељавање урођеничких села, па и читавих племена дубље у ту унутрашњост земље, на здравије и оцедније земљиште. Болест је одмах ослабила што је знак да је горња запаска санитетских власти била тачна.

Можда ова мера не изгледа тако радикална али број смртних случајева у следећим годинама, упоређен са смртношћу од спаваће болести пре овога, показује нам да је ова мера била јако корисна. За пример ја

ћу овде навести само податке које сам добио у Ентебе, варош на Викторијином језеру и престоници црначке краљевине Буганде, која захвата само једну провинцију великог угандског протектората. На две стотине педесет хиљада становника колико их од прилике укупно броји ова црначка краљевина, године 1905. умрло је само од спаваћих болести осам хиљада душа, што значи да је само у току те године од ове грозне епидемије помрло 3,1% од целокупног становништва краљевине. Већ идуће године број смртних случајева од спаваће болести износи у истој провинцији 6500 душа, а године 1913. овај број спао је испод хиљаде. Године 1915. и поред ратних потешкоћа, које нису мимоишле ни ове крајеве, забележено је у Буганди само 352 смртна случаја од спаваће болести док статистика из године 1917, и не даје никакве цифре већ само вели да је овај број тако мали да представља цифру без икаквог интереса. Разуме се, шта је то за енглеску владу ако је у Буганди једна стотина црнаца помрла од спаваће болести.

Али једна ствар која је заиста занимљива а то је да ова епидемија, тако страшна за црнце, не представља за Европејца тако рећи никакву опасност. Мушица це-це која једино ову страшну бољку и разноси, има чудан обичај, да не стаје радо на предмете отворене боје.

Како је наша кожа бела, а Европејац у Африци од главе до пете носи бело одело, то мушица це-це не пада на њега и он може тако рећи безбрижно да ходи Африком а да га ова по овдашње урођенике тако описани инсекат не нападне ни једног тренутка док се његов слуга, Црнац, који ходи за својим белим газдом само два или три метара позади, не може да

се од ових истих мушица сачува. Али ипак, ма како изгледало да це-це неће на Европљанина, ипак није рђаво чувати се. У томе циљу бело енглеско чиновништво у Африци препоручује као веома ефикасну следећу меру: посећи жбуње у околини стана, па засадити једну врсту киселе лимунасте траве. Мушица це-це онда никако неће наићи на стан. На овај начин су у последње време од опасности спаваће болести тако рећи сасвим осигуране вароши Ентебе и Кампола, као и још нека друга места великог угандског протектората.

Док спаваћу болест у Уганди наноси искључиво мушица Glossina palpalis, дотле спаваћу болест у области Њасе и Родзије, где ове мушице у опште и нема, проузрокује ујед једног другог инсекта, мушице коју научници крсте именом Glossina mor sitans. Премда се ове две врсте мушица видно разликују, као год и болести које проузрокују, урођеници обе ове врсте крсте једним истим именом це-це, тако да ово име, у устима урођеника, не означава само једну специјалну врсту мушице већ читаво племе, али које људима исто зло доносе. Разлика је највећа у томе што ова друга врста мушице це-це много више се шири и у слабијим ројевима креће па према томе и мање штете наноси. Борба са њом је много лакша и зато је и смртност у крајевима где она влада, услед спаваће болести, много мање. Али поред свега тога, ова опасност остаје још увек велика како за урођеничко становништво тако и за енглеске власти у овим крајевима.

Али овај грозни инсекат није само по људе кобан већ исто тако и по домаће животиње. Тек у време најезде, по томе где сва стока почиње нагло да обо-

Уганда: Прерада коже.

Баобаб: Једно интересантно дрво.

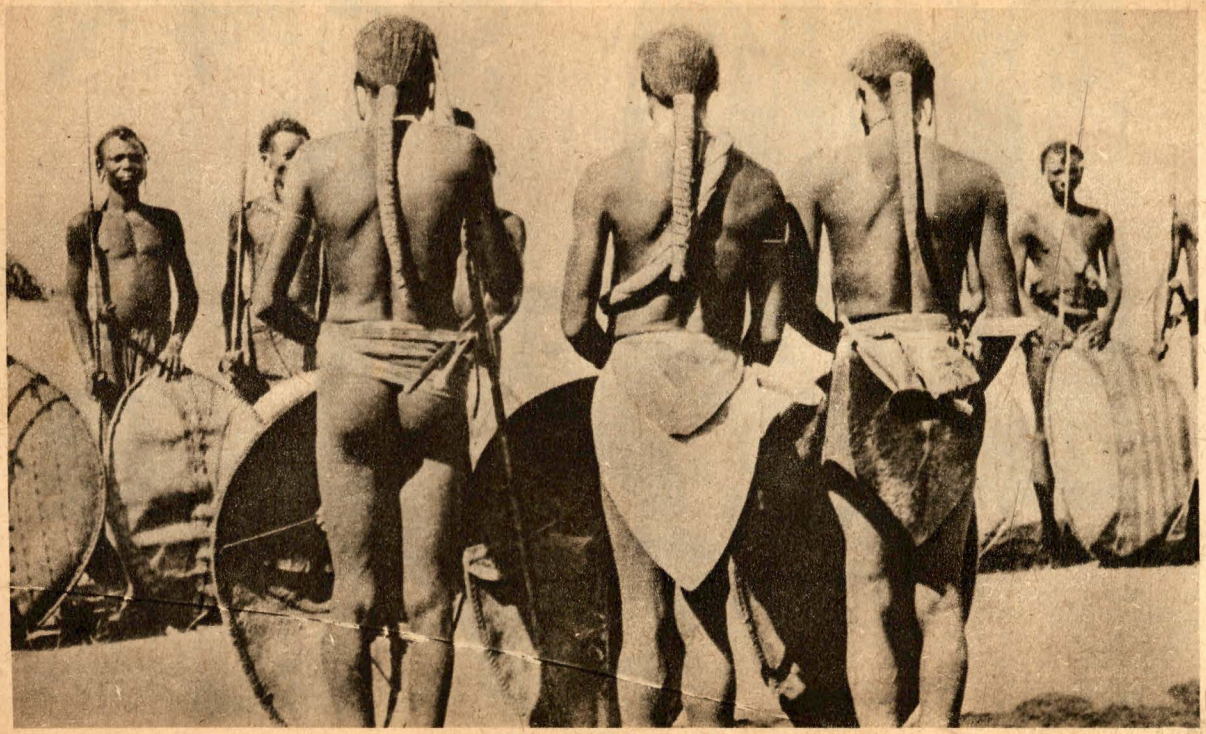

Средња Африка: Музика бубњара.

Момбаса: Пошта

Сахара: Камиле и камилари.

љева, може се закључити колики је простор на коме епидемија влада. Понеких година помор који на овај начин удари у стоку толики је да у целој Уганди сем магараца и коза, животиње које једино опстају при овој најезди, не остане никаква друга стока. Борба против ове недаће сад је у пуноме јеку и ветеринари-стручњаци, нарочито за то из Европе доведени управљају овом борбом са нешто мало успеха. Дали ће и колико успети то ће нам будућност показати.

Интересантно је да мушица це-це, и ако живи по мочарним крајевима, нерадо долази до саме реке и не воли да прелази преко воде сем издигнувши се на велику висину. Због тога сва стока, која се вози Нилом у товарним лађама, пролази обично без опасности па баш и у време саме епидемије. За трговце, извознике стоке одавде, ово је веома згодна ствар. Изгледа као да ова по Црнце тако опасна мушица, има пуно респекта према белим људима: нити њих дира, нити им напада стоку кад је возе Нилом на пијац. Протекција и овде дакле игра своју улогу.

Другога дана заноћио сам у селу Гумбури где сам ноћ провео без нарочитих интересантности. Пут од Шиндиру довде води преко планина обраслих дивљом густом шумом испресецаном честим поточићима набујалим услед скоре кише. Како је овај предео и јужнији а и висински виши од провинција јужног Судана, то је овде већ и клима нешто друкчија. Пре свега, никада у Судану не пада оволико киша као овде а опет и жега је овуда нешто мања и ако је за Европљанина још увек врло несносна. Толико сам био уморан од ходања овом тако незгодном стазом да сам једва сачекао да се шатор разапне и одмах легао у постељу.

Кад сам сутра дан хтео да пођем, сељаци овог села донеше ми једну огромну змију на дар. Змија је била огромна и ја никада у животу толиког гмизавца нисам видео. Црнци су је убили прошле ноћи у близини села и згодна прилика да ми њоме покажу своје пријатељско држање и намере према мени и мојим људима.

Одмах сам дао да се одере кожа са змије и то је био позамашан посао јер змија је износила дванајест метара у дужину и била је дебела као човечија нога. Кожу сам задржао себи а месо сам дао Црнцима који га у сласт поједоше. Тек после ове „гозбе" могао сам кренути на пут.

Нисам путовао ни читав сахат, кад одједанпут удари киша, и то такав пљусак какав ја у животу не памтим. То није лило, већ сипало као из кабла и ја сам мислио да се десила провала облака. Ја сам хтео да се пут продужи али се моји носачи Црнци устезаше, видим да им се није кретало напред. Моји војници рекоше ми да је веома опасно сад наставити пут, јер су после кише нарочито зверови крволочни а што је најгоре како ми идемо један за другим кроз шуму и коров то очас може да нас изненади какав лаф или буфало. Послушао сам их и разапесмо шатор склонивши се унутра не само док је киша трајала него чекајући и нешто још после тога. Тек око три часа по подне могли смо наставити наше путовање.

Доцкан у вече стигосмо у село Кајо-Каји где затекнемо цело село у игри и весељу као да је био какав сеоски празник или свадба. Чим је племенски поглавица сазнао за мој долазак одмах је дошао к мени и остао подуже са мном у разговору. Изненадила ме предусретљивост овога црнога владара. Понудио ми

је своје људе ако желим да сутра дан идем у лов што сам ја с драге воље примио. Само он ми је био понудио лов на слонове док сам ја пристао у лов на крокодиле, пошто за лов на слонове треба имати писмену дозволу од енглеских власти а оне ову дозволу дају за веома папрену цену (шест фунти). Како је Црнцима забрањена употреба и посесство ма каквог ватреног оружја, то ми поглавица рече да његове људе могу употребити само као хајку да натера дивљач на мене и моје војнике, ако не мислим да дам пушке и његовим људима. Разуме се да ово последње нисам смео никако учинити јер, покрај све љубазности њиховога поглавице ја ипак нисам могао знати праве намере ових Црнаца и зато је било пробитачније оставити их без ватреног оружја.

Сутра дан ујутру кренем са својим војницима и придодатим ми урођеницима у лов. Решили смо да идемо на крокодиле, јер за њих не треба никаква дозвола од власти. Таман сам био пришао реци кад тамо а оно као наручена, испрућила се, 4 велика крокодила на сунцу па леже. Клекнем и нанишаним највећег међу њима и тако згодно опалим да он на месту остане мртав а остала три побегну у воду. Радост мојих пратилаца била је неописана, крокодил је био дугачак шест метара и дебео као какво теле. Месо пак од ове велике животиње све је остало њима пошто ми нисмо могли собом да га носимо.

Одмах су моји људи приступили дрању и уређењу убијене животиње. Није мало било моје изненађење кад смо, распоривши желудац жртвин, нашли унутра неких двадесет које ланчића које гривни а што ови Црнци овде носе око руку и ногу. Ова животиња

дакле била је смрт давно већ заслужила пошто је толико жртве имала на души и ко зна колико би их још било да јој нисмо дошли главе.

Нађене наките раздао сам својим пратиоцима урођеницима које је овај поклон нарочито много радовао, јер овдашњи Црнци много се ките овим металним украсима. На ногама, рукама, о врату о ушима они носе најразноврсније металне предмете и често пута се њима окују баш као што наше власти окивају осуђенике по казненим заводима. Има их који носе више од десет килограма тежине, што још и врло ружно стоји али има их који ове украсе носе врло мало али са много укуса. То би били овдашњи фићфирићи или носиоци моде која се сва састоји из гривни и витица, пошто одело овај свет овде не носи.

Из Кајо-Каји продужио сам пут који све више води кроз планине. У колико је предео дивљији у толико је занимљивији јер ову дивљину и оволику бујност у исто време заиста човек само овде може да види. Да би смо угодније путовали ми смо у току овога дана један део пута учинили територијом Белгијског Конга и на истој територији и заноћили.

Како није увек било села у коме бисмо остали да проведемо ноћ, то смо врло често разапињали шатор у пољу где сем нас нигде друге људске живе душе није било. Али то не значи да смо били сами у тој околини, јер чим бисмо се сместили, и ноћ већ у велико почела да осваја, прво што бисмо чули то је смех шакала који у овој пустој афричкој ноћи даје утисак неког злобног мртвачког смеха. Понекад тек, у близини протутњи какво стадо антилопа, јамачно поплашене каквом звери и то је тренутак кад и ми

морамо бити на опрези, јер опасности има пуно. Довољно би било да само једанпут какав чопор елефаната налети на наш логор и да нас изненади. Слонови би нас погазили као ништа и очас би, без клања, без борбе од нас постала гомила мртвих и грозно измрцварених телеса. А о опасности од лавова или леопарда већ и да не говорим. Ове крвожедне животиње, које су најкрволочније на свету славно би себи приредили пир над нашим логором. Тешко би се и један од нас сачувао жив кад би један лав неопажен напао нас на спавању. Зато смо ми морали непрестано, преко целе ноћи, ложити велике ватре да бисмо од себе одстранили две велике опасности којима је путник у овим крајевима стално изложен: лавови и — змије.

После шест дана напорног хода стигли смо у Дуфиле, мало место угандско и прво кад се са севера овамо наилази. Само три сахата хода даље уз реку, на другој страни Нила налази се велико село Нимуле које још припада Судану јер је овде Нил граница између Уганде и англо-египатског кондоминијума. Ово је нека врста пограничне станице где највећу власт над путницима, који с једне стране прелазе на другу, има један — доктор! Овај лекар, који је своје студије завршио на медецинском факултету у Бејруту, овде је постављен од англо-египатске владе у Хартуму нарочито због спаваће болести. Он прегледа урођенике и лечи их, али главни му је посао да прегледа оне који прелазе границу и да пази да се из Уганде не преноси зараза у Судан. За прелаз преко границе потребна је писана дозвола коју може да изда једино Врховна Санитетска Управа у Хартуму, и многи путници, који за ово незнају, дођу довде па их тек

одавде врате натраг у Хартум. Енглеске су власти у томе погледу неумољиве, ничим се не може оправдати неиспуњење формалности па макар каква она била.

Сем овог лекара у Нумиле нема никаквог другог белог представника и село се састоји свега из неколико црначких колеба. Раније, јер до пре неколико година ово је село припадало Уганди, ово је била читава варошица и имала је преко осамдесет домова са једним дућаном. Данас пак ово је најобичније црначко село у које је само због границе власт поставила једног лекара.

Над самим селом, на једноме брду, изненадих се кад спазих два доста добро очувана гроба један поред другог. Приђох и, како је крст још добро очуван, могах прочитати на једноме: Ervim Sly, 1903. а на другом Robert Stoney 1905. Ово су сигурно какви експлоратори, истраживачи кроз Африку које је смрт затекла овде далеко од домовине, далеко од свога родног краја. И нехотице скидох капу и прекрстих се: Бог да им душу прости!

У околини Нимуле налази се пуно ситних развалина, остатака тврђава рађених овде за време експедиције Емин паше а ово је први Европљанин који је успео да дође овде у центар Африке. Оставши без муниције он је чекао овде у утврђеном логору докле није нашла друга експедиција коју је предвидио Станлеј и ослободила га.

Чудна ствар један сусрет у Африци! Људи могу на овоме огромноме континенту да се траже годинама па да им се путеви размимоиђу за цигло један дан хода један од другога и онда опет тражња наново. Наћи залуталога путника у Африци више је ствар

срећног случаја него умешности и сусрет Станлеја са Ливигстоном 3. новембра 1871. године је само један случај.

Околина Нимуле толико обилује слоновима да нећу претерати ако кажем да сам их овде видео преко две стотине! Африкански слон је много већи од азиског и има много теже зубе због чега има и већу вредност кад се убије услед веће количине слонове кости. Нека ми моји драги читаоци поверују кад им кажем да зуб једнога африканског слона дотера до 50 килограма тежине! Слон није тако опасна животиња јер обично бежи чим нањуши у близини ловца, али слоница, нарочито још ако има мало младунче, може да буде врло опасна. Ако се чопор слонова уплаши од нечега што долази од супротне стране, они нагну на овамо тако бесно да беже, да испред себе газе све на шта наиђу: људе, животиње све. Ако слон нападне човека, он га својом сурлом шчепа, баци у ваздух па онда ногама меси док од њега направи само једну гомилу меса. Интересантна ствар, да овај колос од животиње и снаге, неће да напада на малу децу, сем у крајњој разјарености, па ипак и то бива тако ретко да у Индији, кад се какав слон разјари те му људи не могу ништа онда му пошаљу у сусрет мало дете. Слон се, и ако љутит, разнежи, дохвати дете сурлом и стане да га љушка. Разнежену животињу сад је лако поново подврћи заповести и послушности.

Интересантно је посматрати Црнце. Зуби су им бели као бисер и махом тако сви здрави да им се сваки Европљанин, а још нарочито Кинез или Јапанац има на чему да позавиди. Ово је у осталом и једини бео део тела који се на Црнцу може да спази и баш ус-

љед црне боје њихове коже или угасито црвених усница, ова белина зуби чини јак контраст.

Али нешто што је нарочито достојно пажње и заиста дивно то је њихова коса. Она је мања него у ма кога Европљанина али је зато тако дивно исковрџана као да Црнац ништа друго не ради до само негује своју косу коврџајући је непрестано.

Сутрадан на путу између Нимуле и Тагава имали смо један доста занимљив сусрет. Један војник спроводио је неког Црнца свега у ланцима окованог опходећи се према њему веома сурово. Мој војник, пратилац, који се са спроводником разговарао, објасни ми да је овај човек био судански војник, па је године 1919 утекао из војске на најсрамнији начин зато сад овако с њиме поступају. Ту ми војник исприча целу историју овога бегунца која ми даде тако јасну слику о односима између Енглеза и урођеника у овим крајевима. Ево те историје:

Мистер Стајгард, гувернер провинције Монгаља пошао је био у инспекцију по своме округу у пратњи неколико војника међу којима је био и овај човек. Једне вечери, мистер Стајгард седео је пред својим шатором и пушио мирно своју лулу кад наједаред, недалеко пре њим, искрснуше можда око стотину Црнаца из племена Мњау-Мњау и пустише своје стреле на доброћудног Енглеза. Мистер Стајгард није се ни најмање уплашио: одмах је дохватио свој револвер и храбро отпочео борбу са нападачима. Пошто их је десетак које ранио које убио, мистер Стајгард, погођен смртоносно једном стрелом пао је на земљу овим речима: „Са оваком војском ми смо свршили у Судану“. Јер треба знати да се ни један од гувернерових пратилаца

није појавио у борби коју је сам самцит њихов заповедник водио. Шта више, његови људи, чим су се појавили Црнци, нагли су да беже оставивши на тај начин потпуно самог овог Енглеза и њиховог провинциског гувернера. Нападачи су мртво тело мистер Стајгарда сво измрцварили као и бимбаше White-а који је једини био притекао своме гувернеру у помоћ.

Разуме се, да су Енглези племе, које се дрзнуло да овако безобзирно нападне њиховог чиновника, љуто казнили. Војници пак, који су те вечери били утекли разбегли су се по околини и већина је била ускоро похватана. Овај кога смо ми срели на путу побегао је чак овамо у Уганду, али је био лоше среће: енглеска полиција ухватила га је после четири године тражења и подвргла заслуженој казни. Енглеско правосуђе не опрашта никад злочинцима.

Нисам ни пола сахата путовао кад поче да пада киша и то грозна киша. Лило је као из кабла и то није имало да траје само кратко време као код нас у Србији већ оваква киша овде је у стању да пада петнаест дана без престанка. Ја сам раширио свој амрел и под њиме корачао, јер није вредело за време пљуска устављати се пошто није било наде да ће пљусак скоро стати. Амрел ми није помагао Бог зна колико ја се сав под њиме апсолутно нисам могао сачувати јер од појаса па доле очас сам био мокар као да сам какву реку био прегазио. Али зато сам бар горе био сув а то ми је помогло у толико што су ми бар хартије од вредности остале у животу. Киша ме је пратила све до Масинди.

Овде у Уганди видео сам многе људе са одсеченим прстима, што ме је одмах, разуме се, заинтересо-

вало. Запитао сам зашто је то и објаснили су ми да је то казна због крађе. Кад се какав Црнац ухвати у крађи, а то је нешто што се овде веома много осуђује, онда му судија одсече прсте па тако унакажену руку ставља у врео зејтин да би казна била већа. Крађа се тако строго овде кажњава, да има врло често случајева кад се за известан случај, лопов осуђује на смрт. И смртна казна се извршује без икаквог одлагања. Нема ту милости нити опроштаја! Напротив, само извршење казне је веома тешко по злочинца. Осуђени се веже за колац тако да ни рукама ни телом неможе да се покрене. Сад му ножем засечу кожу на неколико места, или га пак изубадају па оду и тек сутрадан долазе да казну доврше. За то време комарци и мушице сишу крв грешнога осуђеника причињавајући му најужасније болове, док је он апсолутно немоћан да се брани. Муке су толике а услед губљења крви и малаксалост наступи тако да осуђеник махом и не сачека да прођу двадесет и четири сахата и његови се целати поврате, већ у међувремену умре. Главу његову тада обично одсеку и на уласку у варош или село набију на колац где стоји извесно време да опомиње пролазнике колико је опасно красти у Уганди. И заиста овакве грозне казне су и учиниле да су у Уганди крађе веома ретке и у томе погледу имовна безбедност је врло сигурна. Ово је нарочито добро за Европљане, сопственике великих плантажа, који своје имање не би могли никако да сачувају да није овако добро осигурана имовна безбедност пошто се сви људи махом налазе усамљени међу Црнцима и од најближе вароши удаљени по неколико десетина километара.

Дошав у Масинди нисам могао да пропустим а да не посетим Краља Бањора. На жалост, он је био одсутан, али ме је примила Краљица.

За време разговора један нас је момак послужио медом што је мени било необично пријатно нарочито ради извесног тона елеганција коју је одавала цела ова посета. На крају краљица ми у знак пажње даде и слику свога мужа, Његовог Величанства Краља Бањора. Он је Краљ тек од пре два месеца кад је, после смрти свога оца краља Тамаренга ступио на престо.

Двор краља Бањора је једна, за нас Европљане, сасвим обична кућа без велике архитектуре ни импозантности. Ово је додуше споредни двор јер Масинди није престоница већ само споредно пребивалиште краљевске бањорске породице. Умало се не преварих да, по угледу на наше европске прилике, кажем летње пребивалиште краља Бањора али та реч овде нема смисла пошто овде лето траје преко целе године.

На вратима краљичиног стана налази се њена почасна стража која ме је при доласку у двор заустави и одмах питала ко иде. Ја сам одговорио да иде пријатељ, јер су ми у Масинди рекли да ако се тако не одговори, човек се излаже опасности да буде или убивен или ухапшен. Срећом мени се никаква незгода није десила, јер, на реч „пријатељ“ стража ме пропусти и један „дворјанин“ ме уведе код Њеног Величанства.

Ако сам двор не импонира својом архитектуром, околина његова мора да задиви свакога посетиоца својом бујношћу, разноврсношћу и правом раскоши у вегетацији. Около двора налази се дивна шума свакојаког тропског дрвећа чији меснати и вечито зелени ли-

стови дају тако пријатну и свежу хладовину. А има ли чега пријатнијег од свежине у овим крајевима?

Масинди је мало али врло угледно место краљевине Бањора. Има поштанску и телеграфску станицу и један хотел што није овде мала ствар. Становници су отресити и може се рећи чак и интелигентни. Краљ Андреја Буернико је протестанске вере и веома је побожан. У вароши има једна протестанска црква и краљ ни један празник не пропусти а да не оде на службу божју. Црква му је уосталом близу, од његовог двора до ње нема ни пуних две стотине метара, док до вароши има равно четири пута толико.

Краљ Бањора има и своје министре баш као и сваки други владар. Председника министарста краљ бира сам, а остале у договору са Енглезима. Жао ми је што ниједнога од ових достојанственика нисам могао да видим јер су сви, заједно са краљем отишли били у Ентебе, престоницу Уганде, да присуствују празнику имендана краља Енглеске.

У Масинди постоје две мисије, једна католичка а једна протестанска. Ова друга је нарочито веома активна јер за последњих десет година учинила је то да данас има преко двадесет и две хиљаде својих исповедника. Њена је и овдашња протестанска црква коју горе поменух. Уза саму цркву мисија има своју школу у којој се предаје четири године основна настава на језику Бањора, што чини да је школа веома популарна. Многи од ученика ове школе данас су већ матори људи а ђаци, сем својих школских предмета, уче овде да израђују разне предмете као столице, постеље, ормаре, столове и друге столарске израде које израђују доста добро и укусно од неког дрвета црног као угаљ и

веома тврдог. Ово дрво је тешко и сабијено као метал и много личи на абонос чијој сигурно врсти и припада.

Овде у Масинди нађох и један мали хотел са пет соба где сам могао најзад да као човек одседнем. Како ми је било пријатно кад сам се, после четрдесет и пет дана путовања од Хартума довде, могао опет да испружим у постељи! Први пут у животу ја сам здрав остао пуних осамнаест часова лежећи, одмарајући се или уживајући у овој просто бар овде не очекиваној удобности. Срећом здравље ме је послужило и нисам се разболео.

Али то ми се и догодило, само срећом много доцније и у земљи где сам могао на тенане да се одмарам и лечим. Срећан сам што ме то није сустигло у Масинди или у коме месту на великоме језеру Викторија Њанзе. Али то имам да благодарим највише својој предострожности и — беломе луку! Можда ће се многи моји читаоци зачудити кад им кажем да једино захваљујући употреби белога лука нисам подлегао опасним болештинама које путника кроз тропске пределе у ово време чекају, али ово је сасвим тачно. Ја сам увек, при својим путовањима носио собом овај спасоносни антисептик и по мало га је о и увек ми је био од користи. У овом ја имам своје непобитно искуство и увек бих га свакоме препоручио као одличан презерватив против сваке болести. Ја сам пропутовао здрав пределе кроз које Европејац није могао проћи а да се не разболи једино захваљујући употреби белога лука и у Масинди, највећа невоља која ме је снашла била је та што ми је овог изврсног презервативa нестало. Ја сам у Масинди, лежећи у својој постељи, са страхом размишљао о

несрећама и болештинама које ме још чекају а кроз које ћу морати да прођем овако без свога лека.

Кад сам устао из постеље, напољу је већ било превалило подне. Погледам на улицу и видим гомилу Црнаца која је вукла једну велику кладу. Сви су теглили подједнако а најстарији међу њима је викао: „Лука ја лука! Лука ја лука; Лука ја лука!... Хали ја Али! Их јала ил Хали!...“ и тако даље. Ово ме подсети на раднике из времена старих Египћана, којима је увек један при раду морао да пева како би радили сложније. Само у Египту ја сам ово видео урезано у камену, а овде слику посматрам живу, на улици, у животу.

Кад сам отворио свој куфер и почео да разгледам ствари, нашао сам да су скоро све влажне.

Нарочито со, коју сам у једној кутији носио, била је сасвим влажна а то је зато што је овде ваздух, услед огромног воденог талога необично влажан, па со, као хигроскопан материјал (материјал који привлачи влагу) упијајући је из ваздуха овлажи се. А ваздух је овде заиста необично влажан. Ја мислим да ни у једном крају света не падне више кише него у околини полутара.

Уганда је веома богата земља и сваке године њен извоз достиже невероватне цифре. Памук и кафа нарочито се овде гаје и то гајење врши се на велико, на огромним имањима — плантажама — на којима домаћини, Црнци, раде, а дошљаци, Европејци, заповедају. Веле, да је Црнцима било много тешко раније да живе сами и сами уживају плодове, које им је бујна угандска вегетација слала без икаквог труда и рада. Зато су Европљанн послали своје људе овамо да их, по цену слободе и доброг дела тих плодова, науче да живе и — подчине нашој благословеној цивилизацији.

Најпре су овамо дошле наше верске мисије, протестанске и католичке, да овај црни живаљ уче Христовој науци и потчине некој цркви, од којих је свака имала претензију да је „јединоспасавајућа“.

До пред рат Уганда је имала свој сребрни новац, рупије, који је важио у целој Уганди и Кенија колонији све до Момбаса. Кад за време светског рата, и енглески новац, услед учешћа Велике Британије у рату, поче да показује тенденцију падања као и остале валуте зараћених странака, енглеска влада издаде за Уганду и Кенију одмах други новац, некакве шилинге од метала у коме има и мало алуминијума, а сребро покупи у Момбас, натовари на лађе и пренесе у Европу. Ово је била дивна операција јер једним потезом све угандско сребро сручило се у британске касе и одржало енглеску валуту на њену предратну висину.

Уганда је веома пространа колонија. Она обухвата простор од преко две стотине педесет хиљада квадратних километара од којих је тридесет и шест хиљада под водом (језера) а остало је све сува и врло плодна земља. На целоме овоме простору једва ако живи три милиона и три стотине хиљада душа што даје за густину насељености једанаест становника по квадратноме километру. За Африку ово је већ густа насељеност, али угандско земљиште је такво да би могло да исхрани још бар сто пута више становника.

Од ових, енглеске власти воде строгу статистику колико има белих а колико црних људи, и за годину 1921 нашао сам да је у целој Уганди било само 847 белих људи рачунајући ту и чиновнике енглеске владе у колонији! И кад помисли човек да ова шака белих људи држи у руци толики народ! Али угандски су Црнци

миран и послушан елеменат, а Европејци имају собом ватрено оружје а то је овде веома поуздан пријатељ.

Вода је овде, као и у свима пределима око полутара, за нас Европејце веома рђава и опасна тако да је морамо увек најпре кувати па тек после расхлађену пити. Европејац мора ову воду да кува доста дуго да би у њој сви микроби угинули, док међутим Црнци је пију сасвим онакву каква је па им баш ништа није. Воћа међутим може Европејац јести колико хоће, неће му ништа шкодити и зато је и мени овде воће најглавнија храна. Нарочито су банане изврсне јер су врло крупне и слатке јер им укус много потсећа на дињу. Овде има једно дрво звано *Сим-сим* из кога се вади зејтин који се тако рећи искључиво употребљава овде за кување јела. Нарочито се од банана да спремити са овим зејтином укусно јело које је мој војник тако лепо умео да справи а ја после да слатким ручком одам најбољу хвалу његовој куварској умешности. Банане се најпре очисте, умоче у млеко а затим испрже у зејтину сим-сим. Такође и овде има једна врста ситних папричица које су ситне као семе од дињe али су зато љуте као ватра. Нишлије, које ја сматрам за најхрабрије потрошаче паприке, не би могли тако лако са овим ситним угандским папричицама на крај да изађу. Али нарочито ми се јако свидео угандски дуван. То је једна специјална врста дувана који овде расте и јако ми се свидео јер је веома љут и згодан за пушача који пуши на лулу као ја.

Интересантан је начин на који поштански разносачи у Уганди разносе пошту. Они писма натакну на један штап, или боље да се изразим, увуку у један

расцеп при врху штапа, па га носе кроз село као код нас деца кад се спреме за хватање лептира. Свакоме кога сретну, они пруже писмо да види да није за њега и тако идући наиђу на правога адресанта који писмо скине са штапа и задржи код себе. Ја сам закључио да је ово стога што разносачи не умеју да читају те на овај начин адресант сам нађе своје писмо и узме га.

Али што ме је нарочито изненадило, то је реч бакшиш која се и овде, међу угандским Црнцима, употребљује баш у истоме значењу у коме и код нас. Ја мислим да ниједна реч није тако много распрострањена као реч бакшиш јер ова реч је позната код нас и свих наших суседа на Балкану, затим у целој Турској, Персији, Индији, Афганистану и без мало у целој јужној и источној Азији као и у скоро целој Африци. Кад човек из Београда пође ка Цариграду или Атини, на свакоме кораку чуће ову фаталну реч. Ја сам је слушао у Србији, Бугарској Палестини, Египту, целоме англо-египатском Судану, па ево где је слушам и овде у Уганди. У најзабаченијем угандском селу Црнци знају шта је бакшиш тако да је ово скоро универзална реч. Ја мислим да је ова реч дошла из Индије у Европу, па како овде у Уганди има врло много досељеника из Индије, то су је они пренели и овамо. Нарочито од како су овде дошли Енглези, довели су на стотине хиљада радника из Индије који су много вреднији и поверљивији од Црнаца, те они окрећу точак и врше све теже физичке послове. Европљанин у Уганди има за једини задатак да надгледа посао и да збира приходе. Све остале раде му за малу надницу Индуси или Црнци.

При поласку из Масинди сазнао сам још неко-

лико појединости из живота прошлог краља Бањора, Кабаренга. Овај краљ, отац данашњег краља Бањора Андреа Буерника, оставио је по својој смрти две стотине четрдесет деце и четрдесет жена! Он је био незнабожац а власт и моћ једнога краља у Африци цени се највише по броју жена које овај има у своме харему. Краљ Кабаренго је многе свештенике, хришћанске мисионаре поубијао или протерао, док његовсин, садашњи краљ Бањора, протестанске је вере као што сам напред рекао, и држи само једну жену, краљицу, према хришћанскоме обичају.

Као што се види, и за Уганду важи она наша народна: „Времена се мењају, па и људи с њима.“

Уганду су за цивилизовани свет пронашли путници и велике авантуристе европске у току прошлог и претпрошлог века. Свако брдо, свака река или језеро носе овде име каквога путника или истраживача који је овуда прошао, или пак владара у чију је почаст путник, који је први на дотично место дошао, наденуо то име. Поједина брда или потоци и дан данји се крштавају и пуно је река или брда који носе име путника прошлих овуда не раније него пре двадесет или тридесет година. Највеће језеро у Африци носи име енглеске краљице Викторије (Викторија Њјанза), што ме је побудило те сам и ја једну реку назвао Александар и једну планину Маријора, који су називи одмах и означени код месних и колонијалних власти као такви. На брду названом Маријора ставили смо једну велику таблу, на којој је написано и то ћирилицом и латиницом: Монт Маријора, што ће бити увек знак за оријентацију путника који овде буду стигли, да се то брдо тако зове.

Из Масинди сам кренуо после три дана и опет сам морао пут да наставим пешке. Циљ овога мога пута била је варош Ентебе, на великом језеру Викторија Њјанза, и престоница Уганде.

Пут од Масинди до Ентебе у свему личи на пут од Бутијабе до Масинди. С једне и друге стране пута њиве или огромне плантаже само што су овде најчешће не плантаже кафе или памука, већ шећерне трске. Језеро Кјога, које почиње у близини Масинди, веома је баровито и његове обале су пространи тршчари који чине околину врло нездравом за становање. Али зато је земљиште у околини језера необично добро за гајење шећерне трске коју Енглези и гаје у пространим плантажама. Добит услед шећера од ове трске скоро се равња са добити од кафе и памука тако да су ово троје главни угандски извозни артикли.

Од Масинди до Ентебе данас се може много угодније путовати после конструкције пруге Ђинђа на Викторијином језеру — језеро Кјога (т. зв. Визода жељезница). Од Ђинђе до Ентебе може се ићи паробродом који има везу с возом а може и друмом поред језера. Ја нисам изабрао ни једно ни друго.

Коња овде нема нити пак има других теретних животиња услед мушица које их сатиру а нарочито мушица це-це, о којој сам већ писао. Али и да их има, стока не би могла конкурисати јевтиној људској вучној снази. Црнци у Ентебе за незнатно малу награду боље вас вуку и тегле него ли коњи или мазге. Зато овде и нема фијакера и других саобраћајних средстава које вуку животиње, али има једно веома угодно средство којим се Европљани увек служе а то је такозвана рикша, колица на једном точку која вуку два Црнца.

То је просто једна удобна столица на точку коју вуку најразумнији створови — људи. Енглез са својом лулом у зубима, корбачем у десној а чашом виски у левој руци мирно седи и — кочијаши својим корбачем овим људским створовима.

У Ентебе се налазе сва могућа надлештва. Ту је седиште генералног гувернера и једног екваторијалног пука на чијем челу стоји један пуковник. Пуковник је највиши чин официра који су на сталној служби у Уганди јер генерал, и ако је овамо одређен седи ипак у Европи и овамо долази само у инспекцију. Овде се налази и директор свих пошта и телеграфа у Уганди, представници свих министарства и Врховни Суд за Уганду, јер и ако Уганда има своје краљеве са посебним самоуправама, ипак врховно судство задржава овде Енглеска.

Угандом званично се назива комад земље између англо-египатског Судана са севера, белгијског Конга са запада, бивше немачке Источне Африке а данашње Тангањике територије са југа и Кенија колоније са истока. Између Уганде и Тангањике налази се велико језеро Викторија Њјанзе, између Кеније и Уганде језеро Рудолф Њјанзе а између Конга и Уганде Албертово језеро. У средини Уганде налази се језеро Кјога.

Нил стварно истиче из великог језера Викторија Њјанзе. Многи би хтели да виде у речицама које се с југа уливају у ово језеро изворе Нила, али како је свакако вероватно да Нилом отиче не само вода јужних притока него и свих оних које долазе ма с које стране да се улију у језеро, као и вода која извире на дну језера, онда се мора за место постанка Нила узети језеро Викторија Њјанзе. Нил из њега истиче код вароши

Ђинђе и тече на север право у језеро Кјога. Из језера Кјога Нил излази близу Масинди и тече најпре на север па затим окрене на запад и опет се улива овога пута у језеро Алберт. Ово је последње велико језеро кроз које Нил пролази јер одавде Нил тече у главном ка северу поред Режафа, Кодока, Хартума и других места које сам ја својим читаоцима описао све до Средоземнога Мора. Дужина реке од извора до ушћа износи преко шест хиљада и две стотине километара! Ако се Мисисипа са Мисуром не рачуна као једна река онда је Нил најдужи водени ток на земљиној кугли.

Језеро Викторија Њјанзе врло је велико. Површина овога језера без мало износи за једну и по површину Краљевине Србије пре балканских ратова што представља пре површину каквог мора него каквог језера. Како су обале овога језера плодне и начичкане варошима то ради одржавања саобраћаја између њих, на језеру постоји читава флота бродова. На језеру постоје сталне линије којима редовно саобраћају пароброди и служба је тако добро организована да човек чисто не би ни помислио да се налази у средини Африке.

Како је граница између енглеских и немачких поседа у источној Африци ишла баш преко средине језера Викторија Њјанзе, то су обе ове силе имале и своје ратне бродове на овом језеру. Разуме се да је status quo и овде по сваку цену морао да се одржи и зато су Енглези суревњиво пратили свако јачање немачке језерске флотиле и појачавали своју тако, да је и овде остајао између јачина двеју ескадри исти однос као и у другим водама земљине кугле.

Ни Африка није дакле била поштеђена од услова европске равнотеже! У рату 1914—1918. ове две ескадре

на језеру Викторија Њјанза узеле су видног учешћа и борба између њих била је од пресудног значаја по превласт и победу у источној Африци.

Уганда протекторат подељена је административно у главном у седам великих покрајина, у којима владају или црначки краљеви или енглески префекти. У средини колоније област Буганду сачињава целу црначку краљевину истог имена којом влада краљ из своје престонице. Кампале. Ово је највећа црначка држава у Уганди. Источна Уганда подељена је у пет дистрикта којима управљају директно Енглези. Краљеви ових дистрикта показали су се веома непријатељски према Енглезима расположени и то их је, разуме се, стало престола. Западну област сачињавају краљевине Торо и Ауколе и дистрикта Кицези. У првим двема владају црначки краљеви Мукама и Мугабе, а дистриктом управљају Енглези директно. Северну провинцију сачињавају краљевина Бањоро и дистрикти Цули, Чуа и Белог Нила. Краљевином Бањоро влада млади краљ Андреа Буернико чији смо двор имали част посетити у Масинди, а дистриктима управљају Енглези непосредно. Најисточнија област Уганде, Рудолф провинција издељена је цела на дистрикте и непосредно је под енглеском управом. Од свих ових области Буганда је најважнија и краљ бугандски врло често се назива краљем Уганде. Његово седиште је у Кампали.

О Уганди пре доласка Европејаца врло се мало што зна. Традиција међу Црнцима вели да је данашњи краљ тридесет други владар из ове династије, али влада ових црних краљева била је потпуно непозната њиховим савременицима из Европе. Тек кад су почели смели европски путници и истраживачи да залазе у средину

великог афричког континента, и својим земљацима из Европе стали причати оно што су тамо видели, сазнало се код нас за њихово постојање.

Спак и Грант, путујући једни од првих овим крајевима, прошли су кроз Уганду 1862 године и остали су шест месеци на двору краља Мтезе у Кампали. Сер Самуел Бакер, енглески војсковођа и истраживач о коме сам већ писао, сишавши Нилом на југ, ускоро посети и Уганду. Станлеј је био у Уганди године 1875. и описујући свој пут кроз „Црни континенат“ назива Уганду бисером Африке („The Pearl of Africa.“). Он је први дао исцрпнијих појединости о овој заиста богатој и интересантној земљи и кад је његова књига била позната у Европи нађе се пуно људи који пођоше у Уганду. Нарочито је велику сензацију изазвало код Европљана откриће језера Викторија Њјанзе и постојање уређене црначке државе са краљем и државном администрацијом. Најпре пођоше тамо протестански мисионари који већ године 1877. на позив самога краља Мтезе, дођоше у Уганду остајући тамо све до данашњега дана. Године 1890. Уганда доби и католичке мисионаре којих и сад овде има!

Краљ Мтеза био је веома наклоњен Европљанима а нарочито хришћанским мисијама које се настанише у његовој земљи. За неколико година колико је још овај краљ владао Угандом, хришћанске мисије могоше развити необичну делатност и у неку руку учврстити свој положај у Уганди. Црнци до душе нису разумевали Христову науку коју су им проповедали наши мисионари али многи је прихватише и без разумевања. Свештеници се дадоше на посао те научише њихов

матерњи језик да би им свету науку могли исповедати на једини за њих разумљив начин.

Има пуно анегдотица из овога ширења хришћанства међу Црнцима од које су неке врло добре. Тако на пример може се појмити изненађење доброга мисионара кад је, говорећи једноме Црнцу десет божјих заповести, сазнао да је овај тога јутра појео са својим друговима једнога човека. Добри свештеник се запрепастио од чуда кад је видео да његова наука баш не утиче много на ове људе који је ћутке ипак примају али још више се забринуо добри свештеник кад му је Црнац сасвим разборито одговорио да он ни једну од десет божјих заповести није прекршио пошто тамо нигде се не каже: не једи људско месо!

Али кад после смрти краља Мтезе на угандски престо се попе његов син Муанга, стање мисионара у Уганди сасвим се промени. Нови краљ није никако волео Европљане, а нарочито је с неповерењем гледао на хришћанску пропаганду. Зато он, одмах по ступању на престо, реши ни мање ни више него да истреби све мисионаре и одмах покуша да своју намеру приведе у дело. Многи мисионари морадоше да побегну а епископ Харингтон би убивен без икаквог размишљања од стране краљевих органа.

Источна Афричка Компанија која се тек била основала, предузе под покровитељством британске владе да штити интересе хришћанских мисионара у Уганди. Гањање свештеника би јој згодан повод за интервенцију, али само због удаљености Уганде од Индиског Океана, где је било седиште компаније, ова интервенција не могаше да се изведе брзо.

На основу Бриселске Конвенције, којом се велике силе европске обавезују да укину трговање са робљем свака у своме подручју, Енглеска предузе акцију у Уганди. Источна Афричка компанија доби налог да одмах изради једну пругу која би везивала Момбас са језером Викторија Њјанзе; пругу која би омогућила брз долазак Енглеза у сам центар големог афричког континента. Израда пруге би без икаквог одлагања предузета и ускоро и завршена: то је данашња жељезничка пруга Момбас—Кисуму на језеру Викторија Њјанзе. Са израдом пруге јачао је и енглески утицај и једнога лепога дана енглески органи у Источној Африци у име забране трговине белим робљем, прогласе себе заштитницима угандских црначких краљевина. Уганда би проглашена енглеским протекторатом и тиме формалност извршена, остало је сад само да се то и у дело приведе. Године 1892. изби прави рат између католичких и протестанских мисија у Уганди. Свештеници који беху овамо дошли да даду пример љубави и хришћанског мира, заратише сами међу собом на велико чуђење својих верних. Како у овој верској војни учествоваху поглавито Црнци, који ништа боље нису ни тражили него да мало ратују, то британска Источна Африка Компанија објави себе аа позвану да изврши окупацију Уганде, што и учини за врло кратко време. Енглези уђоше са оружјем у Уганду а они не окупирају никад земље у којима не мисле да остану.

Ова окупација није пријала угандским Црнцима. Пре свега никада туђа окупација никоме није била пријатна, али кад је та окупапија такве врсте да укида и неке вековне обичаје и навике потчињеног народа, па макар то били и Црнци, онда је то и сувише. Енглеске

власти забране пре свега трговину робљем, трговину која је домаћим владарима нарочито била омиљена јер им је доносила изврсне користи. Затим Енглези објавише да неће више допустити да црначки владари зарате међу собом, а њима је то било најмилије занимање. Због тога се ускоро, године 1897. деси побуна извесних племена противу Енглеза. Побуна би лако угушена јер Енглези располагаху топовима и пушкама док побуњеници имаху само копља и неке своје несавршене секире. Краљеви Буганде и Уњора беху ухваћени и интернирани у Seychelles-у. Садашњи краљ Уганде у Кампали, унук је интерниранога краља.

Енглези имају један себи својствен начин на који врше окупације својих колонија. Они се никада не труде да земљу себи сасвим потчине и да узму сву власт у своје руке. Њима је главно да ставе руку на изворе и приходе својих колонија и да све уклоне што би сметало економском њиховом напретку и доброј експлоатацији, а саму управу колоније не узимају у своје руке у свим ситницама. Они врло радо остављају племенске месне аутономије и њихове назови краљеве, али их приморавају да не чине ништа што би реметило њихове постојеће међусобне односе па према томе и економско развијање колоније.

Зато Енглези и успевају да са тако мало својих људи држе у својим рукама овако огромне просторије.

По просторности Уганда је велика нешто мало више но наша Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и има преко три милиона и три стотине хиљада душа. Белих људи у Уганди, по статистичким подацима из године 1919. било је свега 847 укупно чиновника и војника! Ово не чини ни један цео батаљон и кад се

узме да су они разбацани по целој земљи онда се тек види да њихова снага стварно није никаква, али је ауторитет ове шаке белих људи овде већи него ауторитет свих црначких краљева скупа колико их има у целој Африци.

Године 1902. један део Уганде, данас познат као провинције Кисуму и Нејваша, био одвојен и присаједињен Британској Источиој Африци (British East Africa) а године 1905. администрација целе Уганде пређе са Министарства Спољних Послова (Foreign Office) на Министарство Колонија.

Угандски урођеници јесу Црнци и припадају племенима Банту, Нилотик, Хамитској и Пигмејској грани. Буганда је вероватно најкултурнија црначка покрајина. Бугандски Црнци су најкултурнији од свих црначких заједница и они су први и најбрже почели да асимулирају нашу европску културу. Буганда је имала још раније своје друмове и известан саобраћај. Данас су ти друмови поправљени и по њима јуре великом брзином аутомобили, трицикли, моторни бицикли и друга модерна превозна средства тако да земља даје утисак културне земље и великог живота. Исто тако и кола „рикша“ која вуку Црнци тако су честа да човек без по муке може да се превезе с једног краја на други. Ова кола су врло модерно уређена: седиште је првокласне израде у облику столице а точак је гумом обухваћен као код нас точкови на велосипедима и аутомобилима. Руда напред удешена је врло угодно од метала за људску запрегу а позади се налазе две ручице којима Црнац гура. Људи упрегнути у ова колица касају у њима тако брзо и лако као код нас коњи или магарићи.

У Уганди у главноме данас разликујемо три црначка стабла. Пигмеји, то су мали али крепки и врло интелигентни Црнци. Црнци Нилотске гране пак су веома вредни али врло ружни типови. Црнци Хамитске гране су физички најјачи али су леноштине и нарочито не воле да раде земљу. Али, ни овде „нема леба без мотике“.

Напоменуо сам да су угандски Црнци културнији од других својих сународника. Жене овде не иду голе већ увијене у један чаршав који каткад умеју врло елегантно да наместе на своме телу.

Куће угандских Црнаца много су боље саграђене него њихових сународника из околине. Израђене од трске, оне су веома чисте и хигијенски добро уређене тако да човек са задовољством улази унутра да их разгледа. Сами пак Црнци према странцима су необично учтиви и пажљиви, нарочито према Европљанима. Кад говоре са белим човеком имају обичај да клече на путу и да вас поздрављају са „чамбо“, што значи слуга покоран. Неки пак кажу „мисуриба“ што значи твоја животиња. Али има нешто што нису могли да их науче ни Енглези ни ови свештеници — мисионари а то је да их одуче од крађе. Угандски Црнци, нарочито ови око језера Викторија Њанзе и дуж пруге Момбас—Кисуму, краду све што стигну. Нарочито послуга у кући краде разне ситнице из кујне као јела и тако што а то нарочито зато што има лак изговор. Овде има страховито много пацова, и ваш слуга Црнац, чим сте запазили да вам је нешто из кујне нестало, па га узмете на одговор, одмах вам одговара сасвим равнодушно и слежући раменима:

— Појео пацов, господине.

Ако вам је, на пример, нестало какве течности из флаше, течности за коју се не може рећи да је однео пацов, он вам одговара како је сигурно изветрело. Нарочито много краду алкохолна пића, јер је овде Црнцима, као год у Судану, забрањено да пију, а тек забрањено је слатко.

Европејцу је збиља необично кад види оволику варош а нигде никакве домаће животиње. Нема овде кола са коњском или камилском запрегом, нема чак тешких возова које вуку волови или биволи. Зато је и живост у улицама Кампале нешто необична и чудна. Али већ и те необичности нестаје јер и угандским друмовима као и улицама Кампале почињу да саобраћају у велико камиони и аутомобили и да, испуњујући их својом хуком, чине да ове улице почињу да добијају сасвим европски изглед.

Што ме је нарочито изненадило, то је да сам у Кампали видео врло много Хиндуса, становника — досељеника из Предње Индије. Хиндус је веома вредан и неуморно брбљив: наши Јевреји су према њему праве ћуталице.

Док на северу треба јести сланине и преспавати две трећине дана, па ипак се не осећати одморним, овде је довољно јести урме или обареног пиринча и одспавати који сахат, па се човек осећа задовољеним. Хладноћа изнури човека више но ма какав тежак посао.

Хиндуси насељени овде имају све особине својих сународника заосталих у домовини. Они су вредни, брбљиви и скромни; Европејац, па макар он био Грк или Јевреј (ако можемо Јевреје убрајати у Европејце), никад не би могао конкурисати јевтиној црначкој радној снази, Хиндус пак то успева. Енглези су у

Индији имали пренасељене крајеве одакле је требало извозити радну снагу и пласирати је негде. У Уганди пак радне снаге је недостајало и Хиндуси су били добро дошли. Не само у Уганди већ и у Кенији и Источној Африци много је Хиндуса. Скоро све трговине, дућани и ситна предузећа у њиховим су рукама.

У Кампали скоро сваки други трговац је Хиндус и то даје вароши нешто мало космополитски карактер. Одавде, па све до Индиског Океана, ја ћу се стално сретати с њима и то све више и више у колико се будем ближио Окену.

У Кампали сам се задржао неколико дана. У Ентебе нисам могао ни угодно преноћиште себи да нађем, док у Кампали одседох у хотел „као човек“ како би се то у Србији казало. Овде сам могао на тенане да се најпре испавам па тек онда да константујем колико ме је овај дуги пут и пешачење по непогоди заморило и истрошило. Лице ми је било сво подбуло од уједа бубица и других незгода које су га сналазиле. Како ми је већ давно нестало мојих најелементарнијих медикамената и средстава за дезинфекцију, то сам се бојао да ме још и каква болештина путем не снађе. Хвала Богу, у Кампали још остадох читав, а доцније — видећемо.

Како овде има много Европејаца и Црнаца хришћана, Хиндуса браманаца или муслимана и урођеника незнабожаца или чак и фетиша, то Кампала даје врло велику разноликост и измешаност типова и костима. Ту ћете на истој улици видети у исто време и енглеску тропску белу капу налик на шлем, и муслимански фес и индиски турбан и црначку — голу главу са кудравом и кратком косом. И док је Европејац са својом бујном косом и каткад брковима претставник расе која се поносе фризурама, дотле Црнац голобрад и увек ћосав и не зна за берберина. Још у Судану у једној вароши на Горњем Нилу идући једанпут са својим љубазним домаћином, Енглезом, улицом, приметих да Црнац збиља нема ради чега да иде берберину. Мој пријатељ се осмехну и рече да је он, идући једанпут са једним одредом војника да оснује неку нову насеобину Црнаца, кад су већ одредили место новој колонији, рекао своме воднику, негдашњем берберину из Енглеске:

— Господине, оснивамо варош и незнамо шта ће све овој вароши требати, али вам сигурно могу рећи да има нешто што им заиста неће бити потребно, а то су — бербери.

Водник је поздравио ове речи свога шефа и одговорио му да он, у својству берберина, ништа не би боље ни желео него да из уста свога претпостављеног чује да је *овде* непотребан. И шеф га је разумео, јер га је одмах предложио за премештај у — Аустралију!

Кампала је варош за коју Енглези веле да је већ при крају свога напредовања. Многа велика надлештва енглеске колонијалне управе још се налазе овде али су најглавнија административна средишта пренета у Ентебе. У Кампали се налази краљ Буганде са својим министрима и она је стварна престоница ове Црначке државе, престоница која потсећа потпуно на метрополе културних држава. Али у трговачком погледу Кампала још увек има преимућство над свим осталим варошима на језеру Викторија Њанзе.

Главне зграде изидане су у засебним групама на врховима седам брежуљака, одвојених један од другога дубоким долинама тако да је варош сва испресецана. Брежуљци су са веома стрмим странама и међу собом

повезани широким стрмим улицама којима Црнци вуку рикше са пуно напора и тешкоћа.

Куће саме нису тако високе да шетачу заклањају видик околине карактеристичног угандског пејзажа, округлих брежуљака испредвајаних зеленим и тако оку пријатним долинама. Нарочито пријатан утисак чини оку местимичан блесак светлости одбивене са какве водене површине у овим долинама тако бујно зараслим у шуму. Човек се осети у земљи благостања, у земљи где природа тако издашно све даје.

Најглавнији од ових брежуљака је Наказеро-хил (хил значи брежуљак) где се налази и главна чаршија Кампале. Ту су најглавније радње, надлештва, банке и друге установе. Ту је и један велики индиски базар. Мало више на самоме врху брега налазе се државна надлештва краљевине Буганде и Британске Колонијалне Управе. Нешто даље налазе се резиденције Европљана тврђаве и хапсане. Овде на сваком кораку човек може да запази како је варош, нарочито у последње време за време светског рата, нагло напредовала и све више добијала изглед праве вароши. Многе кривудаве улице и линије исправљене су, такође подигнуто је и врло много нових грађевина.

Према овоме брежуљку налази се Кампала-хил, брдашце завршено једним старим утврђењем који сада служи као музеум. Овај музеј садржава у себи све што се може назвати уметност и индустрија угандских Црнаца: судови, посуђе, оружје, украси, алати и тако даље, дају посетиоцу веома занимљиву слику најкултурнијег племена.

Нешто даље одавде варош се пружа на Намирембе-хил нешто ниже од предња два. У овоме делу

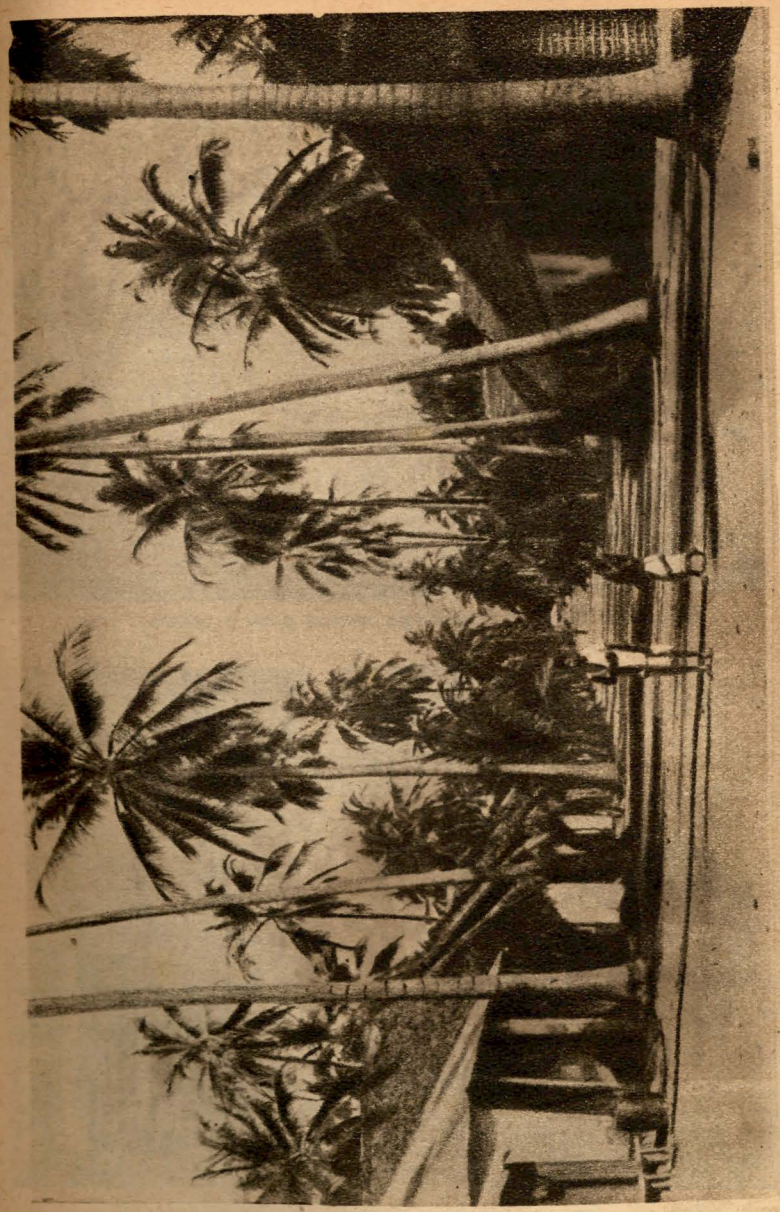

Кенија: Слика са обале Индијског Океана.

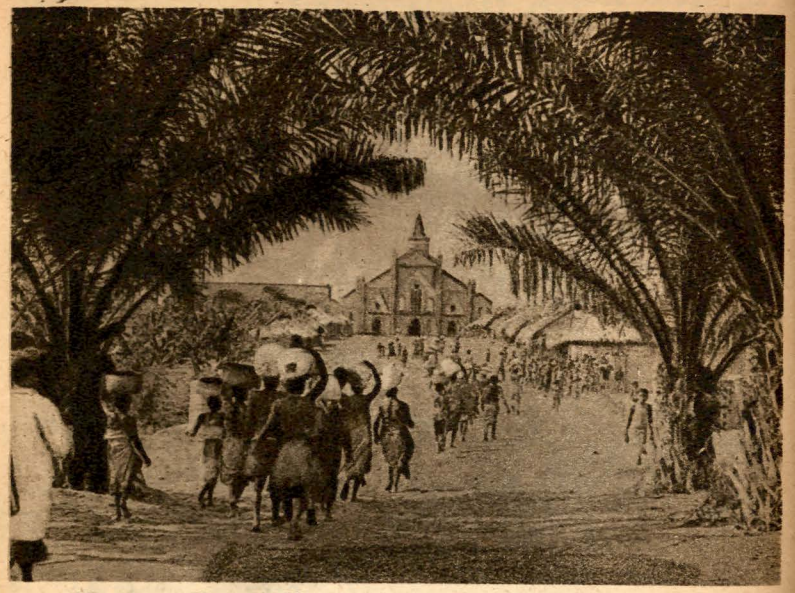

Белгиски Конго: Индијанци доносе робу у варош.

Тањга: Улаз у црначко село.

Бамбара. — Египат.

Доњи Судан. — Шефови трибу. У средини Ел паша Зекир

Средња Африка: Црначки ратници „Туагер'

Лов на Крокодиле у Белом Нилу.

вароши смештен је главни штаб хришћанских мисионара (The Church Missionary Society) и главна грађевина је катедрала колосалних и импозантних димензија Ова. катедрала израђена је овако после године 1910. јер дотадашњу црквицу, покривену једним давно и уметнички израђеним дрвеним кровом, те године уништи пожар скоро сасвим. Мисионари онда отворе упис прилога за нову цркву и одзив је био тако добар, нарочито међу урођеницима угандским, да је прикупљено довољно новаца да се сагради ова импозантна зграда која може да прими ни мање ни више него седам хиљада богомољаца! Нека чују ово добро наши Београђани, који у много већој вароши, Београду, још немају своје велике катедрале. Црква у Кампали стала је педесет хиљада фуната а то ће рећи преко петнаест милиона динара!

Поред цркве налазе се школе мисионара где су: основна мушка школа за урођеничку децу и где се предавања држе на урођеничком језику; затим иста таква школа за девојчице, и учитељска школа за учитеље урођеничке (Fraining College for Native Teachers).

У близини је такође и велика болница основана 1897. године. Ово је можда најчувенија установа у целој средњој Африци јер су овамо, у тешким временима епидемија и навале грозних це-це мушица, доходили болесници не само из Уганде него и из свих околних земаља. Ово је такође велика и импозантна грађевина модерно уређена и са веома лепо удешеним широким прилазима. Оснивач ове болнице је др. A. R. Cook (Кук) човек који је можда највише од свих досадањих афричких лекара студирао и познавао тропске болести. Болница припада мисионарима и носи име

Bhurch Missionary Society Hospital, али независно од тога, својим благотворним дељењем, она је стекла веома велики и леп углед међу црнцима. Човек мора да се заиста задиви кад види са колико уметности и воље, овде се негују људи који до скора нису ни знали за негу у случају болести а међутим су баш од болести највише и страдали.

Ако се одавде окрене на лево и продужи право изађе се и на друго брдо: Менго-хил. Свако брдо у Кампали има своју знаменитост: Менгохил такође има своју. То је двор краља Буганде и господара Кампале. Ту је и цела централна управа краљевине, министарства па и угандски парламенит, јер Црнци управљају својом земљом сами, само под контролом енглеског гувернера који станује у Ентебе. Краљ пак носи титулу Кабака, краљ Уганде (а не само Буганде што у ствари и јесте).

Интересантно је да ко жели да види краља, мора да тражи не само аудијенцију овде у дворру него још и допуст од енглеског генералног гувернела у Ентебе. Краљ говори врло добро енглески и према томе може општити са странцима без тумача. Ово је можда једини црначки владар, који, поред свога матерњега, говори још и једним цивилизованим језиком.

Улаз у двор са улице достојан је сваке пажње тако је лепо израђен. Одмах у двору наиђе се на много урођеничких угандских кућа или боље рећи колеба, али колеба тако дивно и уметнички израђених да се човек задиви ефекту који је постигнут тако простим зградама. Ово су станови краљевске послуге и свака је кућица ограђена тако да скупа, ове зграде чине читаво једно насеље кроз које вијугају стазе и прилази

као у каквоме лавиринту. Тишина, затим указивање нових кућа и ограда иза ових које су пред нама, с времена време монотоно ударање краљевског добоша, дају целој овој насеобини неки карактер свечаности и достојанства, што се не може рећи за дворове осталих црначких владара.

Ово је заиста двор у коме станује краљ, црначки владари које сам до сада виђао, стварно ни су ни били краљеви већ племенске поглавице, који и не знају за краљевско достојанство. Краљ Уганде у Кампали јесте краљ у пуноме смислу речи.

На брежуљку Касуби-Хил налазе се гробнице краља Уганде. Предање у Уганди вели да је данашњи Кабака, тридесет други владар из ове династије, док стварно историја зна свега за троицу који су се изређали у Кампали од појаве Европљана на Викторјином Језеру до данас. Најзначајнија је гробница краља Мтезе на овоме брежуљку који је био попришће и очевидац крвавих казни и жртава за време владе краља Муанге, сина Метезиног. Напред сам поменуо да је овај краљ био решио и предузео да истреби све Европљане из Уганде почињући са хришћанским свештеницим а, мисионарима. Он у томе није успео јер је од стране Енглеза био спречен али је стигао ипак да изврши неколико грозних клања. У осталом данас, свакоме црначкоме краљу, племенскоме поглавици или обичноме „грађанину“ изгнање Европљана из Африке и ослобођење од њихове „протекције“ једна је од највећих жеља.

На Касуби брежуљку налазе се још неке мисионарске школе. Овде је нарочито позната школа коју су похађали поглавито деца племских шефова и

богатих урођеника. Ова школа је једна од најстаријих у Уганди.

Урођеници које човек среће у улицама Кампале сви су одевени доста пристојно и са пуно укуса. Они не дају никако утисак људи који без циља иду тамо амо као што је то случај скоро по свима варошима Судана, већ изглед људи који трче за својим послом. Зато је околина Кампале необично обрађена и богата а већ сваке године новим напорима, рационалнијим радом и мудријом управом, ово се богаство повећава.

Више од пет стотина досељеника из Европе, населило се у околини вароши и бави се сађењем кафе, гуме или кокоса. Енглеска влада ове насељенике у велико помаже дајући им унапред земљу и нешто алата, тако да ови људи врло брзо постају власници правих плантажа и после неколико година кувања у овим пределима, ови људи се враћају у Европу као богаташи а на њихова имања у Африку шаљу своје синове или рођаке који имају да се обогате на свој ред. И то тако иде непрестано.

Напоменуо сам да је велики број урођеника хришћанске вероисповести. Ови урођеници, наша браћа по вери, носе на свом оделу знаке своје секте. Угандски хришћанин се познаје одмах по оделу, и одело му је можда и једина ствар по којој се разликује од Црнаца осталих верних својој старој вероисповести: душе су им свакако исте. Вера Христова успела је да ове људе привуче у цркву можда једино блеска и сјаја ради, али да ли је успела да их морално подигне то не знам, на сваки начин не или нешто сасвим мало. Али споља посматрани, ови хришћани изгледају сасвим

добро, смирени и побожни баш као и њихови учитељи мисионари. И то је ипак напредак.

Ја сам у своме животу сретао много људи који су сматрали за „поправљене“ или „спасене“ или „оплемењене“ и ко зна још шта. Сви су ти људи успели једино да се обуку у извесно копирано достојанство, да се заодену неком спољашњом кором док у ствари њихова унутрашњост остала је нетакнута. Брзе и нагле промене код људи немогуће су; немогуће су код појединаца а камо ли код читавих народа.

Ми сви људи имамо у себи веома јаку и инстинктом наслеђену способност подражавања. У колико је човек примитивнији, у толико више и лакше подражава. Мало дете није ништа друго до неуморни инструменат који подражава све што у својој околини може да запази. И дете подражава све док се не засити тога: ми велимо онда да је дете научило ствари и стигло човека.

Црнац је посве сличан малому детету. Примитиван, још не засићен подражавањем, он је готов да прими све оно што му буде импоновало. Наши хришћански мисионари, својим благим понашањем, праштањем, неговањем болесника и чињењем разних других добрих дела, импоновали су црним афричким незнабошцима. Они су налазили у себи да је све то заиста добро и племенито и то је изазвало у њима дивлење. Ништа разумљивије него жеља која се у њима појавила, не да буду и они такви, него да такви изгледају. А шта је лакше него ублажити брзину корака на улици, оборити поглед земљи и узети на се изглед побожњака. А душа? Она се тако лако не да изменити: старе жеље и страсти, старе навике наслеђене од

праотаца појављују се и даље без обзира на нову фирму, и човек остаје исти.

У Уганди како је црначко друштво уређеније то је и класна разлика међу њима много већа. Богати угандски Црнци су веома лепи и углађени људи и разговарају с вама са врло много пажње, љубазности и учтивости. Ниже класе су веома услужне и — издржливе. Црнци који вуку рикшу у стању су да касају километрима без престанка певајући свој омиљени рефрен: „Хауерер Хунг“, или „Карондеј Каронг“.

Саобраћај у овом делу Уганде врши се паробродима и моторним чамцима на Викторјином језеру, затим рикшама које вуку Црнци, аутомобилима и мотоциклима које много пута и сама влада ставља на расположење. Нарочито је важна у овом погледу линија Ентебе— Ђинђа, која пролази кроз Кампалу и на којој саобраћају владини мотоцикли. У осталом друга врста транспортних средстава и није за овде. Овом линијом мотоцикли саобраћају свакодневно, и врше разнос поште између ових места.

Ентебе је престоница и културни центар, а Ђинђа је саобраћајни чвор протектората. Ђинђија је у исто време крајња тачка железничке — Бусога — пруге, која спаја језеро Кјогу са Викторија Њанзом.

Варош Ђинђа налази се поред самога језера на једноме здравом и пријатног изгледа брежуљку. Здравствени услови су овде можда најбољи од свих других језерских вароши у Уганди и лак поветарац са језера стално ублажава врућину и запару копна. Варош је много мања од Кампале и има неколико радњи као и новчаних завода. Нарочито доста има у Ђинђи магацина за смештај робе која се овамо довози, било са

севера железницом, било са запада од Кампале и Ентебе друмом или пак с југа језером.

У близини вароши налази се дрво краља Мтезе, под којим је он неколико грозних осуда извршио.

Четврт сахата далеко од вароши налазе се чувени Рипонови водопади (Rippon Falls) који се сматрају као извор Белог Нила. То је огроман низ стена преко којих прелази голема количина вода бесно ричући и разливајући се као каква бара далеко по неколико миља низводно. Место је веома живописно и заслужује сву пажњу туриста. Црнци овим водопадима дају карактер светиње и боје их се. Водопада има један за другим три а река је овде широка нешто више од километра, што чини диван призор. Рачуна се да кроз Рипонове водопаде пролази око пет стотина до шест стотина педесет кубних метара воде на секунду.

Около водопада налази се пуно мањих бара у којима живи изврсна риба. Црнци ову рибу хватају и продају је шаљући је што више чак и у Момбас железницом. Ове рибе стално искачу из воде и светлуцају се у ваздуху тако да чине можда један од највеличанственијих призора на свету.

У Ђинђији постоји пецарски клуб (The Jinja Fihing Club) који је све ове баре уредио као изванредне рибњаке. Поједина разбацана острва повезана су међу собом мостовима тако да омогућавају веома лак прилаз публици. Како ово није далеко од вароши то се врло удобно на ове водопаде може доћи обичном рикшом.

Од прилике две миље (нешто мало више од три километра) низводно од ових водопада налази се чу-

вена Хипобара (Hippo Pool) названа тако услед огромног броја хипопотама који се у њој могу да виде. Многе туристе одлазе тамо ради тога.

Само још дванаест метара низ реку одатле, наилази путник на величанствен призор. Усред густе шуме, каква само у пределу полутара може да израсте, пада Нил са тридесет стопа (девет метара) висине пенушећи се и шуштећи у овој дивљини. Путник мора овде да застане и да се диви делу природе.

Од Ђинђе за Кисуму може се ићи сухим, мотоциклом, или језером, паробродом. Ја сам изабрао овај други пут, колико ради удобности, толико ради занимливости самога пута.

Ово језеро пре личи на море него на језеро Пространо, са пуно острва, залива и предгорја ово језеро представља велику водену површину којом се плови можда са истом занимљивошћу ако не и са још већом него морем. Пошав од Ђинђе брод се провлачи између копна и острва према Ђинђи којих овде има неколико. Обала је овде врло развијена и занимљива.

Језеро Викторија Нијанзе било је најпре познато под именом Укерце, због истоименог острва које се налази у јужној половини језера. До светског рата ово језеро било је тако рећи преполовљено: северна половина припадала је Енглеској (Уганда) а јужни Немачкој (Deutsches Ost Afrika); данас цело ово језеро припада Енглезима.

Проналазак овога језера у прошлом веку начинио је врло велику сензацију у Европи. Први је о њему говорио и писао путник Speke, који је 1858 године путујући јужно од језера обишао његову јужну обалу. Сер Самуел Бакер 1863. обишао је његову северну

обалу. Први који је обишао источну обалу језера био је сер Јозеф Томпсон године 1883.

Викторија језеро мери у дужину преко четири стотине километара а у ширину око две стотине педесет. Јасно је онда да путник на лађи, путујући овим језером, ускоро изгуби из вида обалу и нађе се на пучини не видећи ништа друго до неба и воде. И то невиђање копна не траје само неколико сахати већ данима тако да путник просто заборавља да је на језеру и добије илузију путовања морем.

За време светског рата Викторија језеро било је поприште ратних операција између Енглеза и Немаца.

Операције на језеру Викторија Нијанзе вршили су против Немаца споразумно Енглези и Белгијанци. Белгијске снаге, које су биле у Белгијском Конгу концентрисане према граници немачке колоније, упадну у Руанду и окупирају не саму ову већ и све немачке провинције према Конгу, све до језера Тагањике. Енглези пак, под командом бригадног ђенерала Сер Крауа (Crewe) нападну, истовремено кад и Белгијанци, Немце са воде заузимајући велико острво Укеруе и друга острва која су била у немачким рукама. Ово је било 14 јула 1916. године. Ускоро за овим Енглези успеју да униште немачке ратне бродове на језеру и заузевши обалу постадоше господари целог језера. Рат се пренесе у унутрашњост немачке колоније.

Северна обала језера Викторија Нјанзе образована је од брдовитог и испресецаног терена каквог сам видео у Уганди. Јужни пак део је кршевитији и има читаву серију угашених вулкана. Ови су вулкани мање висине али по јасноме дану, са језера се види и брдо Монт Елгон, високи угашени вулкан на граници Уганде

и Кеније а у правцу Рудолфовог језера. Ово брдо налази се баш на вододелници језера Рудолф, Кјоге, и Викторија Њанзе тако да све воде које извиру на западној падини Монт Елгона иду у језеро Кјогу, а све воде са источне падине у Викторија Њанзу. Интересантно је да је кратер овог пензионисаног вулкана просечен тако да вода која у кратеру извире, отиче једном страховито дубоком усеченом долином ка реци Теркуелу. Урођеници зову ово брдо Масоба.

Како Кисуму не лежи баш на самоме језеру то је лађа стала у Порт Флоранс. Језеро Викторија Њанза прави овде велики залив Кавирондо голф и на крају тога залива налази се пристаниште у које смо стали а одмах до њега варош Кисуму, полазна тачка железничке пруге Кисуму — Момбас.

Ђинђа је била последња варош Уганде коју сам оставио, јер Кисуму већ припада Кенији. А колонија Кенија позната је код нас под именом Британске Источне Африке и пружа се између језера Викторија Њанзе, Абисиније, Сомалске, Индиског Океана и бивше Немачке Источне Африке која сад носи назив Тангањика територи.

Кисуму је доста лепа варош; има и доста зграда од тврдог материјала и технички озиданих. Највећи део надлештва изидан је на једноме брежуљку, где се налази како пошта тако и већи део других надлештва као и неки новчани заводи. Овај део вароши нарочито је пријатан, јер услед узвишења свеж поветарац који са језера долази чини тако пријатним атмосферу и боравак у њој. Већ је доле ниже у вароши загушљивије и топлије.

Варош Кисуму између осталих има и две цркве

обе веома лепо изидане. Једна од ових цркава је англиканска, а друга католичка и обе су подигнуте у главном трудом овдашних двеју хришћанских мисија: католичке и протестантске.

Ове мисије веома активно раде на васпитању урођеничке деце и младежи идући у томе врло често до невероватних граница пожртвовања. Они овде дижу цркве и ја сам се зачудио кад сам у Уганди и овде у Кенији видео да свака варош овде има једну или две своје цркве овде што чини част како предузимљивим хришћанским мисионарима тако и њиховој послушној црној пастви. Јер не треба заборавити да ове цркве на крају крајева подижу ипак сами парохијани својим прилозима. Многе њихове вароши имају по две па чак и по три хришћанске богомоље.

Црнац је веома наклоњен чудним причама и у опште стварима где његова бујна и млада фантазија може да ради. Приче о рају и паклу, о разним сценама нашег будућег загробног живота, толико освајају црне мозгове да је то за причу. И за то Црнац иде радо у цркву да чује свештеника и његову проповед. Он ће врло радо, после једног одушевљеног свештениковог говора, истрести кесу и добар део свога имања дати за подизање цркве или какве друге корисне установе, али не треба мислити да је то на њега имало какав дубљи утисак и дужи утицај. Чим се буде прекрстио и окренуо леђа своме свештенику, он је опет исти, и то баш исти онај Црнац који туђину у стању све да рђаво учини. Тако, на пример, није редак случај по фабрикама и већим радионицама да један Црнац при деоби хране свога човека из свога племена протежира на свемогуће начине и помоћи га, али

ће за то од туђег човека, баш Црнца опет, али само из другог племена, и украсти и немилосрдно опљачкати, па макар му то био и последњи комад хлеба. Услед тога по свима радионицама и у опште на свима радовима са црном снагом препоручује се надзорницима да строго мотре на овакве злоупотребе.

Свештеничке хришћанске мисије у овим крајевима од огромне су користи не само црноме становништву него и самој управи. Оне стално раде и шире нашу европску културу овамо.

Али најважније што им је то су школе. Ја сам баш у Кампали посетио школу тамошње француске мисије и изненадио сам се кад сам видео шта се све тамо учи. Овде урођеници добијају не само основно образовање читања и писања него и стручно. Из ове школе излазе поштари, телеграфисте, банкарски и други чиновници које потребује администрација у колонијама.

Сами пак мисионари морају да знају све. Пре свега они су лекари и од тога да ли ће умети добро да негују болеснике или не много зависи какав ће углед и престиж имати међу урођеницима. Ја сам у своме путовању кроз средњу Африку наишао на неколико мисионарских болница и заиста човек се мора задивити са каквом и коликом преданошћу мисионари негују своје болеснике. Ове болнице јесу права благодет за ове крајеве јер нема ваљда земље на свету где је свет више страдао од које каквих болештина него што су то британске колоније у источној Африци.

Како је Кенија колонија која је много више у додиру са Европљанима од Уганде, то је у њој мање хришћанских мисија. Овде је настава више у рукама власти, али и мисије овде имају још пуно утицаја.

У Кисуму мисионари имају две цркве. Развијеност и отреситост становништва овде је већ толика да се подиже лагано и индустрија са урођеничким снагама. Баш у близини железничке станице у Кисуму налази се једна велика радионица за чишћење сировог памука, који се очишћен пакује у бале и експедује за Европу. Ту сам могао видети пуно радника Црнаца који од јутра до мрака раде један исти и досадан посао скоро сасвим машински баш као код нас у фабрикама дувана.

И у Кисуму као год и у Кампали има врло много Хиндуса, људи из Предње Индије. Они су у главном овде ситни трговци, бакали, препродавци; од њих човек успе да добије шта му у првом тренутку буде затребало. Има их и као плантажиста, радника сваке врсте, па и као веома богатих сопственика.

Од белих људи овде највише има Енглеза и Грка. Чим Грка нађете у једној колонији, знајте да су ту прилике за трговину врло добре. У Кенији има доста грчких породица и махом све су веома доброг стања.

Енглези су овде господари. Они су чиновници и велики поседници. Између них и Црнаца или Индијанаца установљена је толика класна разлика да скоро, изузев пословно, један Црнац или Хиндус и не могу да опште са Енглезом или у опште белим човеком. У вароши, на путу, свугде се прави и показује огромна класна разлика између белих и других људи, разумесе на штету ових последњих.

Тако на пример на железницама суданским бео човек не може да путује трећом класом, већ само другом или првом. Он мора, хтео не хтео, да путује господски, док је трећа класа резервисана само за уро-

ђенике. На лађи, којом сам допутовао из Кампале у Кисуму биле су свега две класе: прва за беле људе и друга за остале. Ја сам хтео не хтео морао путовати као бео човек првом класом која је била удешена као каква прекоокеанска лађа. Бели човек мора у очима Индијанца и Црнца да представља центлмена. Исто тако Црнац или Индијанац немају права да путују првом класом, па ма како богат био. Довољно је да му је кожа црна или жута, па да му не буде допуштено отмено путовање. Баш на броду који ме је возио за Кисуму, између осталих путовао је за Кенију и један Индијанац, власник неких великих плантажа, и богаташ који данас стоји ваљда на неколико милиона франака или наших предратних динара. Благо овога човека било је тако велико да га је само на путу пратило преко двадесет слугу. Све нас овамо у првој класи могао је да купи, што рекао наш народ, „за трице". На себи је имао фино одело какво ниједан од нас није имао, свилену кошуљу, свилене чарапе и лаковане ципеле, па ипак је морао да путује у одељењу за „Asiatics". Ово је био ипак веома интелигентан човек и поседник неколико плантажа у Уганди и Кенији. Зажелех да се са њиме упознам и то сам ускоро могао да учиним без икаквих тешкоћа. Саб-ел-Хакир Копал Поршотан (тако је било име овоме индискоме богаташу) веома се обрадовао што му се дала прилика да стегне руку једноме — Србину! Он је много читао у индиским новинама о храбрости српске војске; њихови листови су са највећим дивљењем писали о херојској борби нашег народа за опстанак и независност и он је давно желео да сретне кога из тог народа и да му пријатељски стисне руку.

Ја сам с њиме остао доста дуго у разговору и заједно смо обишли извесне просторије на лађи која је веома удобна, али се греје — дрветом. Растали смо се веома пријатељски.

У самој вароши Кисуму ни сам се много задржавао јер прво што варош није тако интересантна а друго журио сам за Најроби, престоницу Кеније.

Од Кисуму до Најроби има око 412 километара даљине и возом се то прелази за округло двадесет часова. Путовање железницом овуда скупо је, али је веома удобно. Вагони су тако подељени на одељке да у једном купеу има свега места за четири особе. Те особе преко дана седе, а у вече се над седиштем горе извучи горњи спрат и четири кревета су спремна да приме сваки по једног путника.

За Европљане овде било је прве и друге класе и обе су биле сасвим подједнако удобне само је разлика била у томе што је цена вожњи у другој класи била за половину нижа. У возу није било много Европљана али је било врло много Црнаца и Индијанаца који су се тако рећи гушили у својим одвојеним одељењима. На вагонима резервисаним за Европљане писало је: Europeans only, што значи: само за Европљане.

Станице су веома раздалеко једна од друге и обично од једне до друге има по двадесет и више километара. Премда је околина веома насељена, бујна тропска вегетација чини да се из воза сем шуме ништа тако рећи друго не може да види. Кад воз пролази ближе каквог села, онда се види по која колиба, иначе шума пуна дивљих животиња нарочито зебри и жирафа прве са својом маркантном шареном кожом, а ове друге са страховито дугачким вратом. Лево и де-

сно зеленило и силно дрвеће прашуме. Мој сапутник, Енглез, који је овде већ дуго година рече ми да је преко целе године овде тако зеленило, јер лишће непрестано расте и опада тако да дрвета никада нису гола. Траве има у изобиљу и тако лепе и бујне да човеку одмах отвори жељу за сточарством. И заиста само да није ових проклетих мушица које уништавају стоку, диван би се домазлук овде могао да држи.

Како воз овуда пролази само један пут недељно, то на свима важнијим станицама наилазили смо на свет који је изашао било из љубопитства да види ко путује, било ради поште. То је чинило овај пут и нама интересантнијим.

Околину Кисуму сачињава дистрикт Кавирондо, који је веома насељен и где има веома много индијанских пољских добара, фармова. У близини саме станице Кибос до Кисуму, налази се једно велико државно имање као угледно добро за околне фармере и на овоме имању вредни економи успели су да узгоје најразноврсније биљке као: памук, гуму, боб, орашчић и друго тропско корисно биље, нарочито оно за које се нада да ће и урођеници примити и неговати на својим њивама.

Воз иде најпре једном депресијом које је јамачно раније служила за дно каквога језера или продужетак залива Ковирондо. Долина је веома плодна и у близини свих станица налазе се плантаже са кафом, гумом и другим овдашњим производима.

Са северне стране долину затварају планине Нанди у чијим густим шумама станује племе истога племена. Ово племе, веома ратоборно, досађивало је много Енглезима у прво време експлоатације пруге Момбаса

Уганда: Група Црнаца.

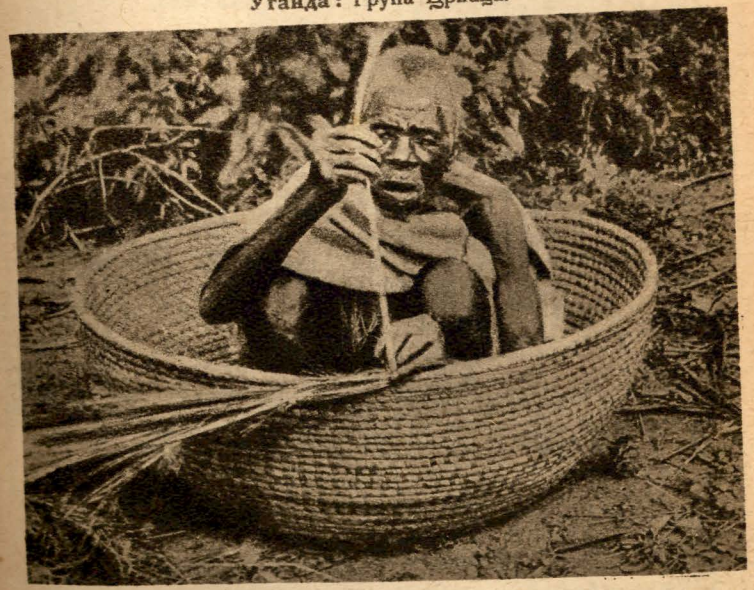

Из Средње Африке: Црнац плете корпу.

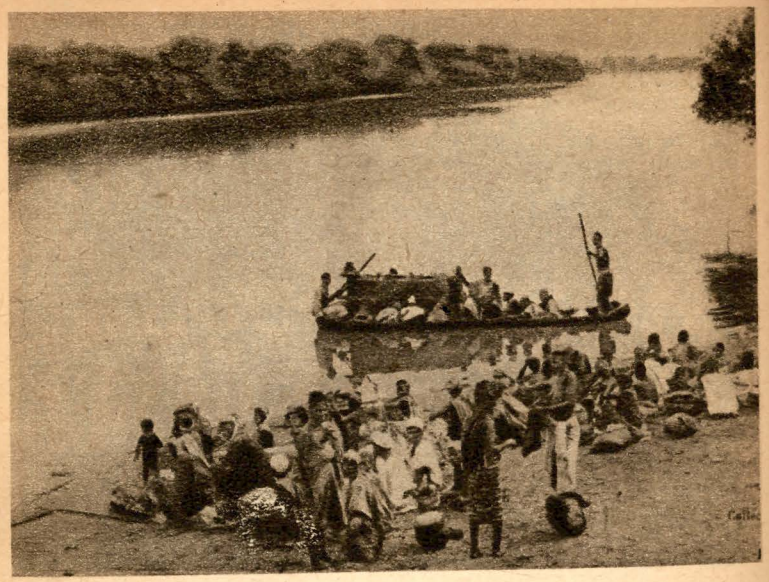

Дакар: Превоз преко реке.

Западна Африка: Сеоба Мавра.

Развалине крај Луксора.

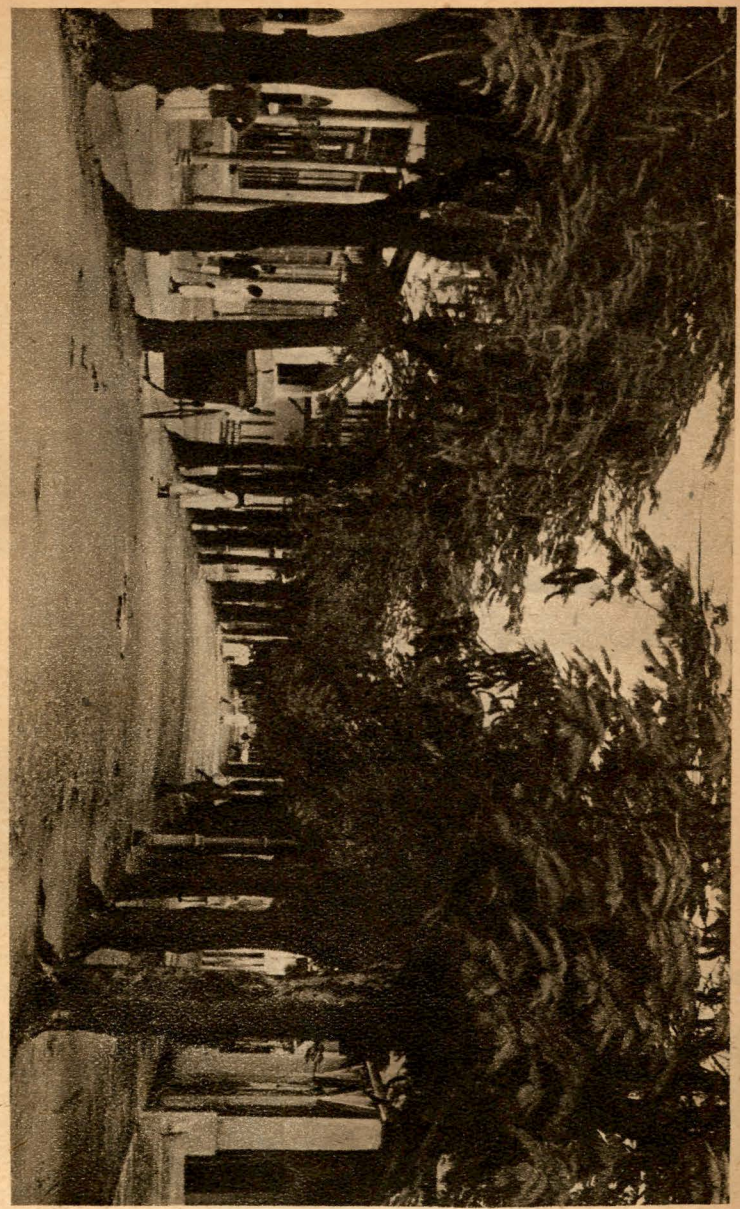

Дар-ес-Салам: Шеталиште.

— Кисуму, јер су врло често нападали на воз и пљачкали га. После неколико добрих казни које су морали издржати од Енглеза, Црнци овога племена умирили су се и сада више не нападају никога.

Мухорони је последња станица у долини и одатле воз почиње лагано да се пење. Видик почиње лагано да се шири али поред саме пруге још увек кроз прозор вагона види се шума и скоро само шума.

Околина језера Викторија Њанзе као и само језеро припадају сливу Средиземнога Мора и ако им је ово море неколико пута даље и од Индиског и од Атлантског Океана. Са три стране ово је језеро одвојено од околине планинским венцима тако да у хидрографском погледу оно овде чини једну одвојену целину. Ова целина отворена је само према северу куда истиче Нил и вијугајући се најпре кривудавом долином између брежуљака а затим широком равницом горњег Судана улази у пустињу и долином, коју је он сам просекао, насуо и учинио плодном, стиже чак до Средоземног мора.

Двадесет девет километара одавде воз се је зауставио у станици Лондијани. Био је око седам часова у вече и воз је овде стајао читав сахат да се снабде дрвима, док смо ми путници могли да се заложимо у нарочитоме ресторану што је већ раније телеграфисано ресторатеру. Кондуктер прошао је цео воз и питао ко хоће да му се наручи вечера да се овде спреми па је онда јавио тако да кад смо ми стигли све је било готово.

У ресторацији ресторатер нам је најпре наплатио по 4 шилинга колико је стајала вечера, па је тек онда почео да нас служи. Међутим како је напољу машина

од воза маневрисала и стално свирала, то су путници на врат на нос брзо јели и многи гладни напустили ресторацију и вратили се у вагоне бојећи се да им воз не побегне. Ја сам, као искусан путник који већ толике године путује, унапред се обавестио колико ће воз у станици да стоји, а то је читав сахат па сам зато сасвим лагано и на тенане вечерао. Како је гостионичар наплатио вечеру унапред то је ћутао јер му је ишло у рачун да му путници што пре испразне салу а како сам ја последњи остао то ме је он са чуђењем гледао. Кад сам још поврх свега при крају вечере узео да гулим банане да бих вечеру баш сасвим онако поштено довршио то је газда можда, посматрајући ме са чуђењем, мислио: „Е, пукао да Бог да! Кад ћеш једном да се наједеш сит?“ Тек после овога изашао сам из сале и сео у воз који је ускоро кренуо.

И тако ово велико језеро у срцу Африке отиче Нилом у дужину читавих шест и по хиљада километара док на исток до Индиског Океана нема ни шеснаести део од те дужине. Али, овако Нил образује и плави једну плодну долину док би онако само штете наносио пределима кроз које би пролазио а то су Киндзи и можда британско Сомалско приморје.

У своме пењању воз је при врху планинског венца, који чини вододелницу између Викторјиног Језера и Индиског Океана, ушао у тунел дуг око 150 метара и ускоро по изласку из њега зауставио се у станици Лембуа. Ова је станица на висини и пре уласка у тунел, по ведру дану има се веома леп поглед на долину Кавирондо и на језеро. Путници који долазе из Најроби и Момбазе виде језеро одавде и после га не

виде за све време остатка пута све до Кисуму кад се нађу одједанпут већ на његовој обали.

У хотелу се најпре раскомотих, сместих а затим и пресвукох да бих могао да изађем у варош. Са каквим сам задовољством умио се како најзад човеку приличи, обријао се пред великим собним огледалом и обукао се што 'но рекли код нас „људски“. Јер ваља имати на уму да је после Хартума ово прва варош у европскоме смислу речи, на коју сам наишао у току свога путовања. „Вароши“, које сам до сад спомињао, биле су вароши за Црнце, али то су увек остајали африкански градови, док је Најроби лепа, отмена варош са по европски широким улицама, дућанима и излозима. Са највећим задовољством упутих се главном улицом. Може се замислити моје изненађење кад, идући улицом, у оној гомили света спазих — српску шајкачу! Један Црнац ишао је улицом у својој обичној тоалети а на глави је носио плаву шајкачу и то мало накриво баш онако по српски. Изненадих се и приђох му: ствар ме је веома обрадовала. Упитам га од куда му шајкач, а он ми одговори да је за време рата био на солунском фронту као посилни (воц) неког енглеског резервног официра, па како му се шајкача веома допала, то је он, вративши се кучи здрав и читав, понео собом два комада.

Најроби има четири до пет великих хотела и много лепо озиданих зграда. Најлепша кућа је Народна Библиотека, али има и других веома лепих кућа. Радња и дућана има као у свакој другој културној вароши и, судећи по раскошним излозима, нису ни сиромашније од наших београдских трговина. Како овде кише падају веома бурно и сложно, то свугде улицама канали су цементирани и нешто већи него код

нас у Београду, а то је зато да би боље могли да брзо пропусте ону огромну воду која овде очас напада.

Трговина је већином у јеврејским рукама, који су овде, ма да нису у великоме броју, ипак себи сазидали величанствену синагогу.

Возови између Најроби и Викторијиног језера саобраћају само једанпут недељно, док између Најроби и Момбасе иду сваки други дан. Цела линија железничка од Момбасе до Кисуму дугачка је близу осам стотина километара и стајала је преко пет милиона енглеских фуната. Енглези су имали да се напрегну да пругу израде, али то је био капитал одлично пласиран, јер без ове пруге не може се ни замислити експлоатација ни Кеније ни Уганде.

Варош је подигнута на једној широкој терасастој падини и да би се изградиле улице, британска влада морала је да сагради преко шесдесет километара друма било у вароши било за везу града са околином. Најбољи је од свих онај који поред станице води за Паркланд. Њиме сам ја на рикши ушао у варош.

У близини центра, Шеста улица (Sixth Avenue) широка и права, води преко пруге брежуљку на коме су смештена државна надлештва. Ту је владин дом (Guvernement House) грађанска болница и још неколико резиденција енглеских виших чиновника. На самоме брежуљку налази се стан Најроби Клуба.

Највећи део великих зграда налази се у овој Шестој улици која ће бити дивна и монументална улица само док се у њој изидају све зграде. Већина зиданих зграда у Најроби зидане су од неког жутог камена из околине, који чини оку необично леп и пријатан утисак.

Варош је иначе веома хигијенска и здрава. Воде има у изобиљу и то добре воде. Сем тога не изгледа ни тако досадно овде, јер ово је насеобина, у којој има око 800 само Европљана, а има и две позоришне зграде у својој средини. Сем тога модерно уређена једна покривена пијаца и Индиски Базар заиста су места где Европејац може остати по цео дан да увек са истим интересом посматра живот ових Црнаца који је веома занимљив. Сем тога Најроби има три хришћанске, једну јеврејску и једну мухамеданску богомољу. Од хришћанских овде постоје по једна англиканска, римокатоличка и презбитеријанска црква. Најроби је седиште и два хришћанска епископа: католичког и протестанског.

Клима у Најроби веома је повољна по Европљане и то је поред осталих један од разлога што се ова варош тако брзо развила. Кад је реч о клими у Кенији онда да напоменемо још неке детаље.

У Кенији постоје две врсте климе, које се једна од друге много разликују, нарочито у погледу подношења од стране Европљана. Клима низије (Climat of Lowland) захвата све пределе до четири и по хиљаде стопа висине, а то ће рећи 1350 до 1500 метара над морем. Остали део земље обухвата такозвана клима висије (the Climate of Highland).

Клима низије је жарка и за Европљане веома нездрава. Европљанин је веома тешко подноси и мора с времена на време да одлази на одсуства. Нарочито је за децу нездрава и чиновници Европљани у овом делу Кеније махом су на служби као самци. Овакав климат влада у пределима на обалама Индиског Океана и језера Викторија Њанзе. Очевидно сама обала је за Ев-

ропљанина погоднија него земљиште одмах ту у позадини, али ни на обали за њега није здраво. У самој Момбази киша пада у изобиљу, али већ у позадини много мање и ређе. У пределима северно од Момбазе, нарочито према дистрикту реке Цубе, киша много мање пада, земља је сувља и климат је нешто здравији али је то ипак далеко да буде здраво.

На висини између Индиског Океана и Викторија Њјанзе влада таква клима да Европљанин може у овим крајевима стално да се настани. Услед већ висине овде је много свежије а како и нема оноликих киша као у низији, то је и баровитост земљишта много мања, тако ређи и нема је. Маларија, која влада како у долини тако и на брегу ипак је овде мање опасна и ређа тако да има много Европљана настањених са женом и децом коју овде полако подижу.

Најроби се налази на висини од 5450 стопа или 1662 метра, изражено нама уобичајеном мером. Ово је већ унутрашњост области висинског климата и ноћи су овде у сред лета тако свеже да је потребан покривач. На месту, где пруга прелази вододелницу између Индиског Океана и Викторијиног језера, то је брег Моло 2538 метара над морем, већ је хладно и није реткост да се деси мраз и заледе стакла на прозорима. Ипак вегетација на самоме брду довољно сведочи да су хладноће овде ипак ретке и увек кратке.

Али оно што је најважније, то је да у овоме делу Кеније клима таква да допушта неговање стоке донесене из Европе, нарочито говеда и овце. Додуше, стока, по доласку овде, осећа у прво време извесну нелагодност што долази не само од промене климе, већ и услед велике висине, али се убрзо сасвим прилагоди и аклиматизира. Што се тиче биља, жито и овас успевају врло добро и Кенија се јавља већ као произвођач пшенице. Нарочито је у овоме богат крај између Најроби и вододелнице према Викторијином језеру, крај који просеца железничка пруга. Центар овога житног краја је варош Њоро, железничка станица удаљена 215 километара од Најроби у правцу Кисуму. Ово је и највећа пшенична пијаца у Кенији.

Ветрова има, али више сталних. На приморју стално душе са мора свеж поветарац на копно дању, да ноћу уступи обратном ветрићу. Ово су сасвим локални ветрови. Што се тиче главних ветрова ово су пределі монсуна т. ј. правилних и сталних ветрова од севера ка југу. Овај ветар чини чуда у осталим деловима света, нарочито море грозно узнемири у Предњој и Задњој Индији; понегде ово је прави вихор који носи све испред себе. Кенија је на северу одвојена високим брдима Монте Кеније и Елгона а на југу врхом Килиманџара, тако да је заклоњена од великх и јаких ветрова. Висија и овде ужива привилегију али зато пределе северне Кеније, изнад поменутих планина трпе све.

Ни врућине нису овде тако велике као што су например у пределима жарког појаса нешто даље од полутара а нарочито у пустињи. Како нема великих промена то је преко целе године скоро иста и износи: на приморју (Момбаза) само 28° Целзијусових, на висини 25° а на језеру Викторија Њјанзе (Кисуму) опет 28°. Ово није тако висока температуа и бар нама у Србији је добро позната. Разумесе да су ово средње вредности, јер наиђу и овде изванредне жеге кад човек баш изнемогне али у главноме цифре су ове. Да

напоменем само и то да је за човека најпогоднија температура око 15° Целзијусових.

У Најроби сам се бавио читаву недељу и посматрао живот у овоме енглеском колонијалном средишту. Варош је врло жива и промет је велики, јер сав извоз из Уганде иде на овамо. Памук, кафа, каучук и у последње време шећер извозе се врло много. Нарочито ми је привукла пажњу једна врста прерађеног дрвета веома тврдог и чврстог и, као ебанос, црно као ћумур. Овај промет и је главни разлог брзог развоја ове вароши као и извор богатства њених грађана.

Чим сам стигао у Најроби и видео да је то варош онако како ми то у Европи разумемо, ја сам одмах одлучио да станем. Било је већ и крајње време, јер како од Хартума нисам на праву варош наишао све довде то сам се био исцепао као нико мој. Од Хартума мој веш све довде није био честито опран и зато сам одмах по уласку у варош одлучио да овде останем и прикрпим се. То сам на првом месту и урадио. Већ после два три дана био сам довољно уљудан да сам могао поћи по посетама.

Прво сам био код гувернера. То је високи енглески чиновник кога поставља сам краљ Велике Британије. Он управља целом колонијом у име краљево и окружен је са два Савета: извршни (Executive Council) који одговара нашим министарствима, и законодавни (Legislative), који одговара нашем Државном Савету, али који врши и законодавни посао, који је код нас сав предан Скупштини. Гувернер ме је веома љубазно примио и ту се код њега упознах са уредником највећег листа у Најроби „East African Standard“ (Источно-Афричка Застава). Овај се господин веома заинтересова мноме и заказа ми у 4 сахата састанак у клубу. Већ познато је да су сви новинари по занату љубопитљиви, али овај је изгледа превазишао све своје колеге.

У заказано време смо се нашли и он се веома заинтересовао моим путовањем. Нарочито га је занимао део пута Луксор—Хартум—Ентебе—Најроби и да нисам собом имао путничку књигу, у којој сам имао потписе свих важнијих личности које сам био видео у току путовања, можда ми не би ни веровао да сам тај пут прешао; тако је тешко путовати тим крајевима.

Сутрадан по овоме нашем разговору изашао је опширан чланак у његовоме листу о мени и мојим путовањима. Чланак је био веома похвално написан и ја, који знам да енглеске новине врло тешко хоће једног странца да похвале, изненадио сам се.

Од значајних посета учинио сам још две: католичком и протестанском бишопу (епископу). Примили су ме веома љубазно и благо, баш како приличи црквеним оцима.

Таман сам хтео да кренем из Најроби даље кад и мене сустиже оно што је толике путнике још давно раније сустизало: маларија. Ухвати ме ова тешка грозница и три дана ме продрма баш жестоко, тако да се и ја сам изненадих кад видех шта се са мном зби. Ко зна како би прошао да не беше једног доброг Грка који, знајући како је потребна нега болеснику нарочито Европљанину овде, прими ме у своју кућу, те се ја за три дана придигох. Може се замислити колика је била моја благодарност овоме човеку који ми се као најближи рођак нађе у овакоме критичноме тренутку.

У Најроби нашао сам Марка Јелића, угледног

Србина Далматинца, који је после рата прешао у наше поданство како би сачувао своје три куће које има у Најроби.

Овај човек обрадовао се моме доласку и веома ме лепо примио. Ту сам сазнао и за његов живот који је ових последњих година нарочито био буран. За време рата Енглези су га били одвели у Индију са целом породицом којом је приликом његова супруга од страха добила шлог тако да и данас не може никако сама да се храни већ то чини њена осамнаестогодишња и дивна ћерка госпођица Боса.

Немци су овде имали и свој сребрн новац који су Енглези повукли и пустили у саобраћај онај исти који пуштен у Кенији и Уганди а који је израђен од неког белог метала. Колике су само количине сребра на тај начин извучене одавде и депоноване код Народне Британске Банке у Лондону лако је разумети кад се узме у обзир само просторност ових покрајина.

У Моши сам пробавио неколико дана, јер услед веома повољног климата било ми је сасвим згодно да се мало оправим од маларије коју прележах у Најроби. Средина пријатна, јер ови су Грци овде заиста дивни и предусретљиви људи, а околина здрава. Шта сам желео боље? Сама варош налази се изнад мора на читавих 10.000 стопа а то ће рећи у нашој мери преко 3000 метара. Клима је сад овде тако блага јер је зимска сезона али ми рекоше да су у децембру и овде грозне врућине тако да на асталу који је на сунцу не може човек руку да држи дуже од пет минута толико сунце пече.

Моши са околином тако је плодно да су га Енглези и Немци везали железницом за океан. Енглеска

веза иде на Вои где излазе на пругу Момбаза—Најроби—Кисуму, а бивша немачка веза иде директно за Тангу, такође бивше немачко пристаниште на Индиском Океану. Веза преко Вои за Момбазу дугачка је нешто више од две стотине енглеских миља (320 километара) а за Тангу 220 (352 км.). Део Тангањике (бивше Нем Источне Африке) кроз коју пролази ова пруга јесте најразвијенији део ове колоније.

На овој големој просторији рачуна се да живи свега око три милијуна становника што чини 4,74 становника на квадр. километар што је веома мало јер Уганда само има их дванаест по квадратном километру просечно. Кенија је земља будућности и земља која још много досељеника из Европе може да прими. Да није ових грозних комараца, који нарочито у долини тако безобразно нападају човека, досељавање би ишло много брже, али са њима још и нездраве климске прилике које владају у већем делу колоније знатно успоравају њен напредак. Ипак Енглези су практични људи: лагано, све ће се то извршити по њиховој жељи.

Пошто сам се у Моши довољно окрепио и оправио кренем натраг за Кенију и Момбазу. Спакујем своје ствари и, захваливши најтоплије својим љубазним господарима Грцима, кренем на станицу. Ту се укрцам у воз Моши—Вои где излазим на главну пругу за Момбазу.

Пут до главне пруге премда је дуг није Бог зна како интересантан пошто сам већ истим путем прошао и описао га својим читаоцима. Шума и где где који пропланак са обрађеним земљиштем у почетку су чинили сву интересантност. Мало по мало па и ових пропланка нестаде и воз се загњури искључиво у шуму.

У Вои променим вагон и воз ме понесе ка Момбази. Сто шездесет километара колико смо до ове вароши имали још да пређемо претрчали смо ралативно брзо. Воз је силазио у низију и пут је престајао да буде занимљив. И сам ваздух већ је постајао запарнији и несноснији.

Пред Момбазом воз је прешао преко огромног моста од 16 великих отвора којим је острво Момбазе спојено са копном. Воз се је потом уставио у станици ми смо већ били у Момбази.

Долазак наново на морску обалу после већ неколико месеци кршења и лутања ипак је на мене пријатно деловао. Ја сам последњи пут напустио плаву пучину морску у Александрији. До душе и после тога виђао сам пучине али језерске, поглед на море и на огромне параброде у Момбаском пристаништу дадоше ми сензацију за један тренутак да сам близу Европе. И заиста лађа би ме одавде могла да поврати у Европу за цигло неколико дана.

Главно пристаниште јесте познато под именом Килиндини познато под именом „дубоки трг". Ово се пристаниште налази на западној обали острвцета, баш према афричкој обали. Пристаниште је везано са вароши уском трамвајском пругом и црначким касачима са рикшама.

Острво са Момбазом чини диван изглед. Окружено са свих страна морем његова бујна вегетација чини да све добије изглед лепога и чаробнога места. И заиста, Момбаза се може сасвим рачунати у најлепша места на обали Индиског Океана.

На раскрсници великих саобраћајних линија и посредник између две велике афричке колоније Уганде

и Кеније с једне и целог света с друге стране Момбаза је право зборно место тако рећи свих људских раса. Индијанац вам у Момбаси нуди своју ситну и варљиву робу исто онако и са истом брбљивошћу и вештином као у самој Предњој Индији. Црнци служе, али најрадије лешкају не радећи ништа. Европљани се гурају кроз оволику голему светину и иду својим пословима забринути и достојанствено. Ту су Енглези, Французи, Португалци и други које пут на ову страну нанесе. Енглези имају овамо посла јер они су господари овд. провинција. Французи иду због Мадагаскара и острва Маурицијус, а Португалци такође иду у своје колоније којих у Африци имају на два места и то у доста замашним комадима. Све се то сјури у Момбазу и уз писку лађи у пристаништу врева људи са четири континента диже се луда и једнолика.

Момбаза је још стари урођенички град. Она није занимљива толико својим старинама јер их и нема пошто Црнци нису умели да израђују себи монументалне и трајне споменике који би им остали после смрти. Али је зато занимљива својим шаренилом и вревом пошто је Момбаза без сумње једна од најкосмополитскијих вароши у свету.

Ово острво били су још 1593. године заузели Португалци и утврдили га. Португалска стара утврђења су најстарија грађевина Момбаса и састоје се из једног великог четвороугла који тако рећи обухвата варош. Момбаза је тада начињена престоницом њихових посесија у Источној Африци. Варош је била почела да се нагло подиже и многи Португалци, настањени у Гои, вароши јужно од Бомбаја у Предњој Индији, населише се овде. Али године 1631· Султан Момбазе,

коме беше досадило ово пуњење вароши Европљанима, нареди покољ Европљана који је био и извршен на траховити и варварски начин. Четири године доцније Португалци наново овладаше Момбазом и тврђава би наново сазидана. Шездесет година доцније, у марту 1696. Арабљани нападоше и отпочеше опсаду вароши. Опсада мучна и дуга трајала је осамнаест месеци када непријатељ добивши нове снаге продужи је још за петнаест. Најзад град паде у руке непријатеља који поруши зидове и закла оне који још беху надживели слом: једанаест људи и две жене. Два дана по овоме помоћ грешним Португалцима стиже из Гое, вароши у Предњој Индији, али дошав пред варош имала је само да се увери да је град пао и људи побијени. Данас ова тврђава, око које је толико крви ливено, на којој су редом лепршале се заставе Португалаца, султана од Занзибара и Црнца, употребљава се за градске тамнице!

Најроби је престоница Кеније, али не сасвим. Тамо је гувернер и средиште извесних управних власти, у Момбази је остало. И сам гувернер има овде своју палату, једну дивну и отмену зграду на самоме уласку у пристаниште. Овде је и високи (касациони) суд за колонију и смештен је баш над самом тврђавом. Затим ту је и дивна зграда англиканске катедрале зидане 1903.—5. године за успомену на бискупа Ханингтона, о чијој сам смрти у Уганди већ писао. Поред цркве налази се једна англиканска висока школа за дечаке а мало даље један манастир са заводом за девојке. Техничко и друга стручна образовања дају овде оци из мисије Св. Духа (Péres du St. Esprit).

Момбаза је данас под такозваним двојним режимом. Она припада и Енглеској и султану од Занзибара, који овде има свога валију а и чија се црвена застава вије над тврђавом.

Момбаза има неколико лепих и добро уређених хотела. Хотел Метропол, одакле пишем ово писмо, ничему не уступа великим европским хотелима како по удобности тако по услужности и чистоти. Сем овога има овде још три одлична хотела и то је један доказ више за огромност промета у овоме пристаништу.

У Момбази излазе и три листа који се читају по целој Кенији и Уганди а то су: East African Standard (источно Афричка застава), Leader (вођа) и Mombaza Times (Момбаско време). Овде има своје седиште велика компанија Union Castle Mail Stampship Co. (Паробросско поштанска компанија).

Веома леп утисак оставља на шетаоца велики парк са огромним дрветима — баобабима — и лепом статуом сер Марк Кинона Барта. Овај Енглез није био ни војник ни дипломата, али је као трговац више вредио својој Отаџбини него да је био и једно и друго. Он је оснивалац Царске Британске Источне Афричке Компаније (J. B. E. A. C.), која је дошла овамо и отпочела само да тргује, али која је већ 1877. године могла лондонској влади да преда целу једну нову државу на управу. Ја сам већ једном приликом писао о раду ових енглеских „трговачких“ компанија које су држале у својој служби војску, имале своје официре и топове и са пушком у руци штитили своје трговачке интересе.

Парк је веома укусан и лепо уређен само што вегетација није тако бујна како је око навикло да види у овим пределима.

Воду варош Момбаза доводи са једног брда Шимба

Хил, али количина која се отуд може извући није довољна за градску потрошњу. Услед тога су цистерне (бистијерне) у вароши веома честе у којима се скупља кишница и одакле се пије вода. Сасвим слично нашој Далмацији.

Острво Момбазе није овде усамљено већ је окружено са још неколико малих острва, која још више улепшавају и онако живописну околину момбаску. Ја сам чамцем правио неколико излета између них и нарочиту су ми пажњу привукли на се велики блокови корала који делимично штрче из воде и скоро увек дају изглед неког живог предмета. По негде коралне стена стрчи из песка подалеко од обале а то су првобитне коралне стене које су доцније засуте песком те се добило острво. Иначе корал ниче, живи и храни се само у мору.

И ако је Момбаза у низији и још усто веома велике кише овде су страховито честе тако, да толику количину воде не памти ни Кенија ни Уганда, ипак клима у Момбази није нездрава. Нарочито лети, ово ваља нагласити, пошто је то најлепше време у Момбази.

Црнци у Момбази, као и свугде дуж обале Индиског Океана велики су спекуланти, па и варалице. У сталноме додиру са белим људма, који овуда пролазе, они налазе све могуће начине да им извуку који грош. И саме крађе не изостају из ових средстава и момбаска полиција има доста посла и муке с тиме.

Црнци Источне Британске Африке имају необично јаку страст за кинђурењем. Ово је додуше заједничко тако рећи свима црначким племенима, али ови у Кенији превазилазе све. Много пута сасвим голи, они вешају своје украсе о врат и уши, везују их око руку или

ногу. Нарочито много украса носе у ушима и ја сам у племену Нанди, северно од Најроби гледао минђуше у виду плоча од петнаест сантиметара ширине, које Нанди жене поносно носе о својим ушима. Ђинђуве, жице, гривне, па чак и комади прерађеног дрвета служе за украшавање овим људима или још боље њиховим женама које се највише овим ките, премда за сваки развијен укус оне су много и много лепше овако незакићене.

Косу своју црнци мажу неком жутом и црвеном земљом тако, да се добију различите, али не баш тако лепе фризуре. Веома су честе витице, које овде никад не могу да буду много дугачке, и то витице које висе поред чела везане каквим концем. Многа још племена Црнаца у Кенији иду голи и ако се енглеске власти труде да све натерају на одело.

Људи такође воле да се ките, али кад су у парадној опреми. Тако ратник племена Масаји, кад је у пуној својој ратничкој спреми, сав је искићен којекаквим ситницама у боји завезаним за врат, ноге и руке а тако исто и оружје му је све искићено. Он пак сав го од пете до перчина, овим чудним орнаментима натоварен, даје чудан и смешан утисак.

У тежњи да се што више накинћуре, како немају одела, Црнци проналазе места на своме телу, о која ће окачити накит тамо где никад био човек ни помисли не би да се кити. Тако многе Црнкиње буше свој — језик и о њега вешају своје драгоцене металне наките. Многи би и од наших белих мужева својим женама ово препоручили, јер заиста је згодно кад накинћурена жена не може да говори. Као што видите, Црнци су успели пре нас да их уђуткају.

Осмо писмо

Тинга. — Занзибар. — Дари-ес-Салам. — Тамгањика.

Табара, 16. августа 1923.

Ево ме, на чутавих шест стотина километара јужно од полутара, усред ове бивше немачке а сада енглеске колоније. Варош из које пишем налази се на пет степени јужне земљине ширине и од Београда је удаљена преко шест хиљаде километара у правој линији!

Из Момбазе сам кренуо за Тангу лађом. Остављајући момбаску чуку, са свом вревом која непрестано у њој влада, ја сам у исто време изашао и из Кеније. Путовање по овој колонији било је овим завршено и ја сам кренуо у друге крејеве.

Прво пристаниште, на које смо од Момбазе наишли, је Моа, варошица од може бити највише 600 душа и најсеверније пристаниште Тангањике на Индискоме Океану. Варош је мала, али врло жива. Изгледа да је околина веома богата нарочито кокосовим орасима, јер сам видео огромне гомиле џакова пуних овога благословеног плода који су чекали на укрцавање.

Танга се налази на 77 миља (123 км) далеко од Момбазе и наша је лађа уз кратко задржавање у Мои

прешла овај пут за неколико часова. У Танги ја сам се скинуо, јер ово је било прва етапа мога новога пута.

Танга је једно од највећих пристаништа Тангањике и крајња тачка железничке пруге Танга — Моши која иде под саму планину Калиманџаро, о којој сам писао у прошлом писму. Варош има око 21.000 становника, од којих је 175 белих и 900 Азијата.

Пристаниште у Танги веома је пространо, удобно и по пет до осам аршина дубоко. Река Сиги, или како је урођеници називају, Мгамбо, која се баш овде улива у океан, пловна је неколико километара узводно, што чини од већ иначе згодног залива још згодније пристаниште.

Као год Момбаза и Танга премда припада административно копну, одвојена је од њега. Варош Танга лежи на једноме маленоме острву, које је сасвим уским комадом воде одвојено од копна и на коме је сада смештен — карантин. Варош је веома брижљиво израђена и одмах вичан путник по самоме изгледу распознаје бившу немачку колонију, подигнуту са пуно труда и брижљивости. Немци нису имали велико колонијално царство, као на пример што имају Енглези или Французи, па им је било много лакше подизати своје колоније, јер су више бриге могли да им поклоне. Али и ако су развијању својих колонија стигли да поклоне више пажње, ипак њихово страховито сурово понашање према Црнцима учинило је то да су овде остали у страховито рђавој успомени.

Још у Моши ја сам сазнао за разлику између немачког и енглеског режима по урођенике. Немци су раније ове људе терали корбачем на рад да саде кафу и збирају каучук за туђ рачун и на туђим имањима.

До душе за сав тај рад плаћене су им наднице али шта ће овде надница једноме Црнцу? Одело му не треба, а хране има у изобиљу, па баш да се никаквог посла не прихвати и шта ће више. Ради саме наднице он се никад не би на рад ни покренуо и зато су Немци употребили корбач.

Енглези, по заузећу колоније, а да би приволели урођенике више за себе, забранили су корбачење и у опште бијење тако, да су се Црнци веома покварили. Они се само батина боје, јер каквом другом осетном казном може човек да га казни? Онај ко се усуди да свога слугу ошамара строго се кажњава и зато тако рећи више и нема користи од Црнца слуге.

Како су овом обалом доста дуго господарили Арабљани из Омана, то овде има доста Црнаца Мухамедове вере. Они носе фес и изгледа да врло радо прелазе у ислам јер имају неке класне олакшице. Тако на пример при женидби не морају куповати себи жену и многи прелазе у ислам само из овога разлога.

Танга је доста лепа варош и има неколико лепих грађевина. Нарочито је чувена велика и укусно сазидана болница и лепо уређени парк. Парк је велики, са много вијуганих стаза, водоскока и једним павиљоном за музику. У колонијама паркови су потребнији него у Европи а то само за то што овде човек има и онако сувише мало разонођења.

Танга је била немачко пристаниште на океану, којом су господарили Енглези. Природно је да су ови, одмах још у почетку операција, потрудили се да заузму варош а потом и целу пругу Танга — Моши која иначе иде близу енглеске границе.

Тангањика је, и ако са свих страна била окру-

жена непријатељима, по просторности била велика и организована за одбрану тако да није била баш тако сасвим проста ствар заузети је. По површини велика као два пута Француска ова бивша немачка колонија имала је преко десет милиона становника 125 километара железничке пруге од Дар-ес-Салаама на океану до Кигоме на језеру Тангањика које одваја бившу немачку територију од белгиског Конга.

Мандат за управљање колонијом на конференцији мира би предат Лиги Народа која га даде Енглеској, која опет, споразумно са Саветом Лиге Народа, уступи део Руанду (Урунди) Белгији. Тако се ова огромна бивша немачка колонија налази ма да тобож само привремено, али у ствари исто тако сигурно а за дуго као и остале енглеске колоније, у енглеским рукама. На тај начин енглеско колонијално царство у Африци протеже се без прекидања од Капланда па све до Средоземног мора. Најдужа линија афричког континента налази се цела у рукама Енглеза и човек би имао преко четири месеци хода, да стално путује пешке па да ову линију пређе. Енглези сад раде на томе да дуж оне линије подигну железницу.

Дар-ес-Салаам је престоница Тангањике, али је Танга њено највеће пристаниште. И једно и друго пристаниште су крајње тачке железничких пруга које воде из унутрашњости, Танга из Моши под Килманџаром а Дар-ес-Салаам са језера Тангањике, али предео кроз који води пруга за Тангу много је плоднији. Најважније је за околину ове пруге то што је то висораван која својом висином чини од овога предела веома здрав крај који су могли да населе Европљани а бели људи су ипак на крају крајева најпродуктивнији људи.

Нарочито је много Грка у Моши и околини а када се Грк бави земљорадњом и гајењем кафе, памука и кокосовог ораха то мора да буде рентабилан посао. А то заиста и јесте.

Европљанин кад се већ насели овде и стекне себи куће и кућишта он све своје снаге употреби да што више стекне и заради. Земље доста, радне снаге ипак добави, он одмах својом урођеном довитљивошћу отпочне да производи на велико и да то извози даље Што год је више Европљана у једној колонији то ће она бити боље експлоатисана и од ње ће метропола више користи да види. Немци, ма да млади у колонијама, одмах су ово увидели и њихова политика цела је ишла искључиво на то да доведе што више белих људи. Књиге, брошуре и разни листови водили су врло активну пропаганду за исељивање у нем. источну Африку и то не само у Немачкој, него и у Аустрији па је било и ниших људи који су се овамо били населили и све до рата остали овде. Сад су Енглези својим енергичним мерама према немачким колонистима, конфискујући им сва имања, тако их разјурили да су остали једино исељеници ненемачке народности а који су преко својих влада, оптирајући за поданства своје домовине, успели да се сачувају секвестра. Може се сасвим сигурно рећи да је Тангањика, плод толиких година напорног немачког рада, за Немце за увек изгубљена.

Из Танге кренуо сам за Занзибар. Како овде прође по који пут и по петнаест дана да лађа не пође на југ, а сама Танга није тако занимљива да се човек у њој толико задржи то сам се користио једном индиском лађом која је дошла из Бомбаја и ишла за

Беиру (Португалска источна Африка). Овом лађом Енглези никад не путују али ја, који сам у своме животу путовао и много горим средствима нисам се премишљао већ сам кренуо њоме. И нисам се покајао.

Пут од Танге до Занзибара траје осам часова и како лађа није била путничка то није имало класе ни салона где би човек могао да поседи и удобно да се завали са цигаром или лулом у зубима. Али ако нисам могао удобно да путујем, бар сам на овој лађи видео много што шта-што не бих видео да сам ишао путничким или поштанским бродом.

Седећи на крову, посматрао сам осталу публику све саме Индијанце и Индијанке. Како источна афричка обала има пуно Индијанаца, који тако рећи и држе њену трговину у својим рукама, то су везе са Индијом веома честе. Индијанци се овамо досељавају заједно са својим породицама и на броду се могло видети поред дугачких и мршавих Индијанаца и неколико Индијанки од којих је једна била необично лепа.

Лађа кренула из Танге баш у време осеке па како је залив плитак то је један морнар морао да мери неко извесно време дубину. Седећи на једној клупи преко пута лепе Индијанке, спазих једног човека где одмотава неки конопац, завезан у чворове с места на место и на чијем је врху био учвршћен комад олова. Не знајући шта ће то да ради обратих пажњу и заборавих за тренутак присуство лепе сапутнице. Бацивши конопац у воду човек стаде певајућим гласом нешто да говори капетану лађе. Ко зна да ли бих ја икад сазнао о чему је реч, мислећи можда ко зна шта, да вода на једноме месту није била дубока свега три метра, па како сам знао да „тата“ на индиском језику

значи три, то кад сам чуо морнара како отеже лено т-а-а-та-а-а, то сам одмах схватио да овај просто мери дубину воде. Ово ми потврди и следећи број који је Индијанац за овим изговорио „тата о ноус“ а то значи три и по, ја мислим да је реч била о метрима.

Чим се изађе из залива Танге одмах се осети неки јак мирис од кога врло често човек добије и кијавицу. То је мирис неке биљке најквиц (cloves) која се на Занзибару толико производи да три четвртине целокупне светске производње пада на острву Занзибар и Пембу. Овај мирис је први додир путника са Занзибаром и, без сумње једним од најбогатијих крајева на земљиној кугли.

Нико не може пришавши Занзибару да се не одушеви његовом великом лепотом. Додуше Занзибар нема великих висова који би, чинећи контраст са морем, давали путнику слике дивље живописности, али Занзибар, то је низ брежуљака покривен шумом палми и великим плантажама најквица тако да одмах путник осети да се приближује једноме богатоме и питомоме острву. Затим јасна пруга песковите обале која из даљине изгледа као покривена неком плавичастом сенком, у јасном контрасту између бујног зеленила позадине и тамно плаве боје океанске пучине, дају острву израз пун чари и бујности.

Увек јасна боја Занзибарске атмосфере, које тако весело пролазе сунчеви зраци чине од Занзибара „a city where is always afternoon“ варош у којој је увек после подне. Из даљине посматран Занзибар, са својим палмама и крововима са којих се одбијају бљештави зраци сунца, светлуцајући као какав безброј варница, приказује се путнику као какво вилинско царство. И ако

није био намеран да сврати, путник ће се заинтересовати и ако не може још одмах, свакако ће при повратку зауставити се који дан на овоме дивноме острву.

Према самој Танги налази се острво Пемба исто тако богато и питомо као и Занзибар коме у остаом и припада. Ово острво окружено је са пуно малих коралних острва просутих недалко од обале који дају тако леп изглед путнику на лађи. Њихова смарагдаста боја, која искаче из јасно плаве боје мора, необично допуњује слику контура, малих и брзих рибарских барка са једрима или великих једрилица које долазе овамо из Индије или са Персиског залива.

Обала Занзибара сва је оивичена коралима каја морски таласи непрестано запљускују дубећи и правећи од њих најфантастичније облике. Ноћу на месечини ови корали са свјим капама и удубљенима, дају утисак неке тајанствене војске која се помолила из воде и која чува острво другога калифе ислама. На овим коралним стенама одмах иза подножија које запљускују таласи, расте већ пуно зеленила које се слаже са зеленилом острва у позадини. Арапски мореплавци имали су пуно права кад су Занзибар назвали зелено острво.

Ничега тамнога ни злосутног у зеленилу Занзибара. Нема овде оних огромних шума које гуше другу вегетацију под собом и у које кад човек уђе изгледа му као да је наишао у какве подземне ходнике, тамне, хладовите и тужне. Све је овде отворено према небу и све се весело купа у јасној сунчевој светлости. Сваки хектар земље овде је обрађен и засађен наизменце плодним биљкама и дрветима тако да цело острво личи на какав велики врт у коме се гаје све могуће

тропско биље и дрвеће. Свака село или групица кућа, окружено је оранжастим од зрелих плодова жбуновима и ишарено сенкама мирисног најквица и густих палми.

Мореуз којим је наша лађа пловила показивао нам је весело и дискретно своје обале на које се с времена на време показивале какве рушевине, остатак палата ранијих султана. Човека и нехотице обузме осећање приближавања нечему културном тајанственом што голица и уз то још лепом.

На северном врху острва Занзибара налази се друго једно мање острво Тумбату изнад чијег опет северног рта налазе се две куле светиље, саграђене на једној коралној стени која вири из мора.

Одмах за овим светиљама, које носе име Муана — Муана, острво Тумбату показује нам се у свој својој дражи богато, бујно и весело, ово острво имало је своје многобројне обожаваоце, о чему нам најбоље сведоче развалине које се на њему у изобиљу налазе. Многима од ових развалина још историчари нису успели да утврде идентичност и порекло.

Тумбату је мало ли дивно острво које нема више од осам километара у дужину а километар и по у ширину. Од Занзибара одвојено је уским каналом који не мери ни пуних пет километара у ширину. Највиши врх на овоме острвцету не достиже ни петнаест метара висине над морем.

Острво Тумбату даје путнику диван изглед. Покривено необично густом травом испресецаном жбуњем и плодним дрветима оно је душу дало за одмориштa и пландовање. Зато је оно још од најранијих времена

било не само насељено него чак једно време и средиште целога овога краја Африке. О томе има пуно сведока.

Јужни крај острва Тумбату, покривен је остацима неких старих грађевина. Развалине некога старога, незапамћеног града протежу се дуж обале читавих три километара и данас су скоро сасвим зарасле у траву и шуму. То су остаци не само пространих зграда за становање него и храмова. Све ово најочитији је знак да је овде постојао некада веома цветан град.

Најочуванија је од свих остатака развалина старе џамије, која нам у исто време и казује да је покојни град био мухамедански. Саграђена неколико стопа над морском површином ова грађевина над својим положајем казује да су људи, који су је зидали, били у исто време и господари мора, пошто су своју богомољу наместили на саму обалу.

Остаци џамије показују нам да су становници овога острва били необично културни. Човек се зачуди када на улазу богомољу спази четири веома елегантна лука у готском стилу, који по својој лепоти и елеганцији ни мало не уступају онима на нашим готским катедралама у Европи. Ова четири лука данас представљају улаз у разрушену богомољу, докле стварно, стари становници овога града изгледа да су у мошеју улазили са сасвим супротне стране где је сада само разрушен зид, а ово је била преграда између већег и мањег дела богомоље. Данашњи становници овога острва тврде да је мањи део храма служио за молитве женама а већи људима. Ово изгледа сасвии вероватно јер и по другим остацима рекло би се да су стари становници ове вароши били веома чврсти и тачни у

вршењу своих верских обреда које им је прописивао Ислам. Жене су имале да се моле у већини случајева код куће, изузетно у мошеји и зато им није ни био потребан велики простор. Иста оваква подела постоји и у џамији Сита Зејнаб у Каиру као и у Акса Мошеји у Јерусалиму, где се налази одвојено саграђен један балкон за жене.

Интересантно је да су ова два одељења преграђена зидом са четири велика отвора који пре чине преграду низом стубова пресведених готским луцима, него зид. Из мушког у женско оделење могло се гледати што већ данас није случај код муслимана. Како су сви изгледи да је ова варош била достигла свој сјај у 12. столећу то се из овога види да муслимански обичаји нису били у оно време тако строги као данас. Жена је онда била слободнија и мање морала да се крије. О овој чињеници има још пуно других сведока у разним крајевима Ислама.

Занимљиво је и то да оба дела богомоље нису била сазидана у исто време. То се јасно види из самог зида који није саграђен од истог камена свугде. Рамо који је део био сазидан раније а који доцније то нам зидине не показују.

Оно што путника одмах изненади то је уметност старих становника вароши. Поред сводова израђених у свој елегантности готске архитектуре, човек се изненади кад види са каквом је вештином отесани и назидани каменови од којих је џамија сазидана.

Около џамије налази се пуно других рушевина и зидина разбацаних веома неправилно тамо амо. Изгледа да ни стара варош није била сазидана по неком правилном плану јер зидови грађевина иду веома не-

правилно у свима правцима. Понегде налазе се паралелни зидови са чистим простором између себе што нас наводи да мислимо да је ту некад била улица, али сигурно не можемо ништа тврдити. Има и веома дугачких зидова што су вероватно остаци ограда од баште и паркова.

Око осам стотина метара јужно од џамије, налази се друга једна важна развалина неке старе палате коју урођеници данас називају „Краљев двор". Да ли је то заиста остатак каквог краљевог двора или не то се данас не зна али по димензијама заосталих зидова види се да је зграда била врло велика. У темељима још се и сад види систем канализације који је под зградом употребљен у циљу исушивања землишта.

Урођеници са Тумбату острва, много се интересују за ове остатке грађевина и причају разне догађаје које им је ваљда традиција оставила у наслеђе. Тако веле да је ово двор арапског краља Јусуфа, оца оснивача доцније врло цветног и напредног града Килве нешто јужније од Занзибара а на обали Индијског Океана.

Право име вароши такође је заборављено али ипак може се нешто ипак пронаћи. Арапски географ Јакут, који је писао у тринаестом веку, вспомиње народ и острво „Тумбат" као добре муслимане онога времена. Овај део његове географије веома је интересантан а још уз то и важан јер нам може да да пуно обавештења о прошлости овога града.

Острво Тумбату данас је једно мало острво близу источне афричке обале у Индискоме Океану и својом величином свакако не би никада могло бити тако знатно да га један арабљански писац спомиње у својој географији. Свакако да се Јакут не би ни сетио овога острва, па шта више не би ни знао за њега да овде није била каква велика и веома знаменита варош у исламском свету. Ово је очевидно јер и данас на пример, докле свако дете зна за острво на коме је назидан Њу-Јорк, дотле за многа већа и пространија острва која су нам шта више и ближа, не знамо. Сем тога и пажња арапских научника и географа у оно време баш је најмање била окренута ка овој страни.

Све ово наводи нас да можемо са извесном сигурношћу закључити да је данашњи Тумбату истоветан са Тумбатом, о коме нам Јакуб пише још пре седам стотине година.

Сем тога исти писац спомиње поред Тумбата и острво Лендгуја што је свакако идентично са именом „Унгуја" како данас урођеници Црнци Суахили називају Занзибар. Јакут вели да је народ са острва Лендгује одлазио у Тумбат да се тамо склони и сачува од непријатеља. Ово је сасвим јасно и вере достојно тим пре што је и сама варош Занзибар млада, па је метропола у оно време била не на острву Занзибару већ на Тумбату. Сем тога овуда је у оно време било страховито много гусара и трговаца са робљем који су вероватно често нападали острва и пленили их. Становништво пак шта је могло друго него да се склања иза зидина каквог утврђеног града а најближи им је био Тумбат. То им је у осталом и била престоница.

Само чудновато је да је варош Тумбат, тако напредна у тринаестом веку већ крајем петнаестог столећа била не само опала него изгледа да ју је сасвим нестало. Иначе другчије не би се могло разумети како то да Португалци, који су овде дошли око 1500. го-

дине никако не спомињу међу варошима источне афричке обале и варош Тумбат. Њихови извештаји препуни су података о Калви, Софали, Момбаси и Малинди, али ни једном речи португалски морепловци не спомињу Тумбат. У време њиховог доласка овамо најглавнији и најбогатији град источне афричке обале био је Килва.

Уујеници са Тумбата јесу веома конзервативан и искључив народ. Отуда и њихове традиције јесу чврсте и без контрадикција. По усменоме предању ових људи Тумбат је био основан пре Килве и био је све донде богат и важан град докле му Килва није преотела првенство. Тада трговци из Тумбата, који су ишли само за својом добити, прешоше у Килву, а гусари нападоше, опљачкаше и упропастише варош тако да већ у време доласка Португалаца, Тумбата је био само гомила рушевина.

Што су пак темељи грађевина на Тумбату боље очувани него на острвима Пемби и Занзибару није разлог то што је Тумбат млађи, него просто што су темељи Тумбата солидније израђени. И заиста, древни Тумбат фундиран је на сасвим здравој основи коралних стена што није случај са развалинама које се виђају на острвима Пемби и Занзибару.

Данашњи становници Тумбата који претендују да су персиског порекла уживају у околини глас људи тајанствених, који имају велико искуство у тајним вештинама и мађијама сваке врсте. Бродарске дирекције за пловидбу једрилицама у овим крајевима рачунају их као најбоље, најсмелије и највештије морнаре у овим водама што стварно и јесу.

После узаног канала који одваја острво Тумбат

Средња Африка: У ратној опреми.

Средња Африка: Еманципови Црнци (миришу бурмут).

Судан: Из боље породице.

Суахили: Принцеза Суахили.

од Занзибара, види се са лађе малена али тало пријатна светлост која долази са владине административне станице Мкокотони на Занзибару. Ускоро лађа стиже пред саму варошицу скоро сасвим скривену у шуми од палми и лиснатих кокоса.

На једну миљу одавде лађа пролази поред једнога рта, коралног гребена, на чијем крају види се мала светлиља. Обале Занзибара, све начичкане коралним стенама тако опасним по морнаре, мора да светлиљама скреће пажњу поморцу на опасност и укаже му прави пут.

У време трговања робљем Занзибар је био једна од главних тачака за прикупљање робова, и полазна тачка за њихово транспортовање ка Персискоме заливу или Мускату. Како су Арабљани били највећи трговци робљима то им је ово исламско острво добро дошло за постају.

Путујући лађом поред обале Занзибара, човек види на свакоме кораку остатке од некадање трговине робљем. Моћни арапски трговци имали су овде, на овој обали своје постаје и тамнице зато урођеници и зову ову страну острва Манга Пуани а то ће рећи: „арапска обала“.

Лађа пролази испод обале све начичкане урођеничким становима, шумама од палме и кокоса па и остацима из древних времена. Путник осећа да пролази испред богатог и културног острва и једва чека да лађа пристане.

У даљини пред Занзибаром, прво што се са лађе угледа, то су катарке од лађа у Занзибарском пристаништу а одмах за овим, као каква тропска Венеција, појави се из таласа бео и диван град, варош Занзибар.

Овако из даље посматран, са врховима својих богомоља који се издижу изнад кућа и палата, Занзибар је можда један од најживописнијих а најлепших кутака на земљиној кугли.

Сазидан на једном ниском предгорју Занзибар јасним бојама својих кућа и кровова тако одсечно се оцртава прво од плавих морских таласа испред њега, затим од угаситог тропског зеленила позадине и азурног јасног неба над њим. Али чим се путник приближи, дивна, живописна варош претвори се у озбиљан муслиман град, сазидан без великих улепшавања ни орнамената. Лепоту и живописност Занзибара нису створили људи већ му их је сама природа дала.

Ова оскудост у украсима вароши, објашњена је самом природом и васпитањем њених становника. Арапи, који овде станују, и који сачињавају најважнију класу људи на острву припадају оној секти Ислама која вели да не треба украшавати тргове и улице. Последица овога је да су скоро све џамије у Занзибару саграђене из најпростијих и најправилнијих линија. Верни Мухамедови следбеници успели су да тиме изразе своју скромност.

Лево од Занзибара на самој обали а удаљено можда четири до пет километара лепим друмом који вијуга обалом, налази се варошица Бубуби дивно положена на морској обали а у подножју можда најлепших плантажа најквица на свету. Варош је мала али у толико пријатнија окружена шумом и зеленилом.

Бубубу је значајније због свога чудног имена него због другог чега. Ово је место за излете Занзибараца и зато је везано са престоницом и железницом која саобраћа једанпут дневно. Дивно је посматрати са обале

како се воз пробија кроз зеленило острва. Сваки час улети у какав зелени и лиснати тунел а већ свугде дуж пруге најквиц и палме изобилују.

Ова железница је врло популарна и урођеници се њоме служе скоро као каквим трамвајем. Воз има и једну прву класу специјалну за путнике са пароброда у Занзибарском пристаништу који желе да за кратко бављење овде добију какву јачу идеју о богаству и живописности острва. Пруга пролази кроз неколике тесне улице вароши и то је за пролазнике сталан извор чуђења како да се са возом размимоиђу. Европљани у Занзибару гледају на ову пругу више као на једно згодно сресто за смејање него као неко озбиљно саобраћајно сресто.

Испред самога Занзибара четири корална острва будне стражаре пред вароши другога муслиманскога калифе. Најближе обали зове се Тужно острво. Ово острво било је одређено од стране једног ранијег султана сахрањивању Хришћана. И заиста ту се налази покопано неколико енглеских морнара и официра краљевске британске морнарнице који су умрли у овим водама.

Двадесет и четири човека са енглеског убојног брода „Пегаза“ изгинули у једној борби са немачком крстарицом Кенигсберг, 20. септембра 1914. године леже овде укопани. Ово острво многи зову и француским острвом јер оно је припадало Француској у време кад је утицај Француске био у Занзибару најјачи.

Друго острво није насељено сем питонима и морским тицама који се овде каткад одмарају. Али је зато треће острво једна од важних тачака Занзибара.

На овоме острву смештени су карантини и у време зараза, путници се прво скидају овде па тек онда пуштају у Занзибар. Због тога странци и зову ово острво карантином, докле у самоме Занзибару ово је острво познатије под именом Централних затвора, јер овде се наилазе главне тамнице Занзибара. Ово је острво веома лепо. Европљани имају на њему своје виле са лепим парковима где долазе на благовање. Ваздух је чист, свеж и окрепљује.

Четврто острво које затвара Занзибарску луку зове се именом Баує. И ако је ненасељено, ово острво ипак је значајно јер се на њему сусрећу четири велика подморска кабља који телеграфски везују Занзибар са Аденом, Сајшелом, Дурбаном и Лондоном. Сама пак телеграфска станица налази се у вароши.

Пошто се прође ова група острва који; рекао би, намерно су ту да ограде луку Занзибарску од пучине, брод улази у пристаниште. Варош Занзибар покаже се путнику у својој правој светлости и величини.

Прво што путнику падне у очи кад погледа са лађе на варош јесу зграде у самоме пристаништу, од којих је најупадљивија пристанишна зграда са три висока спрата и торњем за сахат према мору. У позадини виде се куће са равним тересастим завршетком, по чему се одмах распознаје арапска варош. Изнад кућа издижу се два велика торња од католичке катедрале и неколико високих минарета од џамија. Варош је скоро потпуно муслиманска и чим човек ступа са првим грађанином у разговор, одмах се осети да овде седи и калифа II.

Разуме се да сам ја по своме обичају, чим сам сишао с лађе одмах затражио хотел и однео тамо

своје ствари. Кад сам се сместио, како путовање није било тако дугачко да сам ја осећао потребу да спавам, то изађох одмах опет на улицу.

Прво сам отишао енглеким властима и пријавио свој долазак. Затим сам се јавио за аудијенцију Његовоме Величанству султану Занзибара и калифи II Ислама. Очекујући да ми се јави дан и час аудијенције ја сам слободно време употребио на разгледање вароши.

Острво Занзибар налази се у Индијскоме океану удаљено око тридесет и две миље (нешто више од педесет км.) од источне обале Африке. Оно се налази на 6° 10' јужно од полутара а 390° 19' источно од Гринвича. Од Момбазе је удаљено око 190 километара и то на југ, од Дар-ес-Салаама око 40 на исток и од Лондона око 13.000 км!

Двадесет и пет енглеских миља североисточно од Занзибара налази се острво Пемба. Ова два острва са својим многобројним острвцима и коралним гребенима којима обилује околно море, сачињавају територију островске државе, султана Њ. В. Калифе II Султана Занзибара. Његова суверена права гарантована су од стране саме В. Британије.

Острво Занзибар достиже дужину од можда осамдесет и шест километара и око близу четрдесет у ширину. Са овим мерама острво Занзибар достиже од прилике тачно просторност нашег Срема од Сремске Митровице и Вуковара па до Земуна.

Острво пак Пемба има око шесдесет и седам километара у дужину и око двадесет и два километара у ширину. Као што се види Пемба је скоро за половину мања од Занзибара.

Али осим ова два велика острва са безброј ситних острва у близини Њ. В. Султану Занзибарском припада и обала Индиског океана дугачка око шездесет и седам километара а широка око шеснаест км. у ширину. На тај начин султанат Калифе II Њ. В. Султана од Занзибара налази се скоро искључиво на води баш као и Велика Британија са Ирском у Европи. Део своје државе на копну издат је Енглезима под кирију за суму од 11.000 фунти стерлинга годишње. Острво и варош Момбаза спадају такође у овај део султаната издатог под закуп.

Варош Занзибар, престоница султана и калифе II (калифа I је у Цариграду) налази се на западној обали острва, према афричкоме копну, које се у јасном дану може и да види са острва. Варош може да има око 36.000 становника и ово је једна од најлепших и најживописнији вароши британских доминија. Сваки онај ко је само једанпут прошао овуда и задржао се макар толико да види Оскар Ашино позориште, и неколико сцена са овдашњег пазара тај никада неће моћи да заборавити Занзибар. Јер треба знати да је Занзибар за Источну афричку обалу оно што је Париз за Европу.

Име Занзибар долази од две речи персиског порекла: *занг* значи црн, и *бар* значи обала. Према томе Занзибар, на персискоме језику значило би просто на просто црна обала.

Арабљани пак тврде да је име Занзибар постало не од персиског занг, него од арапскога занц које има исто значење као и у персискоме језику. Према томе од арапског Зинцбар, постало је данашње име Занзибар. Урођеници зову Занзибар својим именом које сам већ напред поменуо: Унгуца"

Арапски географи из средњег века под речи Зинц, подразумевају целу источно афричку обалу и добро познати арапски путник Масуди, који започе своја путовања око године 912. по Христовом рођењу, први даје извесна предизнија објашњења о границама „Црне Обале" или земље Зинца како је он назива. Из тога се види да је под овим именом у оно време подразумевана не само обала индиског океана данашње Африке са острвима, него и позадина ове обале до дубоко у унутрашњост континента.

Како је сад име целога једнога краја задржало се само на имену једне вароши, географима још није јасно јер правило је да баш супротно се деси: не да један крај даје име једној вароши т. ј. да се име сужава, локализује, него напротив обично даје име крају или области у којој се налази. Тако на пример данашње име Африка долази од берберског имена Ифрикиа и у време Римљана ово име обухватило је само римске провинцаје у Африци а то је данашњи Тунис и Алжир. То име, којим су обележаване само две покрајине проширило се доцније на цео континенат. Исто тако именом рт Добре Наде, назват је само један гребен на најужнијој африканској обали, јер име рт свакако није могло да обухвати друго до какав копнени гребен у мору. Данас овим именом се назива цео део Африке близу некадањег рта и простор који ово име данас обухвата велики је колико неколико пута Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

Марко Поло, чувени венецијански путник тринаестога века већ говори у својим путописима о острву Занзибару. Он свакако није на само ово острво ни долазио већ је само написао нешто што је чуо и сма-

трао за тачно. Он острву Занзибару, које видели смо једва мери осамдесет и шест километара у дужину, даје простор од 2000 енглеских миља а то ће рећи преко 3.600 километара! Због овога су стари картографи и преносили један на другог погрешку о уцртавању једног огромног острва на источној обали Африке све до даласка Португалаца у ове крајеве. Због тога су и Португалци кад су наишли на острво Мадагаскар из почетка помислили да је то острво о коме пише Марко Поло, али ускоро затим, дошав у занзибарске воде и чувши од самих мештана њима већ познато име Занзибар увидеше погрешку и чињеницу да је острво о коме Марко Поло пише много мање.

Хроника Килве, хроника која говори о постојању једне арабљанске државе на источној афричкој обали од десетог до петнаестог столећа говори о Занзибару дајући му тачно оно значење које и ми данас узимамо а то је ово острво. Португалци, који су у шеснаестоме столећу сваке године овамо долазили такође су под именом Занзибар подразумевали само острво. Ово име је остало и даље у томе значењу све до данас.

Острво Занзибар представља површину од 1600 километара квадратних и Пемба нешто мање од 1000 кв. км. У близини западне обале острва налази се мноштво мањих острвца који такође припадају под султанат Занзибара.

Западне половине оба острва веома су плодне док источне половине састављају у главном коралне стене обраслих овде онде жбуњем и биљем. Ова западна обала састоји се у брежуљцима, врло веселог

и пријатног изгледа са океана, којима се Занзибар осмехује онима који му са бескрајне плаве пучине прилазе. Ови брежуљци тако прелазе један у други да чине читав један сплет, или боље да се изразим ланац само што висина највишег међу њима не износи ни пуних сто двадесет метара над морем.

На Занзибару највиши низ брегова иде од севера на југ од прилике пет километара удаљен од западне обале. Тиме је острво преграђено у два сасвим различита дела у климатскоме погледу. Пемба пак, има своје највише врхове све сакупљене на јужноме своме крају тако, да на тој страни острво штрчи из мора својим највишим шиљком док северна страна лепо се и таласасто спушта до површине океана.

Кад човек погледа мапу ова два острва, одмах запази једну ствар. Обала окренута пучини океана далеко је неразвијенија и једноличнија од обале према афричкоме континенту. Сем тога и ситна острва налазе се највећим делом према афричкој обали. Занимљива је такође и сличност острва Занзибар и Пембе у географском погледу, из чега се даде закључити да су ова два острва некада били спојени како између себе, тако и са афричким копном.

Геолози ову разноликост између источне и западне обале острва објашњавају чињеницом да је дејство таласа морских на обема странама другачије. Источна обала, окренута океану, изложена је ударима океанских таласа који су много јачи и моћнији од ситних таласа мореузине. Ови таласи су рушили обалу и нарочито су од њих страдале коралске формације а то је главни бедем како обале тако и оближњих острваца. Зато данас западна обала нема ни острва ни лепу

развијеност оличену у лепим заливима и полуострвцима-ртовима који залазе далеко у море. На западној обали дејство таласа је било много мање, корали су се развијали много слободније и обала је далеко више развијена.

Занзибар је чувен дуж целе источне афричке обале са своје одличне воде за пиће. Како на Занзибару, тако исто и на Пемби, има пуно добрих извора одакле полазе потоци и речице ка мору. Интересантно је да су ови извори на Занзибару ограничени само на западу — плодну — половину острва, док на Пемби их има свугде. Многи од ових потока не уливају се у океан на видноме месту. После тока од пет или шест километара поток одједанпут понире у земљу и више се нигде не појављује тако да врло чудно изгледа река која се улива у земљу. Океан ову воду прима јамачно под земљом. Извор са кога се варош Занзибар снабдева водом зове се Чем-чем. Он је удаљен једва осам стотина метара од морске обале и образује једну велику бару у подножију једног огромног дрвета. Многи тврде да ова вода, која је за пиће првокласна, долази чак са афричког континента удаљеног близу педесет километара одавде.

Велика шупљикавост коралних стена образује врло честе бунаре из којих се махом урођеници снабдевају водом. Многи од ових природних бунара јесу великих димензија и урођеници им придају пуно тајанствених веровања која од њих чине неку врсту светих места. У њима станују зли дуси и приче о неделима ових нежељених господара преносе се са колена на колено.

Занзибар има троструку климу али врућина је

увек ублажена поветарцем са мора тако да није несносна. Ови поветарци дувају са врло великом правилношћу преко целе године изузев у времену смењивања монсуна. Најглавнији ветар дува од априла до септембра са јужног југозапада ка северном североистоку. Овај увек истога правца ветар имао је у прошлости а исто тако има и данас пресудан утицај на трговину и богаство Занзибара и источне афричке обале. Јер правац овога ветра тачно је правац источне обале и овај ветар од вајкада је омогућавао врло жив саобраћај између појединих пристаништа, на афричком и индиском океану, једрилицама. Човек се пусти на својој барци са разапетим комадом платна и ветар га тера те једри све дуж обале, од села до села, од пристаништа до пристаништа. Пола године ветар дува у једноме а пола у другоме правцу тако да је и саобраћај у једноме или у другоме правцу потпуно сезонски.

Занзибар не зна за ветрове са истока или запада, он зна само за ветрове са јужног југозапада или северног североистока, и то зна време кад ветар дува с једне а кад с друге стране. Они су стални. Они дувају тако рећи без престанка.

Занзибар у климатском погледу јесте тип тропске приморске вароши. Температура је овде у главном увек висока. Није таква да је Европљанин не може да издржи али бео човек мора с времена на време да иде одавде на одмор у Европу.

Кишне сезоне су овде врло правилне и јасно одељене од осталих годишњих доба. Једна је у месецима априлу и мају, а друга у новембру и децембру. Прва се назива зимском јер је тужнија и суморнија, друга

летњом јер је јаснија и веселија. Па ипак маларија је овде честа али зато веома блага.

Према попису из године 1910, Занзибар је имао укупно 197.200 становника од којих је 117.000 живело на Занзибару а 80.000 на острву Пемба. У овај број урачунати су и 171 Европљанин од којих је 150 било Енглеза. У опште кад је реч о земљама у Африци и броју њихових становника статистике пружају само једне цифре са сигурношћу, то је број Европљана настањених у дотичној земљи. За њих се може рећи да их има толико и толико на дотичном месту али што се тиче урођеника цифре су увек узете онако од прилике. Ко ће да преброји колико има Црнаца у Уганди кад има села где бео човек још није ни ногом ни ступио а камо ли да је пребројао Црнце који ту станују? Цифре које нам се дају увек су дате од прилике па према томе су и погрешне каткад за читаву четвртину или трећину.

Сама варош Занзибар има око 36.000 становника и највећи је град у султанату. У осталом ово је и једина права варош на острвима Калифе II. јер остала места, управо административне станице, једва да се могу бројати у варошице. У осталом ни варошица нема више него четири, две на Занзибару и две на Пемби. Варош Занзибар је на западној обали острва, зато северни крајеви имају варошицу Мкокотони, а источни Чувку. На Пемби пак најважнија је варошица Чеки, стара португалска насеобина од једва 2000 душа и Уети која броји свега 700 становника.

Саобраћај на острвима врши се магарцима. Саобраћај се врши друмовима који од Занзибара иду у свима правцима острва радијално. Друмови су прво-

класни, добро набивени камењем и има их око 130 километара. Железнице има само 11 км. и то од Занзибара до оближњег села Бубубу. Урођеници врло радо се возе железницом.

Најглавније занимање становника ових плодних острва јесте неговање најквица и кокоса. За најквиц смо рекли већ да три четвртине светске производње пада на Занзибар. Кокосов орах такође се много производи и милина је видети, у шетни у околини Занзибара толика дрвета са дивним крупним кокосовим плодовима.

Занзибар има веома плодно земљиште али га урођеници још увек обрађују на врло примитиван начин. До душе главни део земљишта налази се засађен дрветом и тек један део се обрађује. Занзибарци нарочито много обрађују *мухого*, а то је корен од маниока који сачињава једно од најважнијих средства за исхрану Црнаца. Има две врсте ове биљке: слатка која може да се једе одмах овако не кувана и неприпремана и т. зв. отровна, која мора најпре да се пере и суши на сунцу па тек онда је спремљена за потрошњу. Мухога захтева врло много кише и врло је погодан за урођенике у толико што око њега има најмање рада.

Интересантно је да Занзибар који је био некада врло велики произвођач пиринча данас исти купује из Предње Индије. На самим острвима Занзибару и Пемби има крајева који су душу дали за производњу пиринча и који су шта више некада то производили сада га не сеју. Огромне суме новца сваке године одлазе у Индију због тога и ја мислим да је овоме једини разлог леност урођеника. Пиринач захтева доста

рада и бриге а то урођеник овде не воли. Зато се радије гаји кокосов орах, код кога му је једини посао да обере плодове а кога нити окопава нити залива.

И кукуруз се овде гаји али у малим количинама. Жалостно је видети како је овде кукуруз ситан и много кржљавији него у нашим умереним крајевима. Тропска клима изгледа није за ову биљку. Обично се сматра да су кукуруз донели Португалци у источну Африку, док међутим исто као и кокосове орахе, Арабљани су донели овамо далеко раније. Вероватно је да су ову биљку донели индиски трговци који су много пре Португалаца одржавали саобраћај са афричком обалом. Урођеници са Занзибара, Суахили, зову на своме језику кукуруз *мухинди* и ово име је веома карактеристично. Наиме, на истоме језику реч Манга, значи Арабија или Арабљанин. Међутим Црнци из предела око језера зову кукуруз шиманга што доводи до закључка да је кукуруз у пределе око језера донет из Арабије док је у Занзибар донет из Индије (мих-*инди*). Интересантно је то да је корен, односно постанак једне речи у некоме језику врло често и читава историја дотичног предмета.

Сем горе поменутих производа у Занзибару расту у изобиљу и друге тропске биљке као лимуни, поморанџе, слатки кромпири, банане и т. д. Дуван се услед велике потрошње, врло много гаји, нарочито на источноме делу острва.

Шећерне сировине јесу такође један од главних производа Занзибара. Када су плантаже са најквицом у првој половини прошлога столећа, већ биле ухватиле чвршћег корена у султанату калифе II, главна пажња би обраћена шећерној трсци и производњи шећера.

Али све што се успело то је да шећерна трска ипак доста се овде производи али што се тиче њене прераде то ипак мора у иностранство. Чињени су покушаји и још дандањи виде се остаци од старих пројектованих рафинерија. Учмале машине све зарђале од стајања показују да је ипак на Занзибару било бар добре воље ако ништа друго.

Земља на Занзибару обрађује се на врло примитиван начин: најчешће мотком. Плугова у опште нема. Разлог овоме је у главноме тај што је цело острво покривено дрвећем, било кокосом или којим другим а дрво увек отежава орање. Сем тога и коралне стене су близу површине па је лакше обићи их мотком но плугом.

Политички Занзибар је муслимански султанат под енглеским протекторатом. Државом управља султан Сеид КалиФа-Бин-Харуб преко одговорне владе у којој се налазе поред Арапа и Енглези. Врховна енглеска власт у Занзибару представљена је у енглеским конзулима који седе у палати т. зв. гувернеровој резиденцији и како овај конзул има врло велики утицај на државне послове то га врло често називају гувернер.

Султанат Занзибарски није давнашњег порекла. Ово богато острво прелазило је из руку у руке од вајкада али изгледа да није никада било некакав важан политички центар. Трговачки центар било је, то се да видети из заосталих рушевина па ни ту острво Занзибар није играло прву улогу већ његово мало суседно острво Тумбату. Занзибар је био плодан крај који је производио и носио све у Тумбату а тек одатле производи су ишли даље. Можда је Тумбату било и

неко политичко средиште али свакако то је била престоница каквог малог владара који није успео да своју власт прошири на афричку обалу.

Кад су Португалци, први европски морепловци који са Васко де Гама обишли Африку и пронашли пут за Индију, дошли овамо, они су нашли на источној афричкој обали према Занзибару неколико напредних вароши како трговачки тако и политички али на самим острвима Занзибару и Пемби не спомињу ништа. Шта више чак и некада богата варош острва Тумбату изгледа да је већ била само гомила рушевина јер португалски писци не спомињу је. Португалци заузеше афричку обалу и острва, створише своје насеобине и отпочеше уређивети своју власт у овим крајевима. Ево шта вели сам Васко де Гама о своме доласку на Занзибар, на своме броду Св. Рафаел:

„У недељу 27. јануара 1499. оставилисмо Мтангату са повољним ветром. За врнеме целе ноћи пловисмо даље и ујутру 28. јануара стигосмо на једно велико острво звано Цанцибер које је насељено Морима (Арапима) и око десет миља удаљено од копна.

Тако Занзибар пређе у руке Португалаца. Они од њега направише севоју колонију али ипак средиште овога португалског колонијалног рада не беше овде већ на копну.

Португалцима ипак не би суђено да остану господари Занзибара јер ускоро, услед ривалства око господарства над путем за Индију око Африке, појавише се Енглези. У ово време Занзибар би уређен као засебно муслиманско краљевство под португалским протекторатом и међу владарима Занзибара помиње се

Дар-ел-Салам: Улаз у варош.

Уганда: Стари црнац.

Девојке из племена „Динка“.

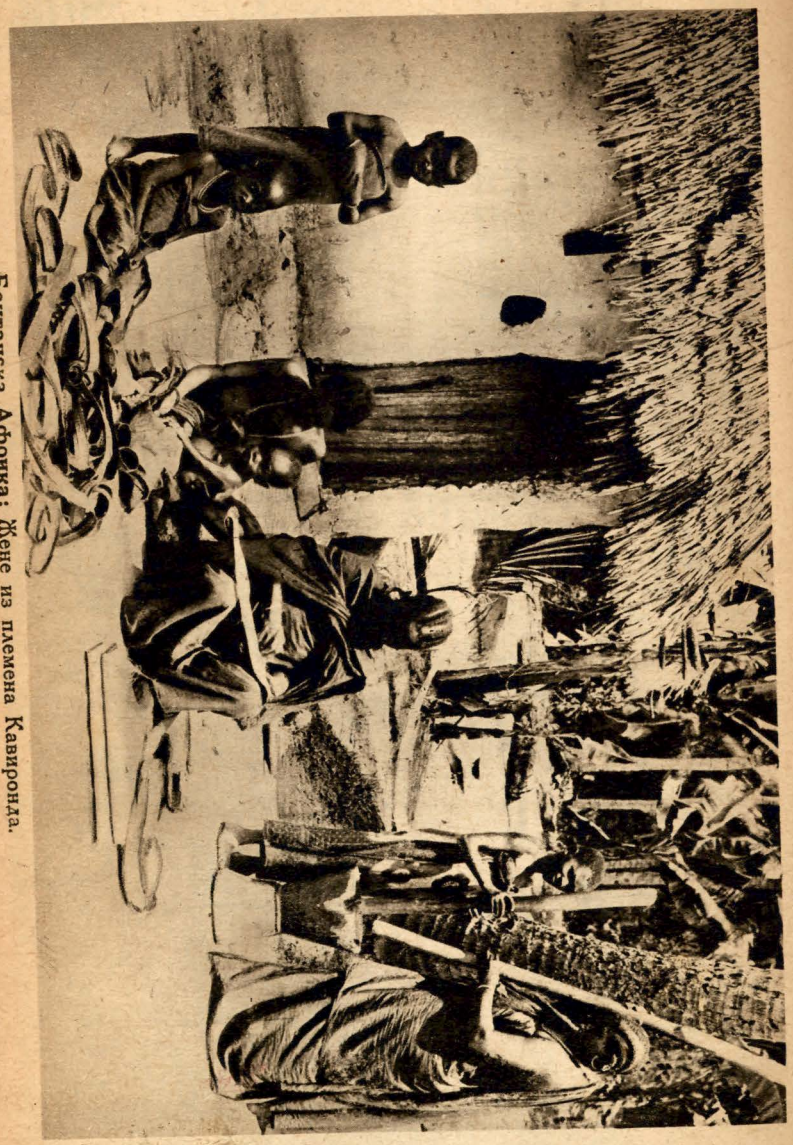

Британска Африка: Жене из племена Кавиронда.

нека краљица Фатима. Ту пада и оснивање вароши Занзибара.

Али држава која је највише ривализовала и нашкодила господарству Португалаца на источној афричкој обали није ипак била Енглеска. То је била једна мала арапска муслиманска држава на Персискоме заливу краљевина Оман.

Историја ове краљевине тако је интимно везана за историју Занзибара да се заиста не може о овоме говорити а да се не спомену султани Омана. Управо данашњи модерни Занзибар и није ништа друго него продужетак једне гране, једног дела арапске краљевине Омана. Данашњи султан Занзибара јесте принц династије Омана.

Од увек је постанак и развитак једне државе падао у време опадања друге, на чији је рачун нова држава расла. Португалци, мали европски народ, који се био раширио преко три континента, није могао остати увек у истоме напону своје снаге. До душе нове земље које су били Португалци пронашли и заузели дали су им пуно богаства и учинили их најбогатијим народом онога времена, али то им није могло дати и бројну надмоћност над подчињеним народима. Нешто то а нешто и природна појава да се један народ у богаству разнежи и упарложи учинише од Португалије велику али слабу државу. Жива згода за развијање нових снага.

У то време на обалама Персиског залива, у југоисточном делу данашње Арабије, владали су преци данашњег султана од Занзибара као краљеви Омана, младим и крепким арапским племенима. Држава је била уређена патријархално: владар је тамо био изборан а

не наследан али су ипак, верни Арапи, увек бирали владара из исте породице, тако да је звање саме формално било изборно али у ствари остајало је строго наследно.

Поглавар државни у Оману носио је титулу Имама, а то ће рећи првосвештеника, верског поглавара. Он је био прво верски па тек онда световни поглавар и уживао је у својој држави врло велико поштовање и уважење. У бирању Имама узимао је учешћа цео народ и то је чинило његов ауторитет и углед још већим.

Имам је био чувар државе и реда у њој. Он је био заштитник својих поданика н уживао је над њима апсолутну власт. Ипак, само друштво Омана било је уређено на демократској основи и по демократским принципама.

Премда су се владари у Оману бирали обично у истој породици, ипак тиме краљевство наје престало бити изборно. Сам оснивач данашње династије у Занзибару попео се на престо на један сасвим демократски начин.

Како је номинално сваки грађанин Омана могао бити изабран, године 1741. деси се заиста да за Имама не би изабран члан дотадашње Имамске владалачке породици него сасвим ново лице. То ново лице био је Ахмед-бин-Сајд творац данашње династије Занзибара.

Његова прошлост пре доласка на престо Омана, није још добро ни сигурно позната. Изгледа да је био по занимању трговац. У време напада Персијанаца на Оман, Ахмед-бин-Сајд умео је да се одликује у вођењу својих земљака против непријатеља чиме спасе отаџбину и себе учини популарним. Популарост би толика да му

ускоро затим донесе ни мање ни више него краљевски престо.

Народ Омана био је веома чврст и умерен у својим навикама. Потребе његове нису биле велике и умереност са скромношћу биле су његове најјаче врлине. То није важило само за народ већ и за владара. Имам Омана морао је такође да живи скромно и нераскошно тако да, и ако су сви приходи државни пролазили кроз његове руке он је задржавао за себе и свој двор само најпотребније. Читавих неколико стотина година живот управљача Омана, текао је у великој скромности и простоти.

Престоница Омана била је Мускат, варош коју су били једно време Португалци заузели као и целу обалу Персиског залива, али тиме нису успели да униште независност краљевине Омана. Његови Имани селили су се из престонице али нису престајали да постоје. У осталом и Португалци су у Мускату владали само кратко време: Оман је врло брзо успео да поврати своју престоницу и да учврсти своје прилике толико да је један од његових доцнијих Имана, чувени Сејид Сајд, предузео освојење нових земаља.

Султан Сејид Сајд јесте један од најмаркантнијих владарских личности западне Азије у деветнаестоме веку. Од ране младосте пријатељ и савезник енглески он је можда један од највећих енглеских пријатеља на блискоме истоку. У осталом, Енглези му то и признају.

Рођен 1791. године у Оману Сејид Сајд имао је врло рано прилике да се опроба у ратничкој вештини. И ова му се вештина допала.

На престолу Омана у то време седео је његов рођак Сејид Бедр, један болешљив и миран човек који

није био за владара. Сејид Сајд то је одмах увидео и није се дуго премишљао како ће да свога рођака смакне са престола. Потпомогнут неким својим пријатељима, Сејид Сајд улучи прилику те забоде оштрице свога мача у свога рођака, баш приликом неког свечаног примања. Присутни доглавници и великани кад видеше да им погибе стари господар и да се одмах Сејид Сајд огласи за новога, приклонише главе и примише свршен чин. Источњаци су велики мистичари, са простом речи „к'смет!" (судбина) они су у стању да претрпе чудне ствари. Тако би и овога пута.

Сејид Сајд најпре се потруди да учврсти свој положај у држави. У самоме почетку своје владавине имао је да се бори против племена Уахаби које је претило да запали цео исламски свет својим новим учењем. Наиме, њихов проповедник Мухамед-бин-Абдул Уахаб, беше успео да своје саплеменике верски организује у једну нову секту ислама добивши на тај начин веома фанатизоване војнике. Опасност је била веома озбиљна и претила је како Сејид Сајду, султану Омана, тако исто и енглеском утицају над муслиманима у Индији. Сејид одмах схвати ситуацију и предложи Енглезима заједничку акцију. За неколико година племе Уахаби би истребљено и мир у северним крајевима повраћен. Такође и енглеске границе Индије на тој страни беху осигуране. Сејид Сајд би признат као заслужан човек по Енглеску, и она га снажно потпомаже у његовој новој оријентацији.

Нова оријентација Имама Сејид Сајда била је источна афричка обала. Још од вајкада чувена са своје велике трговине робљем, источна афричка обала привлачила је султане од Омана и својим богаством. Сејид

Сајд реши да предузме експедицију против Момбазе. Енглези га подпомогоше.

Би опремљена сјајна ескадра оманских бродова под његовом командом. Брод Ливерпул имао је седамдесет и пет топова и носио је Имамову заставу. Фрегата Шах Алум имала је на себи шездесет и четири топа. Сем ових били су у ескадри две тешко опремљене корвете, једно шест лаких корвета и неколико мањих бродова са по четири или шест топова.

Са овако страховитом опремом освану једнога јутра у јануару 1828. године, Имам Сејид Сајд пред Момбазом и после мање битке уђе Сејид у тврђаву момбаску.

Оставивши своју посаду, која се састојала из 300 Балуча, у момбаској тврђави Сејид Сајд крете на Занзибар, који је онда већ била доста развијена исламска варош под португалским протекторатом. Становништво Занзибара дочека одушевљено верског и политичког старешину Омана, чисто исламске државе која им је због тога била души блиска. Сејид Сајду се још тада допаде ово богато и дивно острво и зато се задрже дуже на њему. Али није прошло ни три месеца кад му из Момбазе дође жалосна вест да је непријатељ, Муслиманско племе Мауруи из околине Момбазе, успело да поново заузме и да посаду султанову уништи. Ово трже Сејид Сајда из његовог уживања на богатоме острву. Султан се брзо врати натраг у Оман ради припремања нове експедиције противу момбаских бунтовника. Борба је трајала неколико година и најзад 1837. године Султан дефинитивно заузе варош и тврђаву, а бунтовничко племе поробљено преведе у Оман где изумре у тамницама. Момбаза би дефинитивно

освојена за Оман и тиме пут ка новоме напредовању Арабљана у Африци отворен.

Али пре но што је предузео даље напредовање Сејид Сајд побрину се да створи нову базу за своје експедиције. Оман је био далеко од нових доминија и после тога политички сасвим сигуран. Не само да тамо није било опасности него није било ни места за даље ширење пошто је позадина била пустиња.

Међутим Занзибар је био на дивноме месту. На средокраћи између Арабије, Индије и рта Добре Наде, Занзибар је одличан комуникацијски и трговачки чвор. Вода за пиће која је одлична и какве се не налази од Каира до рта Добре Наде, чини да скоро сви бродови у овоме делу Индијског Океана навраћају овде ради снабдевања водом за пиће. Сем тога плодност острва сасвим је подобна за развијање једне престонице. Сви ови разлози утицали су на Оманског султана и он изабра за своју престоницу Занзибар.

Ипак султан није могао да своју стару престоницу сасвим напусти. Он је најпре изабрао Занзибар за неку врсту свога летилишта, за своју другу престоницу. Али послови на овој страни ускоро га толико ангажоваше да управо Занзибар поста његово главно седиште.

Сејид Сајд се пре свега потруди да уреди редован саобраћај између Занзибара, Омана и Индије као и са Енглеском па чак и Њу-Јорком и Пекингом. За ову сврху он је имао и својих бродова али главни му је брод био управљен на то да бродове других поморских привуче те да пролазе овуда. И у томе је успео. За кратко време Занзибар је био везан директним паробродским линијама са свима важнијим светским центрима.

Да напоменем овде и велико англо-филство Сајид Рајда. Један од својих најбољих бродова Ливерпул, који се већ био прославио при заузећу Момбаса, султан поклони енглескоме краљу. Ова је лађа била затим врло угледан брод у енглеској ратној морнарици.

У Занзибару Сејид Сајд сазида два дворца позната под именима „Бет-ел-Сахил“ и „кућа на обали“ које образоваше језгро вароши. Прве куће около дворова подигоше његови синови и рођаци као и дворски достојанственици. Тако поста варош Занзибар.

Сместивши своју престоницу и уредивши своје станове, овај тако предузимљиви и енергични Муслимански суверен могаше да сада помисли и на уређивање свога интимног живота. Он се 1827. године беше оженио ћерком шаха персиског Фати-Али-Шах, али овај брак није био срећан и персиска принцеза га ускоро напусти. Године 1853. Сејид Сајд посла своје изасланике на богато острво Мадагарска да у име његово затраже руку краљице тога острва, али их она одби. Тако овај човек, који је имао тако много среће у рату освојивши веома јаке тврђаве, није могао да освоји једно женско срце, и два пута трпи пораз на две стране.

Али његов други покушај уроди много бољим плодом. Он овога пута успе и ожени се богатом персиском, ћерком Ирич Мирзе. Она дође у Занзибар 1849. са врло великом свитом у којој се налазио и један њен приватни целат. Обичаји и навике ове Персијанке изгледа да су били такви да је то скандализовало скромне и побожне оманске Арапе. У осталом ствар је сасвим

разумљива јер ова жена долазила је из једне сасвим раскошне и богате средине, Персије, у скромни и смирени Занзибар.

Под њеним упливом Сејид Сајд сазида дворац Кедичи на најсевернијем гребену острва који је имао да служи као пољска резиденција занзибарских владара. Изглед на море са ове палате јесте један од најживописнијих у овим крајевима.

Али поред ове жене Сејид Сајд имао је у своме харему других које су биле нижег порекла. Он је Муслиман и у своме харему држао је ни мање ни више но седамдесет жена које су му, како традиције вели, изродиле 112 деце од којих је у време његове смрти било још 34 у животу. Ко сме онда рећи да Сејид Сајд није био фамилијаран човек?

Врло велику пажњу обратио је био Сејид Сајд на своју војску. Он није држао неку велику војску али је она била одлично наоружана. Сејид Сајд је добио од неколико европских суверена поклоне у топовима а то су му били свакако најдражи поклони које је могао да прими.

Снага и војничка моћ овога суверена убрзо нарастоше толико да он поста најважнији политички и војнички фактор у овим крајевима. Ово већ мало забрину Енглезе који, и ако су у Сејид Сајду имали одличнога, опробаног и заиста искреног пријатеља, ипак морадоше да поведу рачуна о његовоме јачању. Влада краљице Викторије посла као свога упономоћника на двору Сејид Сајда одличнога официра индиске војске, капетана Хамертона, који овде дође у звању изасланика Источно Индиске Компаније у Занзибару.

Доласком овога првога енглескога конзула овамо,

утицај енглески одмах је почео да расте. Већ и остале европске поморске силе, које су одмах увиделе сав политички и трговачки значај Занзибара, почеше да се труде да задобију утицај на Занзибарскоме двору, али све би доцкан: Енглези су били као и увек дошли на време.

Први енглески опуномоћеник, јер и ако је он носио само титулу агента трговачке Источно Индиске Компаније, ипак је он у ствари био овде експонент британске владе, веза велико пријатељство са занзибарским султаном. Из његових писама ми данас и видимо какве су прилике онда биле у султанату калифе II.

Пре свега санитарне прилике, према причању капетана Хамертона, биле су веома рђаве. Нечистоћа и запуштеност били су такве какве само могу да се нађу по муслиманским варошима. Године 1842. пише Хамертон да је на самој обали лежало непогребено ни мање ни више него педесет људских лешина!

Арабљанин је веома наклоњен формалностима и титулисању као и извесноме строгоме реду у опхођењу са околином. Захвалност и компличменти веома су у употреби у арапскоме свету и они се исказују увек тако да се односе не само на онога који их прима него и на целу његову породицу. Сваки Арап строго води рачуна о своме доброме гласу и угледу у околини *Хешма*, што ће од прилике рећи на арапскоме углед, јесте једно од врло важних брига за свакога Арапа.

Колико сваки Арап држи на своју *хешма* нека послужи као типичан пример следећи сусрет и виђење енглеског представника и султана Сејид Сајда.

Већ је напред поменуто колико је Сејид Сајд водио рачуна о својој војничкој снази. Он је нарочиту пажњу обраћао на своје ратне бродове и успео је да има доста јаку ескадру. Његови бродови одлазили су с времена на време у Бомбај ради чишћења и евентуалних оправки.

Једнога дана, кад је један брод Сејид Сајдов дошао пред Бомбај индиска влада допусти да овај уђе у базен за чишћење пре једнога енглескога брода и ова пажња дирну много султана Сејид Сајда. По његовоме мишљењу углед му беше необично порастао и он просто није знао шта да ради од радости. Он обавести енглеског конзула да никад није му већа радост учињена. Он нареди једну јавну манифестацију поводом овога случаја. Енглески конзул би примљен у најсвечанију аудијенцију коју је икад указао коме Занзибарски двор.

„Конзуле“, рече му султан; „ви сте ми увек говорили да је индиска влада од увек била мој пријатељ; сада видим да сте ми говорили истину.“

Из захвалности према овоме чину и у признање учињене пажње, султан поклони генералноме гувернеру Предње Индије четири одлична арапска парипа, две сабље и неколико још других драгоцених предмета.

Сејид Сајд је необично активно помагао енглеску владу у свима њеним предузећима на ближем истоку. Када је Енглеска, као највећи и најагилнији поборник уништења трговине са робовима појавила се на овим странама, Сејид Сајд био је први који је Енглезе у овоме потпомогао. Под видом гоњења трговине с робљем Енглеска је не само стала ногом на афричку обалу него ушла и у унутрашњост копна пошто је најважније средиште трговини са робовима била унутра а Занзибар један од најважнијих посредних тржишта. Сејид Сајд активно потпомаже Енглезе у овоме и трговина робљем би укинута бар у његовој престоници.

Сејид Сајд у исто време био је и последњи заједнички владар Омана и Занзибара. По његовој смрти престо у Оману наследи његов старији син Сејид Туаини, а у Занзибару оста да влада други му син Сејид Мацид. Занзибар постаде држава за себе без својих далеких крајева у Оману као за владе Сејид Сајда.

Али ни ово није ишло баш сасвим глатко. Два брата а једно наследство, то никако није могло да прође без оспоравања. Старији наследник оспоравао је млађему Занзибар и ствар не могаше бити друкчије решена већ арбитражом Лорда Канинга, генералног гувернера Предње Индије. Овај реши, године 1861. спор на тај начин што држава оста подељена на Оман, који доби старији брат и Занзибар који доби млађи, Сејид Мацид. Питање одвајања Занзибара од Омана би овим актом дефинитивно решено.

Од тада Занзибар је живео својим животом, засебним од краљевине у Арабији. Занзибарски султани почеше да се појављују у новоме сјају.

Неколико година иза овога влада Предње Индије позва султана Сејид Мацида да јој учини званичну посету у Бомбају. Са највећом помпом султан се укрца на једну од лађа коју индиска влада беше испослала у Занзибар у овоме циљу. Султан се укрца заједно са своја два млађа брата, Калифа од 11 година и Назур од само девет година. Са њима укрца се на брод Вик-

торију и пуно још занзибарских угледних људи из султанове околине образујући му пратњу.

У друга два брода, Искандер Шах и Надир Шах, укрцаше се генерални гувернер Источне Африке са два султана нећака, Назур-бин-Сајдом и Салим-бин-Сајдом, са којима се налажаше и занзибарски министар војни Хамед-бин-Сулејман.

Кортеж оде свечано и свечано би примљен у Бомбају. Никада један азијски принц није тако топло и искрено био дочекан у енглеској Индији као занзибарски султан Сејид Мацид.

Овај султан је и творац највишег занзибарског одличја Реда Сјајне Звезде (Ordre of Brilliant Star) чији су носиоци владари и чланови владајућих домова у Европи.

За овим је дошао на владу други велики султан занзибарски Баргаш-бин-Сајд који је владао од 1870—1888. године, дакле до исте године до које је и краљ Милан остао на српскоме престолу. Још се стари Арапи у Занзибару сећају „старога доброг времена“ под султаном Баргаш-бин-Сајдом.

Сејид Баргаш-бин-Сајд био је брат ранијег султана Сејид Мацида а обојица синови Сејид Сајда оснивача занзибарског султаната. Младост своју овај владар занзибарски беше провео у Бомбају, и како је Бомбај у то време био веома жив и раскошан град, то Баргаш-бин-Сајд имађаше прилике да упозна све раскоши индијске, много свечаније и бриљантније него на двору његова оца и брата.

Због тога Баргаш, одмах по доласку на престо заведе најраскошнији живот на двору какав је Занзибар икад видео. Злато заузе место сребру, а уместо

старог и скромног посуђа и намештаја, Баргаш наручи те дођоше и украсише његов двор првокласне израде Лондона, Париза и Бомбаја. Стари украси донети из Муската сакрише се пред новим сјајем.

Баргаш је у толикој мери волео раскош и сјај да скоро у томе није умео да се умери. Њему је мали био стари наслеђени двор, са вилом на северној обали острва. Он у самоме Занзибару сагради још четири палате Чакуани, Махаруби, Мигомбани и Чуини. Ни то му не беше доста већ сагради и велелепни двор Бет-ел-Ацаиб, што на арапском језику значи Кућа Чуда, што у ствари у оно време јесте и била. Поред свога двора Чакуани, он подиже диван парк кога назва Викторија вртом (Viktoria garden) и који је имао да служи за шеталиште дворцу.

Али једна грађевина коју је Баргаш подигао и за коју су му и данас још захвални не само становници Занзибара него и сви они који овуда прођу јесте водовод. Он је тај који је створио Занзибарцима средство да у свакоме тренутку имају дивне свеже воде за пиће. Ово му се не може убројати у лукзус ни раскош.

Године 1875. енглеска влада позва султана Баргаша да посети Енглеску што он учини ускоро. Он крете из Занзибара са веома великом пратњом у којој се налажаше и сер Џон Керк, представник енглески у Занзибару.

У путу Баргаш посети краља португалског у Лисабону где цела португалска флота стајаше да поздрави високог госта.

У Енглеској занзибарски султан би дочекан најсвечаније. После посете краљици он измења посете

и са осталим члановима енглеског краљевског дома. Најдубљи утистк на султана остави посета принца од Уелса кад усред посете два старија принчева сина — принц Алберт и принц Ђорђе — беху уведени у дворану да се представе султану. Принчеви беху у пуној маринској униформи и ово се јако допадне султану.

У Лондону Баргаш обиђе поред осталих знаменитости града и важнија трговачка и индустријска предузећа. У Кристалној палати беше од жица израђен један велики монограм султанов арапским словима. Маса других пријатних изненађења би приређена султану за време његовог бављења у Лондону.

Из Лондона султан учини своју посету Паризу а ускоро затим и Берлину. Факт да је Баргаш, на своме путу по Европи посетио и немачку престоницу веома је карактеристичан јер неколика година доцније немачка влада ће се обратити занзибарскоме султану и затражиће под закуп један део његове обале у Африци што ће значити први почетак немачке колонијалне експанзије у Африци.

Интересантно је овде напоменути који детаљ из свакодневног живота султановог. Ево како је текао живот овоме тако раскошном и богатом источњачком владару.

У четири сахата изјутра, то ће рећи два сахата пре зоре, султан Баргаш је са Кораном у једној и лампом у другој руци улазио у своју престону и седао на своје место. Сместивши се султан се одавао читању на глас разних одломака ове свете мухамеданске књиге. У четири и тридесет дванаест Арапа беху увођени у дворану и сваки од њих примичући се султану, рецитовао је по један одломак из Корана. Око четврт

прошло пет, султан устаје и у пратњи својих дванаест мутаваха — лица од беспрекорног живота — извршује своју обавезну јутарњу молитву. Кад се ово сврши, султан још неко време продужује да чита стихове из Корана. У шест часова, кад стане сунце да се рађа, слуге донесу чај, млеко и какао и султан отпочиње свој доручак у друштву својих дванаест Мутаваха. По свршетку доручка продужује се молитва, овогопута молитва за срећно рођење сунца и захвалност Богу. Ово молитву рецитују заједно и султан и дванаест Мутаваха. По завршетку ове молитве Мутаваси се праштају са султаном и излазе и тиме отпочиње његов дан за занимања.

У пола седам часова почиње прво пословање султаново. Поверљиви агенти и шеф јавне безбедности улазе код султана и рапортирају му стање безбедности у земљи и у престоници у току прошле ноћи. Ово траје од прилике пола сахата. У седам часова султану се пријављују министри и други високи чиновници који траже упуства за свој даљи рад од султана. Примање се наставља све до 8 сахати када султан врши примање других својих чиновника и представника трговачког света. Одмах за овим султан устаје и први пут после свога уласка у престону дворану у 4 сахата изађе из ње.

Султан се тада повуче у своје приватне станове и ту узима свој први стварни дневни оброк. Он увек једе сам, за столом на коме се налази најсваковрсније хране у изобиљу. За ово време около у соби стоји једно десетак евнуха са скрштеним рукама на грудима и у ставу очекивања. Ономе, коме султан каже да носи тањире са стола, знак је да је дама коју он чува,

султанова изабраница у овоме тренутку. Али султан ипак не одлази у харем тада већ се само његова јела шаљу тамо одређеној жени.

Пре девет часова султан се је поново вратио у престону дворану и сео на своје место. Читаво јато пратилаца и људи који су послом долазили султану овога пута налазило се било у самој дворани било у околним одељењима. Ту су били они који су долазили и молили какву милост од владара, затим чиновници који су се ту стицали ради упуства за даљи рад. Поред ових овде су долазили и султанови агенти на страни који су добивали инструкције за своја идућа путовања. Ови агенти ишли су у Египат, Цариград и друге источне земље не ради агитовања у корист султана од Занзибара, јер њему је било право шта ће се тамо у политици урадити, него ради куповања нових ствари за његов двор. Он је своју власт распростирао у двору до најмањих ситница: одело, обућу, ћилиме, намештај, украсе, топове, часовнике платна, бродове све до најмањих ситница набављено је тек по његовом личном налогу. Куповина младих најквица и већ подигнутих плантажа ове јединствене биљке, зидање палата и мостова, увоз робе из Бомбаја, решавање спорова све је свршавао лично сам Сејид.

У једанаест часова он је се повлачио поново у свој харемлик и тамо се одмарао до 1 сахат по подне. Тада је поново долазио у своју дворану за пријем где је читао своје подневне молитве у друштву својих Мутаваха. По завршетку молитве слуге донесу воћа и пуно других освежавајућих средстава а затим пуно старијих Арапа, које је Султан сматрао својим пријатељима, долазило је да с њиме у друштву мало се освеже

богато постављеним столом. За време јела а нарочито по његовоме завршетку султан је отварао дискусије по религиозним стварима и питањама које су трајале све до три сахата и тридесет по подне када су се поново читале молитве. После овога Сејид се повлачио наново у свој стан ради поделе хране. По повратку у дворану за примање обично је владаоца очекивао какав урођенички спор који је он имао да реши. Саслушања тужиоца, оптуженог и сведока као и њихових бранилаца одузимало му је доста времена али султан је све пажљиво саслушавао са жељом да случај што боље упозна. Кад је све присутне саслушао Султан је изрицао пресуду и кривац је одмах извођен напоље и затваран у апсану. Пре извођења он је обично молио за милост господара речима *Маулана, маслун*! (криво сам осуђен, господару).

По завршеноме суђењу султан се је обично мало одмарао посматрајући околину са својих прозора. Врло често затражио би да му се доведу малопређашњи парничари да би саслушао њихова мишљења још једанпут ако пресуда није била изречена.

У шест часова по подне имао је да се изврши велики дневни обред. То је била веома живописна церемонија у којој султан објављује народу свршетак дана и почетак новога, јер Арапи и муслимани у опште рачунају дан од заласка до заласка сунца. Церемонија се изводи веома свечано. Султан је стајао на веранди свога двора окружен дворјанима и гледајући пред собом широко море на чијој је пучини лагано залазило сунце. Кад је и последњи део округле лампе био већ скривен, султан диже руку и у том тренутку топови са тврђаве огласе поздрав по једним пуцњем; краљевска

музика засвира занзибарску народну химну а народна црвена застава на султановоме двору спушта се на половину копља.

Овим је отпочео нов дан. Овај начин рачунања сахата није својствен само Занзибару већ и свима осталим исламским земљама, а пронашли су га Арабљани. Како је Занзибар близу полутара то је и трајање дана и ноћи готово подједнако дуж целе године тако да се редовно смркава око шест у вече а свањива око шест из јутра са разликом од највише неколико минута. Бројање сахати почиње од ове церемоније заласка сунчева тако да наших 9 часова увече јесу арапских 3, наша поноћ арапских 6 сахати и тако даље. Ну у самоме начину бројања не види се толика разлика од нашег начина рачунања али код празника ово се види много јасније. Наиме петак, њихов седмични празник почиње још у четвртак вече и траје све до петка у вече кад настаје опет радан дан, докле код нас празник почиње у недељу из јутра па је тек у вече достигао своју кулминацију.

Одмах после ове церемоније отпочиње читање вечерњих молитава после чега султан се повлачи у своју престону салу где изврши још нека примања. Између сунчевог заласка и пола осам часова, то је размак времена од једног и по сахата од прилике, султан врло често проведе у разговору са својим пријатељима или у читању какве песме, приче, описа какве битке или сличног интересантног предмета. За овим долази тренутак читања ноћних молитви које султан учини после чега најзад Његова Светост Султан Занзибарски и Калифа II остаје слободан да се одмара или како сам за најпријатније буде нашао проведе остатак ноћи. Са овим

је и завршен тако пун и мора се рећи и доста тегобан дан овога муслиманског владара и првосвештеника.

Из овога се види да положај владара у Занзибару није никаква синекура ни уточиште за богато издржавање каквог принца. Пре свега, као што се из предњег види султан добар део дана проводи у молитвама и читању светих књига. Затим веома важно је и време које он употреби на отправљање својих државних послова а време које му је остављено за одмор и уживање незнатно је. Од двадесет и четири сахата дневно, шеснаест је сасвим испуњено пословима и религиозним обредима, тако, да свега осам остају султану за његов интиман живот у харему или одмор.

Пада у очи велики део времена употребљен на читање светих књига. За свакога другога читање верских списа не би било толико практичне инструктивно колико је то за муслиманина. У својим светим књигама Муслиман има законе по којима је његово друштво уређено и Коран је сем свете књиге у исто време и основни муслимански закон у коме налазе уточишта сви други закони које су људи доцније прописали. Коран није само књига хоће и збирка молитва за читање у џамији јер служба муслиманска, у мошеји и није ништа друго до најобичније читање Корана, него и основни закон и ручна књига сваког исламског судије. Због тога Муслиманин чита Коран сваки дан и сваки пут се труди да сазна неко тумачење светога списа. Услед тога је и читање Корана за Муслиманина не само отаљавање верске дужности него и инструктиван рад. Ја сам напоменуо да у Каиру постоје школе где се учи скоро искључиво читање и тумачење Корана по десет и виише година и људи који из те школе изађу

сматрају се веома ученим. И султан занзибарски, као што смо видели, усавршава се у својим знањима не само читањем Корана за време молитве него и разговорима верским у слободном времену.

Султан Сејид Баргаш-бин- Сајда сменио је на престолу Калифа I. млађи брат Баргаша, а овога је такође наследио његов брат Али-бин-Сајд (1890.—1893.). Следећи султан био је син најстаријег Сејид-Сајдовог сина Тувејни-а, првог султана у Мускату. Овога наследи његов брат од стрица Хамуд-бин-Махомед (1896—1902), за овим на занзибарски престо ступи његов син Али-бин-Хамуд, кога најзад године 1911 замени данашњи владар занзибарски Сејид Калифа-бин-Харуб, под именом Калифа II.

Султан Сејид Калифа-бин-Харуб унук је брата султана Баргаш-бин-Сајда, Тувејни-а, султана од Омана у Мускату и савременика Баргашевог. Он је престо примио од свога стрица Сејид Хамед-бин-Сајда.

Чим сам дошао у Занзибар и разгледао велелепност и богаство овога благословеног острва, прва ми је одлука била да се јавим у аудијенцију узвишеноме занзибарскоме владару. Али пре тога да кажем коју реч из живота овога арапскога принца који ме је баш краљевски примио.

Данашњи султан занзибарски рођен је у Мускату у Арабији 26. августа 1879 године. Он је члан краљевске династије Албусајда коју је основао својим непријатељима страшни Ахмед, имам и господар Омана, из половине осамнаестога столећа.

Данашњи султан занзибарски није запамтио свога оца који је умро док је калифа био још мали. У време његова детињства породицу оманских султана раздирале су претензије и несугласице око питања претензија на престо. Због тога рана младост данашњег султана није била ни занимљива ни значајна. Главно је да је детињство провео у Арабији у кући својих родитеља. Шта више у ово време млади принц није ни мислио да ће доћи на краљевски престо.

Кад му је било тринаест година у његовоме животу деси се једна важна и велика промена. Један од његових стричева, Сејид Хемад-бин-Тувехини, поста султан у Занзибару и позва свога младога синовца да пође с њиме. Овај пође више ради занимљивости да путује са једним султаном него из политичких намера. Путовање султановом јахтом Абукир било је за њега веома занимљиво. Живот у новоме друштву још му се више допаде кад дође у Занзибар и уочи разлику која је постајала између раскошног и богатог живота и владара у Занзибару и скромног живота оманских принчева.

Млади принц био је веома жива и симпатична појава. У новој домовини он брзо стече пуно пријатеља у занзибарским круговима и тамошњим арапским племићима, а и сам његов стриц толико га заволе да је од тада на свима устајањима његовим бивао присутан и његов синовац.

Година 1896. би врло значајна у животу занзибарских султана. Питање о наслеђу престола поста одједанпут необично важно услед уплетања Немачке. Ко зна какве би трзавице ово изазвало у арапској занзибарској владарској породици, да се није умешала Енглеска која је утицала на решење овога питања веома повољно по младога принца. Године 1911. Калифа II. ступи и на престо занзибарски.

Ове исте године Сејид Калифа-бин-Харуб, учини званичну посету Енглеској, приликом крунисања краља Ђорђа. Тек по повратку са свога пута ступио је на занзибарски престо. Ево како је извршен овај званични пут.

Сејид Али и његов брат од стрица Сејид Калифа оставише Занзибар 7. маја 1911. за Енглеску. У Неапољу Сејид Али, који је још био султан занзибарски, напусти брод и железницом продужи пут за Париз док Сејид-Калифа продужи морем за Марсељ.

После кратког бављења у Паризу Сејид Али, који тек ту беше упознао живот великих европских градова, одједанпут помисли на абдикацију. Сејид Калифа-бин-Харуб беше у том тренутку већ стигао у Лондон где у то време, услед великог броја разних краљевских гостију из целога света оста скоро незапажен у улицама и на двору највеће светске вароши. Али, како је био једини представник занзибарскога двора то му од стране енглеског краљевског дома би указано необично много пажње.

Дошав у Занзибар ја сам се пријавио за аудијенцију Њ. В. Султану. Султан ме је примио заиста владарски и остао је са мном у разговору скоро читав сахат. Веома се интересовао мојим путовањем нарочито кроз Индију, Кину и Јапан питајући ме како сам прошао на путу од Египта довде. Ја сам му све потанко могао да испричам јер султан говори одлично енглески па нам није био потребан тумач.

При свршетку аудијенције Њ. В. Султан за успомену понудио ми један штап, дивна источњачка израда. Ја сам штап примио са захвалношћу али сам рекао да овако богат поклон пре доликује Краљу него

мени на шта ми је он рекао да је он за нашега Краља Александра, чије је јуначке подвиге у току прошлога рата тако много слушао спремио други поклон, опет штап од кости са дивно израђеним и металом опточеним украсима. Ту ми је онда предао овај краљевски дар са налогом да га предам своме Краљу кад се будем вратио у земљу као сећање на једнога удаљеног владара који цени његово витештво и толико других јуначких врлина.

Султан занзибарски не само да ми је дао поклон за успомену већ ми је и друге олакшице чинио за време мога бављења у Занзибару тако да сам ја просто био апсолутно слободан за оних неколико дана и могао сам много ствари видети које бих тешко иначе могао да видим. Исто тако могао сам да се позабавим и историјом и прошлошћу овога острва што ми је необично служило приликом обиласка варошких знаменитости за боље разумевање ове тако живописне садашњости занзибарске.

Зграда која најпре пада у очи посетиоцу Занзибара по уласку у варош са пристаништа јесте Бет-ел-Ацаиб или Палата Чуда, тако упадљива и карактеристична због својих веранди и велике сахатне куле у средини. Ова палата налази се на самој обали морској у пристаништу. Ову је зграду зидао најлуксузнији владар занзибарски Сејид Баргаш, године 1883, не као резиденцију него као зграду за свечаности. Године 1911. ова је зграда узета за стан енглеског државног гувернера. Интересантно је да је године 1896, приликом бомбардовања вароши од стране енглеских бродова, ова палата била поштеђена.

Улаз у ову палату сасвим је отмен и озбиљан. Два стара португалска бронзана топа мирно стоје као

какви будни стражари на улазу. Ови топови су интересантни не само услед њихове старости већ и због карактеристичне њихове израде. Мисли се да су ови топови на сваки начин били израђени за владе краља Јована III. у Португалији, а то ће бити између 1521. и 1557. године. На овим топовима налази се изливен грб краљева од Португалије, који су у оно време били једни од најсилнијих владара у целоме свету. Ту је краљев грб, застава, земљина кугла као знак највећих морепловаца на свету, принца Хенриха Морепловца, Дијего Кем, Бартоломео Дијац, Васко де Гама и други храбри морнари који су португалску славу били разнели широм целога света. Грб краљевски састојао се из седам провинција краљевине а на средњем штиту налазе се тридесет и пет златних поља што представља традиционални дар португалских краљева папи.

Сем ова два топа на улазу још један трећи налази се у дворишту.

Да је један од ових топова заиста некад служио за одбрану вароши или острва може се видети још данас по ђулетима која се налазе забивени у земљу и која су свакако бацана с мора за време какве поморске битке. Ђулета су истога калибра којег су и ови топови што чини да се мисли да су и ови топови с неког ратног брода, који су некад били искрцани овде и намештени ради одбране острва од напада, вероватно гусара јер њих је у оно време било врло много.

Ова ђулад нико из земље не дира јер не представљају никакву опасност пошто су само обичне масе гвожђа без икаквог експлозивног пуњења тако се од њих нема чега бојати.

Како су ови португалски топови дошли у руке Арапа сазнаје се на једноме од њих који су писани на персиској језику, службеном језику Омана, и који на српском гласе:

„У име Бога и по милости Махомеда и Алије нека је знано свима вернима да смо примили обе добре вести о битци, успеху и победи, године 1031 (наша ера 1622) Хеџира, за време владе Шаха Абаса, Сафеви кроз Земље и Времена. чија моћ увек је све већа, Имам кули Хан милошћу Шаха, бранилац битке, освоји Фарс, Лар, планину Кајвин, Бахраји и тврђаву Ормуз и зароби Иби Ајуба“.

Сама зграда Бет-ел-Ацаиба, тако живописна и упадљива из даље, не представља у својој целини какву архитектонску знаменитост. У детаљима ствар већ друкчије стоји и ту нарочито ваља поменути уметнички израђена врата са мноштво резбарија и украса, султанов двор налази се одмах до зграде Бет-ел-Ацаиб.

У јужноме крају пристаништа налази се друга знаменита кућа у Занзибару: европска болница. Велика бела зграда у арапскоме стилу била је пре зграда Бет-ел-Ацаиб, седиште енглеских конзула и генералних гувернера да сада буде уточиште бедника и болесника. У овој кући су становали највећи афрички путници и истраживачи као што су: Ливингстон, Бертон, Спик, Камерон, Бакар и Станлеј и сви су они овде се спремали и организовали своја путовања у унутрашњост афричког копна.

У Занзибару се ова зграда држи за посећивану од стране неких духова и о њеној тајанствености причане су ми најразличније приче. Арап је празноверан

и њему не треба много па да буде уверен да некакав дух обилази неко место. Прича се да се у овој кући појављује некаква арапска госпођа која лута ходницима у глуво доба ноћи у друштву једног црног пса. Шта више многи причају да су је не само видели него да су и чули звекет украса са њене хаљине при ходу. Једна од тих појава била је тако оштра и тако се изразито одиграла да је постала позната свакоме Занзибарцу. Мој љубазни вођа даде ми шта више и књигу у којој је она описана. Ја је овде доносим у преводу својим читаоцима:

„Не хотећи да спавам ни у једној од малих соба суседних великој сали, ја наместих своју постељу у средњем делу велике собе која је служила дотле као соба за пријем. Постељу ставих у источну трећину собе и заспах како само уморан човек може да заспи а иза мене била је учвршћена у зиду лампа. У средини собе налазила су се још три велика стола у истом реду намештена по дужини дворане и један од њих био је баш према мојој постељи.

Око три или четири часа изјутра изненада и брзо се пробудих, седох у постељи и угледах на столу према мени неког високог човека у беличастом огртачу са капом која му је скривала лице, окренут ка истоку и као да нешто далеко посматра.

„Морам признати да сам био неспособан ни да говорим ни да се покренем. Појава учини ми се као да уступи место нечему другом, али како ја бејах свој поглед укочио под астал то нисам био у стању да видим јасно шта је. То знам да је и ова нова појава била окренута ка истоку.

„На исти начин и ова појава исчезе и тада, осетих се способним да се покренем.

„Одмах отворих врата и изађох у ходник. Тамо викнух момке и затражих да двојица одмах оду у варош и јаве ово члану мисије, сада архиђакону од С. који ме после једног или два дана позва да станујем мало с њиме у његовој згради. Ја то примих врло радо јер апсолутно нисам хтео више ни једне ноћи остати у овој проклетој кући.

„Извесно је да у старим зидовима, над којима је ова кућа назидана, налази се пуно лешева јер постоји традиција међу Црнцима, хришћанима, да су овде укопани или у затвору умрли само бацани у подрум робови са копна спремљени за даљи транспорт и продају. Над том тако мрачне прошлости зградом сазидана је ова и помрле жртве враћају се те узнемирују наследнике својих свирепих господара.“

Около болнице налазе се ново озидане куће кварт Источне Телеграфске Компаније. Ове зграде подигнуте су на месту ранијих зграда султана Баргаша и приликом зидања нађено је преко двадесет људских костура под старим зидовима.

Сама варош Занзибар веома је чиста и пријатна. Уске арапске улице којима често не могу три лица једно поред другога да прођу поред све своје тескобе, која је појачана висином кућа, чине ипак леп утисак својом живописношћу и неправилношћу. Ја сам се у њима осећао као у каквом поверљивом интимном кругу, што тако чини противност са широким улицама европских а нарочито америчких градова где се човек осећа прост изгубљен.

Али зато има и веома лепих широких кутака. Мени се нарочито јако свидео трг пред енглеском катедралом. Овај трг, тако пријатно заклоњен густим

хладовима лиснатих палмових грана, некада је био трг на коме су се продавали и куповали робови довођени овамо скоро из свих крајева пространог афричког континента. Пролазници, час Енглескиње у европском белом танком оделу, час Муслиманке са црним огртачем и њима карактеристичном ферецом, час Европљанин у своме немарно већином раскопчаном оделу, час Муслимани са својим чалмама, чине варош још живописнију својим шаренилом.

Занзибар је заиста чудна веза културног и простог, углађеног и дивљег, европског, азијског и афричког. У њему ћете наћи уску арабљанску улицу са кућама не сазиданим у једном реду, са решеткама на прозорима и правим источним муслиманским капицицима. Не треба дуго да идете па ћете се зачудити кад ова арапска улица изађе на булевар сасвим европског типа, пространи, прав са стубовима који носе безброј телеграфских, телефонских или електричних жица баш као у ма ком великом европском граду. Опет не треба много ићи па ће се одједанпут радознали шетач наћи у крају Црнаца који ће га много потсетити на Кампалу и крајеве око језера Викторија Њанзе. То су куће занзибарских Црнаца Суахили и мене је изненадила сличност у распореду и уређењу ових кућа са нашим сељачким кућама, нарочито оним у Крајини. Кућа Суахали Црнаца израђена је од трске или од кокосова дрвета и редовно има један трем пред улазом у саму зграду. То је обично један простор зграде који је са две стране остављен отворен на стубовима уместо зида и из кога се улази у „кућу“ т. ј. одељење где је огњиште и кујна. Из „куће“ улази се у собу која служи за спавање домаћинима као и за пријем гостију. Распоред одељења тако је сличан нашим сељачким кућама у крајинском округу да је мене, на сам поглед ових скромних станова, обузело неко пријатно осећање које је будило у мени нешто интимно, нешто са чиме сам тако рећи рођен. То је било сећање на мој родни крај, на моју домовину и наше сеоске куће са црвеним од ћерамиде крововима и широким, врло често од дасака израђеним димњацима кроз које је куљао дим и у виду мутне бразде издизао се лагано изнад околног зеленила. Ове куће занзибарских Црнаца Суахили исто су тако окружене високим дрветима, само овде палмама и бананама, које су својим широким масним лишћем правиле хладовину у пространоме дворишту. Како ове ствари одмах подсете човека на нешто интимно још из ранога детињства!

Суахили, или како их овде често зову, Занзибари јесу муслимани и веома празноверни људи. Они на пример сматрају да је помрачење месеца настало услед прождрљивости неке змије и зато одмах стану да се деру и лупају у бубањ те да би прождрљивог гмизавца истерали из рупе напоље. Увек до сада су се уверили да им је то средство помагало после четврт или пола сахата само!

Иначе ово су Црнци из гране Банту која насељава целу Источну и Јужну Африку. Мешањем са дошљацима Суахили су се много изменили и примили много ствари од дошљака што је утицало и на сам њихов карактер. Веома су нелојални и превртљиви. Лопова међу њима има више него мислим у ма којем другом народу и енглески бискуп Стир (Steere) који се овамо доста бавио тврди да је реч Суахили постала из речи Сауа хила што значи све сама подвала. Ако је

заиста тако онда се име врло добро слаже са битном карактеристиком народа који га носи.

Суахили не насељавају само Занзибар и Пембу већ су они главно црначко становништво на обали Индиског Океана од италијанског Сомалиланда па све до реке Ровуме, границе између Тангањике и Португалске Источне Африке (Мозамбика). Насупрот црнцима са копна који у опште изгледа имају извесну антипатију према мору и пловидби, Суахили су одлични морнари.

Најважнији становници занзибарског султаната јесу Арапи.

Име Арапи јесте веома опширан појам и мало те није тако опширан као реч Словен. У Занзибару на пример хиљаде људи називају себе Арапима и ако су ови људи најразноврснијег порекла. У осталом овим се именом називају главни становници Палестине, Арабије, Египта, Триполиса, Туниса, Алжира, Марока и ових крајева а то је страховито велика просторија. Јасно је да на тако пространој територији не може један народ остати свугде исти.

У Занзибару Арапи се деле по класама. Аристократију, племство и највише кругове сачињавају арапске породице пореклом из омана. Из њихове средине је и данашњи султан Занзибара и он је поглавар њихове заједнице. То су људи необично уљудни, озбиљни и са врло много личнога достојанства. Енглези их називају правим центлменима и заиста они то и јесу. Људи мирни, необично лепих манира и тихи, они заиста представљају једну добро однеговану расу.

Омански Арап веома је гостољубив и госте прима са највећом љубазношћу. Европљанина који му дође

у посету одмах служи црном турском кафом или шербетом. Ово гостољубље помаже још и то што занзибарски Арап, и ако муслиман, није фанатик у верским стварима. Многи од њих припадају секти Ибатијевог уверења која Суните и Шијахе сматра залуталима.

Поред оманских Арапа, који сачињавају занзибарску аристократију, постоји још једна група Арапа која је бројно доста јака у Занзибару. То су Мшихири, Арапи из Јужне Арабије танки, растом средњи или мали, лица дугачког и ћелави, они сачињавају занзибарски муслимански занатски и пословни свет и зато су важан фактор на пијаци. Имају цео један крај вароши где искључиво они станују.

Сем ових овде има и Арапа који су овамо дошли са афричког контингента нарочито за владе Сејид Сајда. Ови Арапи имају много претензија али нису ни многобројни нити сачињавају пак какву организовану, компактну целину па зато нису ни јаки.

Најзад да поменем још једну заједницу доста јаку и чврсту која живи и напредује у Занзибару а то је индиска заједница. Рачуна се да овде данас има преко 10.000 становника досељеника из Предње Индије ради трговине или шпекулације. Сви су британски поданици и по вероисповести су муслимани или браманци. Највећа насеобина на Занзибару јесте Исмаилија Којас а шеф њихов у овом султанату јесте Ага-хан, човек чија титула званично гласи ни мање ни више него: Његова Узвишеност сер султан Махомед Шах Ага-хан.

Како се у Занзибару стичу сви важнији трговачки поморски путеви између Источне Африке, Јужне, Предње Индије и Европе то можда ни једна варош у овим

крајевима није толико дотицана бродовима од Занзибара. Ту се стичу француски бродови који иду из Марсеља и Џимбути на Црвеном мору за острва Реинион и Мадагаскар; ту се стичу португалске лађе које иду из Гое, заостале португалске насеобине на обали Индиског океана у Предњој Индији за Мозамбик. Најзад енглески бродови на свима својим путевима овуда навраћају у Занзибар јер на своме путу од Александрије па све до рта Добре Наде, најрадије гледају да се овде снабдеју водом за пиће пошто на целоме томе путу овде је она најбоља. А заиста вода у Занзибару је на далеко чувена као једна од најбољих и најздравијих за пиће.

Због тога ни мени није било ни мало тешко, пошто сам разгледао све важније знаменитости занзибарске, једном од лађа које су ишле на југ да пређем наново на афричко копно. Већ сам се био нашетао улицама вароши која сва, као и острво на кома је, мирише од најквица. Ово дрво, кога Арапи зову каранфил, налази се овде у њиви и у парку, ограничава алеју и предваја ливаде даје атмосфери овога дивнога острва, кога су Арапи с правом назвали острво Сунца, нешто нарочито и карактеристично. Овај који је само једанпут био у Занзибару и спавао у његовој тако пуној ароме атмосфери, није могао а да, при мирису најквица ма где доцније на другом месту, не сети се дивнога острва.

Дакле пошто сам се нагледао Занзибара и поздравио са свима онима који су ме овде тако лепо примили укрцах се на једну енглеску лађу за Дар-ес-Салам.

Море је било мирно и ја сам скоро са сажаљењем оставио ово дивно и тако рећи чаробно острво.

Тангањика: Жене поглавице из племена Сували.

Један урођенички тип.

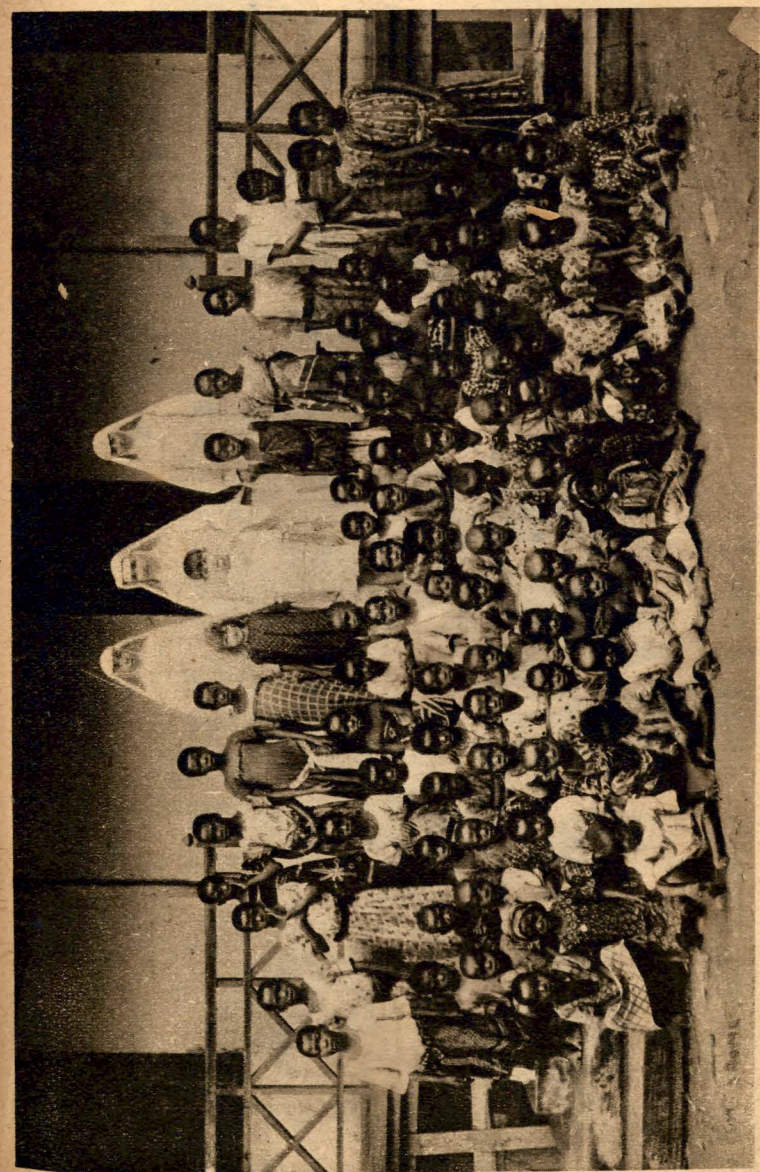

Белгиски Конго: Школа у Боми.

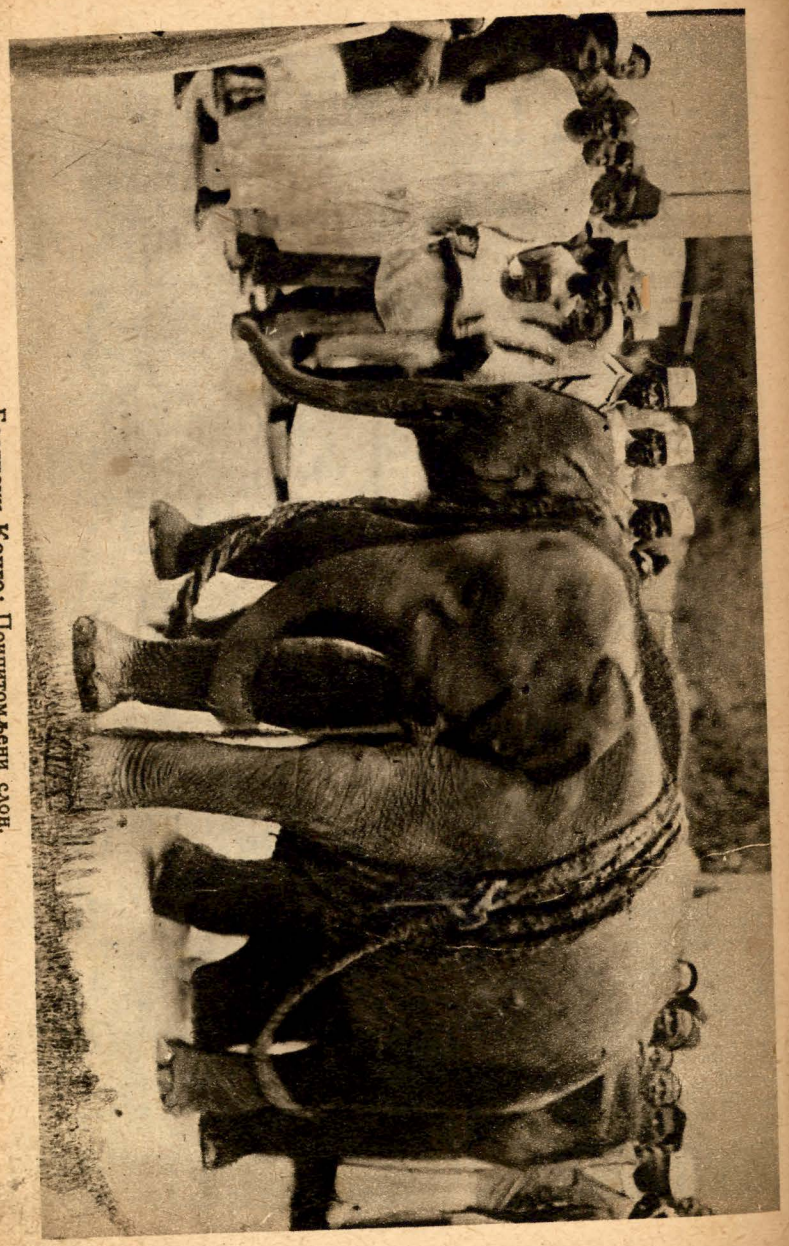

Белгијски Конго: Припитомљени слон.

Запловили смо наново међу таласе и по пролазу поред острваца која се налазе пред самом занзибарском луком нађох се поново на морској пучини. Само што пут овога пута није био дугачак.

До Багамајо, првог пристаништа на копну и које се налази баш према самоме пристаништу, пловидба је трајала свега неколико сахати. Вода мирна, небо ведро и несмејано, свеж морски поветарац који нас је миловао по лицу, све је то на мене утицало тако да нисам још тако рећи ни сео како треба у кабини кад смо већ били пред обалом.

Афричка обала, гледана са лађе са Индиског Океана, даје изглед неког дугачког платна које је нека невидљива сила застрла преко морске површине. Ниска песковита обола наизменично запљускивана и плављена водом и печена сунцем, бљешти својом јасном бојом на тропскоме сунцу. И да није у позадини планина, које својом плавом бојом дају јасан знак копна, човек се не би ни сетио да ова бљештава пруга представља обалу.

У Багамојо смо пристали ради истовара неке робе и пријема неких нових наруџбина и пошиљки. Како је све то имало да траје читава два сахата то сам ја изашао да бацим који поглед на варош.

Багамојо је искључиво трговачка насеобина на обали Источне Африке (бивша немачка територија). Пре израде железничке пруге од Дар-ес-Салама за језеро Тангањику, ово је била најглавнија полазна тачка за унутрашњост Африке пошто се одавде за 70 дана стизало на језеро Тангањику караваном. Али од како је израђена железница која је сав саобраћај са унутрашњошћу пренела одавде на Дар-ес-Салам, Багамојо

је почело нагло да опада. Данас је ово само за околину трговачко и културно средиште. Овде се налази доста јака Француска мисија а и седиште бискупа је овде. Тако бар Багамојо је бар нешто задржао од своје раније величине.

Од Багамојо до Дар-ес-Салама лађа иде близу обале и дуж целога пута радознали посматрач може да посматра овај део афричког копна кога је султан занзибарски издао Европљанима под закуп и који им је послужио као полазна тачка за продирање у унутрашњост копна. И овде је обала ниска, овде онде насељена каквим селом.

После неколико часова пловидбе наша лађа већ је улазила у луку престонице бивше немачке колоније а сада енглеске Тангањике, Дар-ес-Салам.

Дар-ес-Салам, значи „лука мира". Са мора гледана ова варош одмах и најпре показује своју велику катедралу у готском стилу која, са својим дрветима засађеним у порти, даје путнику заиста импресију тишине и побожности. У самоме пристаништу види се још неколико лепих зграда.

Дар-ес-Салам је био престоница Тангањике под немачком управом па је остао главно средиште и енглеске администрације. Има дивно пристаниште смештено у једној скоро сасвим затвореној луци и потпуно заштићеној од великих ветрова. Због овога Дар-ес-Салам је и име добио.

У овоме граду још и дан данас налази се веома развијена индустрија малих урођеничких бродова. Ушавши у пристаниште ја сам се изненадио кад сам видео пуно малих лађица, тако рећи великих чамаца, са направама за једрење, а који се овде налазе на своме

путу дуж обале. Суахили су одлични морнари и они тако рећи одржавају сав обални локални саобраћај на овим својим малим бродовима. Они иду на њима од португалског Мозамбика па све до италијанског Сомалиланда, пристајући путем где год буде затребало разносећи производе афричког копна и суседних му острва.

Дар-ес-Салам је сасвим нова варош. Њу је основао године 1862. занзибарски султан Сејид Мацид али по његовој смрти варош би напуштена. Управо онда ово још није била варош него село. Године 1887. немачки колониста Карл Петерс, заузе село сматрајући га више за једно пољско добро. Али положај Дар-ес-Салама на морској обали, са лепим заливом тако згодним за пристаниште учинише те немачка влада овде стави управу своје колонијалне организације у источној Африци. Доцнија веза га и пругом железничком за унутрашњост континента што је учинило те је Дар-ес-Салам веома брзо напредовао.

Варош је веома лепа и правилно уређена као у осталом и све нове вароши. Куће су лепе и архитектура им је сасвим подешена према овдашњем климату. Улице су широке и праве тако да варош даје утисак нечег модерног, чистог и смишљено подигнутог. Две лепе хришћанске цркве, једна римо-католичка а друга протестантска улепшавају европски део вароши. Нарочито је лепа ботаничка башта Дар-ес-Салама, у чијој се средини налази болница. У опште варош има пуно паркова и зеленила.

Интересантан је урођенички део вароши, одвојен од европског дела једним парком са густом палмовом шумом. И у урођеничком делу вароши улице су ши-

роке и праве само што су овде куће урођеничке колибе. Ефекат који овака слика пружа врло је чудан али и живописан. Улице урођеничког краја засађене су палмама и кокосовим орасима иза којих се ред ниских кућа тако рећи губи, тако да човек пре помисли да су ово алеје каквог парка него улице каквога града.

Дар-ес-Салам има и своје електрично осветљење које је нарочито уочљиво у болници и ботаничкој башти. Телеграфом је ова варош везана са свима важнијим центрима Тангањике тако да се одавде лако управља колонијом која је већа од територије садашње Француске у Европи. Немци су губитком ове колоније изгубили добар комад земље из својих руку.

Немци су, пошто су били завршили своје уједињење, почели мислити и о оснивању свога колонијалнога царства. Било је у осталом већ и крајње време пошто је већ у главном Африка била заузета и подељена а један део само у унутрашњости као непознат остао је био још незипоседнут. Карл Петерс, немачки путник и истраживач у средњој Африци, нарочито у пределимн језера, вративши се у домовину поднесе немачкој влади предлог о оснивању једне немачке колоније у источној Африци, у пределима које је он пронашао. Немачка влада овај предлог усвоји и одмах ступи у преговоре са занзибарским султаиом за узимање под закуп једног дела обале султаната на афричкоме копну. Друкчије се није ни могло јер султан је био господар источне афричке обале од Сомалиланда па све до португалског Мозамбика, а свакако, за рад у унутрашњости копна било је необходно асигурати себи посество обале. Преговори се свршише са успехом по Немце јер султан пристаде да им изда под ки-

ију своју обалу од реке Ровуме (граница португалских доминија) па све до данашње границе између Кеиије и Тангањике.

Вођство у колонијама би поверено Карлу Петерсу као човеку најупозватијим са овом врстом експедиција. Са неколико бродова на квјим је било војске, Петерс дође године 1887. овамо и заузме најмљено земљиште. Дар-ес-Салам онда је било само једно село; Богамојо и Килва била су главна места на обали.

Немци су најпре утврдили своје господарство над обалом па су одмах приступили опремању својих експедиција у унутрашњост копна. Богамајо већ је и иначе била важна полазна станица за караване који су ишли често чак до самога језера Тангањике. Организујући сада ова путовања на угоднији и сигурнији начин Немци брзо напредоваху у унутрашњост где је Табора, био главни град и на далеко чувен са своје велике пијаце робова. Мало по мало, власт дошљака се ширила и напнедовала? Немци су оснивали своје војничке и мисионарске станице свугде где год су пролазила тако да је после двадесет година рада, под њиховом управом нашла се територија по пространости већа и од саме њихове отаџбине у Европи.

На основи концесија добивених од Занзибара, Немци образоваше одмах једно немачко Источно Афричко Друштво које одмах за собом повуче и оснивање немачког друштва за плантаже у Источној Африци, са првенственим циљем помагања културе дувана у новој колонији.

На лондонској конференцији 1. новембра 1886. би власништво овога немачког друштва и званично признато и од других сила. Немачка овим уђе у ред колонијалних сила.

Све дотле доктор Петерс, главни руковалац целокупне немачке колонизације у Источној Африци налазио се у Занзибару као представник немачке владе код султана. Ово је место сматрано за најважније и отац немачке колонизације остајао је ту.

30. јула 1887. он успе да са султаном закључи формалан уговор о закупнини обале. Уговор је закључио не у име немачке владе него у име немачког Источноафричког друштва. Ово дакле пошло је било стопама Индиског британског друштва. И једно и друго донели су својим метрополама богат територијални плен.

Немачка колонизација, као ни друге у другим крајевима, није прошла сасвим мирно. Становништво, међу којима се налазило доста Арапа и Индијанаца, покушало је да се одупре новим господарима. И заиста, неколико буна се десише.

Први знаци буре појавише се у месту Пангани, на обали баш према самоме Занзибару.

Овде се беше образовала, под вођством неког полу Арапа, по имену Бушири-бен-Салим, противнемачка странка са искључивим циљем да омете учвршћивање Немаца у Источној Африци.

Бушири је био раније официр у војсци занзибарскога султана и зато међу устанцима, махом Арапима и Црнцима, бившим робовима, уживаше леп глас и добар углед. То је био крволочан, свиреп човек, коме је свако средство без разлике требало да служи остварењу његових намера.

Према уговору, који је постајао између султана и немачког Источно-Афричког друштва, султан Сејид Калифа I посла своје трупе против устаника у Пангани.

Али ове трупе не беху ни јаке ни дисциплиноване за борбу са устаницима — свој имистоверницима а за рачун Немаца, иноверника. Једва успеше да опседнуте куће немачких чиновника ослободе и опсађене спасу на бродове.

Бушири постаде господар ситуације и устанак се прошири са великом брзином дуж целе обале. Борба се водила са свирепошћу, и свима могућим лукавствима.

У заједници са својим тастом, султаном Мафинде, нападе он и доктора Мајера који се налазио у Мафинди где је припремао једну експедицију на Килиманџаро.

Али и Немци добише помоћ. На обалу стиже ратни брод „Меве“ који је собом носио један одред војске. Овај одред искрца се у пристаништу Танге где се устаници повукоше а војска ослободи заробљене немачке чиновнике.

Цела обала била је у рукама побуњеника сем вароши Багамојо и Дар-ес-Салама. Сад је и Танга била повраћена.

Рат противу побуњеника није водила немачка влада него немачко источно афричко друштво а њему је недостајало за то средстава. Оставити и даље да се само друштво бори било би упропастити цео рад на колонизацији овамо.

Зато се сад ту умеша и немачка влада. Немачки Рајхстаг у седници од 30. јануара 1888. изгласа два милиона марака за формирање трупа на источној афричкој обали.

Вођство ових трупа би поверено чувеном афричком путнику и истраживачу капетану Висману. Као

добровољци јавише се врло много официра и подофицира немачке војске. Висман би наименован за државнога комесара и власт му би веома проширена.

Средином фебруара 1888. оде Висман у Каиро да међу тамошњим урођеницима врбује војнике. Услед повлачења трупа из Судана, велики број људи био је на расположењу а египатска влада једва дочеке да их се на овај начин отараси.

Око 600 суданских Црнаца беху укрцани за Аден заједно са својим женама и децом. У Адену имали су најпре да се егзерцирају и науче дисциплини.

Почетком априла ове трупе већ су биле у Занзибару где је Висман дошао већ 31. марта и где је султан у његову част приредио једну велику војничку параду. У току априла сви Суданци из Адена беху стигли а са њима и 60 Сомалаца и 100 Зулу Црнаца.

У овоме тренутку нарочито су се налазиле у незгодноме положају насеобине Багамојо и Дар-ес-Салам којима је помоћ била веома хитна.

23. септембра 1887. устаници ударише свом снагом на Багамојо. Немци изаслаше једним бродом „Лајпциг“ један одред војске који се поби са устаницима. Бесни услед придошле подпоре опсађенима, устаници запалише колибе у околини вароши које су махом припадале индиским трговцима и повукоше се оставивши за собом око 100 мртвих.

Али у том тренутку пред Багамојо појави се Бушири са неколико стотина људи свежих устаника и отпоче формалну опсаду вароши.

Докле немци својим ратним бродовима осигураше блокаду обале с мора, да би спречили извоз робова и увоз муниције устаницима, Бушири подиже у околини

Багамојо три нова логора и утврди их пољским утврђенима.

21. јануара предузе он један енергичан напад на варош.

У једној зиданој згради између вароши и станице, беху се сместила три каравана чија је јачина износила око 1000 људи а који су носили слонову кост из унутрашњости.

Бушири беше нарочито на ово бацио око. Али одбрана би тако храбра, да нападачи морадоше са много жртава одступити.

Багамојо варош у овоме тренутку имала је жалостан изглед. Овај град, који је у оно време бројао преко 30.000 душа био је у очајном стању. Црнци Суахали беху се уклонили из вароши и склонили се у шуми северно од града, где је била француска мисионарска станица. Кад су чули да је то земљиште неутрално и да су ту сигурни од обе ратујуће странке они основаше своје село.

Индиски трговци такође беху се склонили из вароши, било на бродове, било у тврђаву. Варош је била запуштена, прљава и многе куће биле су услед бомбардовања порушене. Једино тврђава остајала је у реду са лепим и прегледним пољем около себе.

Ни Дар-ес-Салам није био у бољем положају.

И овде се налазио један део каравана из унутрашњости који се борио на страни немачког гарнизона. Ови се људи нису борили на страни Немаца из неког немачког патриотизма нега су се борили једино да би сачували своју слонову кост која се са њима налазила. Индиски трговци из Дар-ес-Салама били су се сви повукли у Занзибар.

У близини вароши налазила се једна шума кокосових палми. Опсађеници су врло често правили испаде до ове шуме било да се ту са устаницима туку, било да поберу плодове и дрвета за храну.

Град је и овде био као и у Багамоју утврђен и са јаким утврђењима опкољен. Нарочито је гувернеров стан био осигуран.

Вође опсађених трупа беху неки Црнац, по имену Шиндо, и изасланик занзибарског султана Солиман-бин Шеф.

У почетку били су опсађени у преимућству. Али већ 10. и 11. јануара, успркос веома храброј одбрани, показаној при нападу побуњеника, морадоше опсађени напустити црначки кварт. Пре напуштања разрушише га.

25. јануара деси се веома енергичан сукоб са учешћем бродова с мора.

Устаници беху заузели зграду евангелистичке мисије која је стајала на улазу у залив и тиме успеше да укоче сав паробродски саобраћај између залива и океана.

Ратни брод немачког источног афричког друштва „Софија“ узе на се да побуњенике одавде отера.

Он најпре посла неколико граната на зграду одакле устаници морадоше да се разбегну. Тада се искрцаше немачке трупе које заузеше зграду.

Бушири потом 3. марта изврши један велики напад на Багамојо али и овога пута би одбивен. Опсађеници извршише одмах по том један испад којом приликом заузеше оба Крупова топа којим је непријатељ ту био наоружан. Али овим се ничије стање не поправи. Све оста по старом.

Ситуација је остала иста по обе стране у марту и у априлу месецу. Тек у мају наиђоше извесне промене.

6. маја написа Бушири једно писмо којим објави свима и свакоме да се Немаца не боји и да они могу доћи да га нападну кад хоће и у коликом хоће броју.

Већ 8 маја Немци извршише главни напад на логор устаника. Немци пођоше у јачини од неких осам чета војника.

Целокупна немачка војна сила раздели се на неколико одељења и пође логору побуњеника. Знак за почетак борбе имао је да да државни комесар револверским пуцњем.

После бомбардовања и отварања пролаза, јуриш би извршен и побуњенички главни логор код Багамојо уништен. Сад је био ред на Дар-ес-Салам.

И тамо се одржа неколико крвавих напада. Побуњеници и ту изгубише партију.

Немачке снаге наставише угушивање устанка и заузеше ускоро и Пангани и Тангу. У јулу месецу Немци су били господари целе обале. Сад је било све сведено на то да се и унутрашњост умири. Са неколико експедиција би и то постигнуто. Ускоро Немци се нађоше апсолутни господари ситуације.

Да би своју колонизацију у исочној Африци што боље и лакше спровели, Немци нађоше да је најбоље организовати колонију по војнички. И тако и урадише.

Ко год је од Немаца долазио у државну службу у Источној Африци, имао је неки војнички чин. Општина, срез, округ, све је то било у рукама војника.

У осталом свугде би спроведена врло чврста организација и земља поче да се подиже.

У осталом Тангањика је колонија која својим природним богаствима заслужује сву пажњу. Да би се лакше створио појам о важности ове колоније у привредном погледу најбоље је да направим овде једно мало упоређење.

Уганда име од прилике становника, док Тангањика броји око 7 и по милиона. Извоз Уганде у години 1913. пред европски рат износио је само 436.000 фунти стерлинга док је извоз Тангањике у тој истој години био 1.770.000 фунта, дакле као што се види четири пута више.

Како је Дар-ес-Салам везан железничком пругом за језеро Тангањику а које се налази на граници између Тангањике и Белгиског Конго то је одавде доста згодно ићи за Белгиски Конго. Зато и ја кренух на ту страну.

Да не бих имао непријатности при прелазу у саме границе ја сам имао да визирам пасош још овде у Дар-ес-Саламу код Белгијског дипломатског представника. Одох тамо.

Тамо сазнадох једну ствар која ме је добро изненадила. Наиме сваки путник за Белгиски Конго, морао је предходно, да би могао учи у белгиску колонију да положи суму од ни мање ни више него сто хиљада белгиских франака као кауцију. Ко да нађе толике новце?

Срећом ову суму могло је и гарантовати какво познато лице и мене спасе из неприлике Њ. В. Султан од Занзибара гарантујући потпуно сто хиљада белгиских франака за моје име. Још ми је било само остало да визирам пасош.

Белгиски представник у Дар-ес-Саламу дуго ме запиткивао о циљу мога путовања и, морам признати, запиткивао ме са доста неповерења. Тражио ми је све хартије, документа, исправе па сам му, ради боље илустрације, дао и своју путничку књигу. Преврћући је белгиски дипломата наишао је између осталих и на име нашег седог државника г. Пашића, и чим је видео његов подпис, одмах је прекинуо испитивања и оверио ми пасош. Не могу а да не споменим ово те да моји читаоци виде колико уважења ужива овај наш седи државник чак и код дипломата у овим крајевима.

Пошто сам и ову формалност извршио и осигурао себи прелаз у Белгиски Конго, могао сам продужити даље свој пут. То сам и урадио одмах сутрадан.

Пруга железничка, која из Дар-ес-Салама води у срце Африке, на обале језера Тангањике више је стратегиска него ли трговачка пруга. Докле оно мало железница, саграђено у Уганди и Кенији, спаја сасвим плодне и здраве крајеве, пределе који својим богаством и примерном климом могу привући Европљане да се у њих усели, дотле ова пруга, Дар-ес-Салам — језеро Тангањика, пролази кроз тако рећи пусте и нездраве крајеве. Због тога локални промет на овој прузи и јесте тако мали да је сасвим безначајан. Скоро целокупан промет на овој прузи иде с краја на крај. Тек са израдом споредних пруга које би излазили на ову главну, ствар би се побољшала и железница би се рационаљније искоришћавала. Енглези то виде па зато и раде ове споредне пруге које иду у плодне крајеве јужно и северо од данашње пруге.

Кренути са обала Индиског океана у унутрашњост големог афричког континента то не значи ни

мање ни више него кренути из једног света у други. Јер, докле на обали океана преовлађује културни елемент, у унутрашњости је сам Црнац. Верски, обала је муслиманска са свима својим обичајима и интересантностима, у унутрашњост Африке је сам Црнац, безверник, идолопоклоник, фетиш. Док на обали људи су подељени у сталеже, живе и опходе се међу собом по извесној углађеној етикецији, дотле у унутрашњости налази човек сасвим примитивно уређено друштво у коме једино поглавица има још нешто власти. Али зато и ово примитивно друштво има својих лепота и дражи.

Гледао, сам седећи у вагону, около себе на околину и пределе кроз које смо пролазили. Она приморска бујност у вегетацији и изобиље у богаству са сваким окретањем наших точкова бивали су све мањи. Човека мора да обузме нека лака туга кад иде из богатијих у сиромашније пределе, а нарочито кад су му ти предели још и непознати.

Предео кроз који смо пролазили, из најпре раван и досадан, поче је да бива ускоро занимљивији. Брда почеше да се појављују и већ и нека река овде или онде укрсти се с нашим путем. Испред Морогоро, воз пређе и преко једног високог моста најмодерније израде.

Станица Морогоро налази се већ на 130 миља далеко од Дар-ес-Салама и има неколико веома лепих зграда. Како су у прошломе рату Енглези као господари мора били у исто време и господари обале, то су Немци били преместили седиште своје средишне управе у ову варошицу. Рат се водио по целој Тангањици, околина Дар-ес-Салама била је једна од првих

која је капитулирала, али се ипак Морогоро одржао до краја и предао се последњи.

Ово Немци имају да захвале, поред лепе технички припремљене одбране, у првом реду верности Црнаца из околине. Урођеници из околине зову ово место „велика Бома“ а то ће рећи велика тврђава. Она то у ствари и јесте.

Ускоро иза Морогоро воз почиње да вијуга између брда а потом да се ангажује у планинске падине. Ми се пењемо стално и види се да нам је циљ да изађемо на неко узвишење.

Ово узвишење то је огромна висораван, једна велика плоча која овде почиње и шири се на све стране на неколико дана хода. То је висораван централне Тангањике која на себи носи неколико дистрикта, а један дистрикт овде заузима простор као у Европи краљевине. И Табора, престоница средње Тангањике још лежи на овој висоравни.

Станице су на овој прузи веома ретке. Од једне станице до друге има често по педесет и више миља (по осамдесет километара), што је страховито далеко кад се узме у обзир да код нас у Србији железничке станице удаљене просечно само по шест до седам километара. Али како пруга пролази кроз чисто урођеничке а уз то још и сиромашне крајеве, то чешће станице само би кочиле узалуд саобраћај. Ко зна, видећи како се мало света по станицама пење у вагоне, могао би човек помислити да је већ и ово много станица и застајкивања.

Железничка пруга Дар-ес-Салам — језеро Тангањика дугачка је 1248. километара и на целој овој дужини има само неколико станица. Пруга пролази

кроз крајеве насељене Црнцима веома низког ступења културе и заиста нема ни потребе за већим бројем станица. Црнцу воз и онако мало треба.

Тангањика или бивша немачка колонија у Источној Африци протеже се на север све до језера Викторија Њјанзе чији добар део њој припада. Ови крајеви поред језера јесу средња Африка у правоме смислу те речи.

Шта је средња Африка за нас Европљане? Земља мрака и незнаштва, земља људи који не знају ни за какву културу или углађеност, али у исто време земља чуда. Људи у централној Африци живе сасвим другачким животом од живота нас у Европи и баш зато што живе другим животом нас интересују.

Колико је европских смелих путника дошло овамо само ради посматрања обичаја и начина живота црначких племена. Истраживана су племена на најнижем нивоу културе и њихови обичаји путем новина обилазили су Европу. Сензација је скоро увек била велика.

Тангањика, са Угандом и Белгијским Конгом неоспорно у стању је да пружи највећих интересантности у томе погледу. Обале језера Викторија Њјанзе нарочито су занимљиве јер се налазе тако рећи баш у сплету ове три огромне покрајине. Хајде и ми, драги моји читаоци, да се мало овим позабавимо.

На источној обали језера Викторија Њјанзе у Кенији и Тангањици, а у пределу брда Киси, живе разна племена истога имена. Ова племена су позната као племена која од себе одбацују какву било културу а нарочито просвету и науку коју доносе бели људи.

Године 1906. два енглеска путника г. Јордан и његов пријатељ Сандерсон, беху се улогорили у бли-

Жене из племена Абабуа.

Монтања: Шеф трибу.

Принцеза Кавумбо из Уганде.

Уганда: Министар председник мистер Жамбе.

зини овога предела. Путници су путовали Африком у циљу скупљања слонове кости, које је скупљање могло да им донесе лепе паре.

Једнога дана два путника се изненадише кад видеше где у њихов шатор улази један британски официр кога су обојица познавали и који је имао неку команду у пределу Киси. Али њихово изненађење било је још веће кад су од свога пријатеља чули да се је један од тамошњих поглавица побунио и отерао га просто са дужности. Поглавица је био забранио британском официру чак и воду да захвата и овај је морао да се повуче.

Једна новост веома заинтересова путнике а то је да урођеници у Киси имају веома много слонове кости. Г. Јордан одлучи се да одмах покуша авантуру и зато још сутрадан крете у крајеве побуњеника са двадесет слугу екипажа и два тумача.

Пошто прође једну пространу равницу Енглез спази једну брежуљкасту зону која је представљала границу земље Киси. У колико су се приближавали овим брдима у толико су више около себе виђали Црнаца, тако ускоро се нађоше сасвим окружени младим црним ратницима или ненаоружаним Црнцима са Црнкињама који су радознало посматрали. Енглез запиташе за њиховога поглавицу коме су знали име Магојир а који је имао титулу „султана“. Дошав у близину његове резиденције Енглез ту разапеше шатор, улогорише се и позваше поглавицу у посету, Магојир дође. То је био човек импозантна огледа, лица отвореног и симпатичног.

Енглез рече да је дошао овамо само ради трговања и да према томе нема никаквих других намера.

Да би га одобровољио он му даде на поклон једну чутуру, неколико ђинђува и још неке ситне ствари. Магојир, запрепашћен своликим даровима изјави се одмах као пријатељ дошљака али додаде да му је власт у овоме племену веома ограничена. Прави господар није био он него мађионичар који је својим разним чудима уливао страх и у њега као и у све остале црнце тога браства.

Јордан помисли, ако он само успе да пред Црнцима тога мађионичара изигра и покаже себе као већег вештака све би ишло добро. Зато замоли поглавицу да одмах позове и мађионичара да му дође.

Присутство белог човека у селу и његова жеља да разговара са њиховим мађионичарем беше се врло брзо распрострла међу урођеницима и одмах их се скупи преко хиљаду душа који се начетише око шатора. Ускоро затим појави се и мађионичар окружен многобројном пратњом.

То је био заиста чудноват тип са погледом искривљеним и деформисаним лицем. О рукама и ногама имао је неке украсе тако намештене да при најмањем покрету тела праве галаму ударајући један о други. Али најчудноватија од свих беше једна лубања коју овај лудак беше себи прилепио на главу.

Очевидно мађионичар се трудио да своим присуством и појавом поплаши Енглеза. Овај га одмах упита на који начин би могао да учини пушке неспособном за гађање и пуцањ. Мађионичар одговара да ће их одмах услужити. Затражи једну пушку у коју одмах стаде једним штапом набијати кроз цев разне неке траве читајући при том неке молитве. Затим затражи барута. Јордан му даде барут из једног метка

и мађионичар то помеша са осталом „медицином“ и сасувши најзад све у цев објави да је опчињење готово.

Јордан заповеди тумачу да објави народу како ће он, и ако је пушка мађијама опседнута већ тако да не дејствује, ипак испалити један метак из ње.

Док је тумач ово објашњавао Јордан испразни једну кутију са метцима и углавивши је међу гране два дрвета, он узе да је нишани. Пушка опали и куршум баш прошиша кроз кутију што се Јордану допаде те понови гађање. И докле Јордан триумфоваше дотле мађионичар интригираше код народа противу белих људи.

Али Јордан не хтеде да се заустави само на овоме. Он је хтео још и да покаже Црнцима, кад су се већ били тако лепо сакупили шта могу бели мађионичари да ураде. Он се приближи опсенару и гледајући га право у очи рече му да он има покварен стомак и да ће умрети ако се не лечи. Црнац прегрну од страха и сави се сасвим уображавајући заиста да му је у стомаку страшно рђаво. Али он не хтеде из почетка лек Европљана. Но бојећи се најзад и самога поглавице Магојира он пристаде да узме оно што му Јордан буде дао.

Јордан имао у шпагу при себи једно стакленце слачице и узевши нешто даде болеснику да то прогута. Тек тада настаде зло по грешнога Црнца јер, кад је слачица почела да га чупа у стомаку он је почео да пушта грозне узвике мислећи да ће сигурно да умре од тога. Али како чупање брзо прође, црни мађионичар се удаљи одавде а за њим и остали Црнци.

Султан би веома задовољан целим овим поступком и посла неколико људи да донесу поклоне. Ови се ускоро вратише са мноштвом лепих поклона, а међу њима и један веома велики и драгоцени слонов зуб, као што је мислим познато, најдрагоценија слонова кост која се у опште може добити. Поглавица све ово предаде Енглезу.

Јордан, окурожен овом тако брзо задобивеном наклоношћу, одмах запита поглавицу шта је са два велика слонова зуба за које је он чуо још пре поласка овамо и ради чега је у главном био и дошао. Поглавица рече да нема ни један од тих великих зуба код себе, шта више рече да ништа и незна о њима у ствари.

Али Јордан је по овоме питању био тачно обавештен и даде доказа. Поглавица, запрепашћен овим и мислећи да сада Енглез све зна и да се од њега ништа сакрити не може, најзад уступи. И заиста још сутрадан он дође натраг пред логор са једним огромним слоновим зубом чија је тежина ваљда била између 40 и 50 килограма. У замену поглавица прими за овај зуб: четири грла стоке, четири козе и друге неке трговачке артикле. Задовољан, поглавица нареди те се донесе и други зуб а Јордан пошто је и њега већ откупио није ни имао више разлога да се овде задржава. Стога рече поглавици да ће сутрадан путује и упути се натраг у свој шатор.

Усред ноћи Јордан се пробуди у своме шатору услед шушња нечијих корака около самога шатора. Устаде и са пуно обазривости изађе напоље. Тамо нађе једну индивидуу која му рече да је роб код мађионичара који га беше заробио за време једне пљачке. Чим

је сазнао неке ратнике около себе са којима мисли да нападне Енглеза. Подлац је хтео да се освети за свој неуспех. Напад је имао да се изврши за време одласка Енглеза, на путу.

Јордан се ипак крете на пут.

По изласку из села наши путници су маршовали извесно време ни од кога не узнемиравани. У једном тренутку опазише да је у трави било пуно неких људи који су се крили. Дошавши у близину неких колиба видеше „мађионичара“ где излази из једне у пратњи четири друга. Он даде гласно поздрав и стаде као укопан на сред пута. Јордан одмах увиде у чему је ствар. Затражи од „мађионичара“ да га пропусти и по том питању водише преговоре извесно кратко време. Кад виде да „мађионичар“ има намеру да их побије, он хтеде са дружином да бежи у страну али Црнац баци се на њ копљем нишанећи право у стомак. Копље прође поред Јордана и тек га мало окрзну по оделу. На ово излетише са свих страна Црнци, али Енглез одмах првога нападача обори на земљу једним метком из револвера. Пуцањ и његово дејство утицаше веома на Црнце којима је дотле ватрено оружије било непознато. Мађионичар паде на земљу од страха а остали Црнци се погледаше па кад видеше у коликом су броју нападоше поново. Енглез и његова пратња направише фронт према нападачима и осуше из пушака и револвера ватру. Ово ипак поплаши непријатеље, којима је више страха уливала пуцњава него само дејство зрна, те стукоше назад и отворивши пролаз путницима пропустише их. Тако се ова мала и смела експедиција ипак врати здрава и читава, са доста задобивене слонове кости својој првобитној станици.

Па ипак људи нису најопаснији створови који се срећу у овим пространим пољима и прашумама централне Африке. Човек не може управо да зна шта овде не може срести јер свугде има непријатеља почев од ваздуха са својим комарцима и најразноврснијим досадним мушицама па до земље са њенима рептилима, гуштерима и змијама.

Ја сам у своме прошломе писму изнео ток ратних операција у току прошлог рата и ред којим је ишло заузимање ове огромне немачке колоније од стране Енглеза. Напоменуо сам да је енглески главни штаб војске која је оперисала из Кеније, једне ноћи био тако нападнут од лавова да за мало што није био уништен. Ово је само једна епизода. Има их стотинама других.

Средином 1917. године, једна чета британских афричких ловаца, доби наређење да изврши извиђање предтерена и ухвати једно одељење наоружаних Немаца које је било опажено на неколико дана хода. Команду чете доби један капетан, Енглез, страстан спортиста који је био већ чувен са својих извршених ловачких партија у Уганди.

Чета се одвоји од баталиона са својом комором која се састојала из урођеника „вапагави“ носача хране и пртљага. Ови носачи, са лулом у зубима и теретом од 30 килограма на глави иду за четом без обзира на умор, глад и опасност.

Војници су покушали да штогод сазнаду од самих урођеника о кретању непријатеља, али урођеници, било да нису стварно ништа знали, било да нису хтели, ништа нису рекли о кретању Немаца. Чета је ипак ступала храбро напред.

Пролазећи у патролама шуме тако пуне дивљини, капетан је био просто на мукама што није смео да избаци ни један метак јер тиме би објавио своје присуство овде непријатељу. Ипак он је угушавао у себи ову жељу и управљао четом водећи је напред у сусрет непријатељу.

Чета беше већ стигла и трећи дан свога маршовања а непријатељ није још био дао никаква знака од себе. Капетан командир, бојећи се да се не одвоји сувише од своје војске таман са баш питао да ли да продужи своје кретање у напред кад одједном два пуцња из пушака електризоваше наше гониоце. Пуцњи су били испаљени у дубини прашуме у којој су се и ови налазили, и беху одјекнули у неколико одјека, тако да је било немогуће утврдити са које је стране дошао прави пуцањ. Одмах беху послате патроле да то пронађу.

Неколико стотина метара само одатле, шуму је прекидао један доста пространи пропланак а иза њега изгледа да је вегетација била нешто ређа. Претходница, изашав на помоћ ове чистине, спази на другој страни непријатеља и брзо се спремаше за борбу чинећи при том све могуће да се сачува од непријатељских митраљеза који су шишали чистином.

У томе стиже и главница чете и борба се отпоче страховита. Пушке и митраљезе бљуваху смрт; непрестани плотуни се понављаху из еха у ехо. Капетан трчаше свуда организујући и надгледајући своју бојну линију од једног краја до другог. Сусрет са непријатељем и борба која се одмах започела били су тако изненађени да се није ни могло ни мислити на какав маневар, а сада међутим било је немогуће прећи про-

плананак ма с које стране јер цео простор брисала је непријатељска ватра.

У овоме тренутку деси се нешто изненадно и невероватно чудо. Вероватно обузети страхом услед ове њима непознате галаме коју је пуцање производило, два велика слона са стране истрчаше из шуме и наиђоше на пропланак. Огромне животиње се уставише баш између две непријатељске линије не знајући шта да раде и гледајући унезверено негде. Ватра одмах престаде као на команду јер оба непријатеља управише своју пажњу на залутале животиње.

Капетан, стари ловац, не могаде да се уздржи више. Он дохвати свој карабин, нанишани једну животињу и једним метком је обори на земљу. Другим метком и други слон био је оборен тек тада Немци се сетише да ваља продужити борбу. Али овога пута битка се настави са много мање огорчења него пре. Ускоро борба и престаде.

Наиме Немци су се користили застојем услед појаве слонова и пажњом коју су Енглези управили на животиње, па су највећим делом напустили своје положаје. Остала је била само заштитница која је још мало продужила пушкарање, па кад су Енглези извршили напад бајонетом, повукли се и они за остилима.

Енглези беху сасвим срећни исходом дана јер поред зуба које су на овај начин добили, могоше да справе себи и доста свежег меса од убијених животиња. Чета се врати батаљону са извршеном задаћом и богатим пленом слонове кости и меса.

Тангањика не само да има слонове и лавове него има и најкрволочнију животињу познату до сада а то су леопарди, или како их код нас обичније називају,

тигрови. Није редак случај да обичан шетач овуде наиђе на такву животињу од које му се следи крв у жилама, а тек шта ловци о томе знају да нам испричају.

Лов на лавове или леопарде јесте најинтересантнији можда од свих других врста лова у овим пределима. Човек управ кад овде полази у лов он мисли да ће срести врсту животиња на коју је он кренуо али врло често се деси да наиђе какво друга звер и он често убија њу. Лов на леопарде нарочито је опасан.

Један мој пријатељ, Енглез, са којим сам овде ишао у лов на леопарде па донео кући — змију, причао ми је ову интересантну историју из лова на тигрове које је он често ловио у Индији. И ако ово прича ловац, ипак молим читаоце да је сматрају истинитом, јер макар да изгледа фантастична и невероватна ипак је описани догађај тако чест свима ловцима по овим непроходним и тако пуним дивљих зверова афричким и азијским прашумама.

У једној партији ловаца, која је пошла у лов на тигрове, налазио се и мој пријатељ, као најмлађи из друштва. Вођство лова било је поверено мајору Б., цењеноме и врло искусноме ловцу кога смо сви слушали. Ја сам већ неколико пута дотле ишао с њиме по џунгли (прашуми) али од тигрова нигде није било ни трага.

Једнога дана када смо такође били пошли у лов на тигрове, ја се попех на једно дрво које ми је мајор показао. На дрво сам се био успео помоћу летвица које моји другови однеше собом да би се њима служили при пењању. Ја се неместих у једну рачву и таман сам мислио да сам се угодно наместио кад одје-

данпут нападе ме читава војска — мрави! Грешни човек стресао се при сећању на грозна уједања великих црвених мрава који нису волели присуство његово на овоме дрвету. Што је најгоре он ништа није могао да предузме за своје спасење јер наређење је било апсолутно да свако мора строго чувати место где је остајући у апсолутној тишини. Дрво је било високо седам до осам метара тако да скакати доле значило би сигурно сломити врат, а сићи се није могло без мердевина. Два пуна сахата овај грешник остао је изложен уједању мрави тако да је пред крај најзад — заспао, поставши већ неосетљив на њихове уједе. Најзад дођоше и другови и спасоше га. Никаквог тигра није тога пута видео.

Али претрпљене муке за ова два сахата учинише га обазривијим и када га мајор поведе у други лов, он изабра дрво мало згодније за силазак, не дај Боже, и добро у хладу чиме је и сигурно против напада црвених мрава.

Тако дакле у неколико осигуран од овога непредвиђеног непријатеља, стајао је мој пријатељ горе на дрвету на једној грани држећи се рукама за друге и очекивао животињу. Може се појмити узбуђење са којим је очекивао тигрове јер ово би био први пут да их види и то још у џунгли, у њиховоме завичају. Ево како он сам о томе прича:

„Пушка ми је била пуна и висила о рамену али тако да сам је могао увек лако узети и употребити. У томе положају очекивао сам опаку звер, и држећи се за гране, гледао пажљиво тамо и амо кроз лишће презајући се на сваки шум.

„Потера звери најзад отпоче и ево најзад где се пред мојим очима појави један лаф. Први! И још те

какав тигар! Како је био леп, велики и достојанствен овај владар џунгле у овом тренутку! Срце у грудима толико ми удараше од узбуђења да ја у првом тренутку једва се снађох и сетих договора. Помислих да ће звер ударити стазом коју сам ја сам био за њу отворио, али од тога не би ништа: тигар продужи свој мирни кас и дошав управ под дрво на коме сам ја цвокотао, леже под њим.

„Зачуђен а и из радозналости да боље загледам ову страшну животињу о чијој крволочности цео свет говори са стресањем од језе. Нагох се са своје гране мало више напред, али, их, Боже, у томе изгубих равнотежу и полетех са дрвета доле, докле пушка, окинута једном граном одјекну свим громким пуцњем који ме још више застраши.

— „Изгубљен сам, — мислио сам докле сам летео кроз ваздух управо на грбину опаке животиње. Осетих један јак покрет и удар по леђима којима сам био доле пао — баш на саму животињу — и инстинктивно превртох. Тигар уједном ме одбаци и извуче се и, о чуда! — наже бежати што је игда могао у правцу супротном ономе одакле је дошао!

„Пуцањ из пушке а и овај неочекивани терет који је тако рећи са истим пуцњем тако јако притискао грешну животињу, збунило је овога крволока и у нагону да спасе само своју кожу, животиња се спасла.

„Што се мене тиче ја, захваљујући томе што сам баш пао на животињу а не на земљу извукох се тако рећи без икаквих повреда сем тога што ми се пушка услед пада беше нешто покварила. Али и дан данји кад се сетим на опасност којој сам био изложен и страх приликом самог падања на леђа саме животиње, обузме ме језа целим телом.

„Ето како је изгледао мој први лов на тигрове.“

Ја сам нешто слично овоме прошао у лову који сам баш са истим овим Енглезом приредио на леопарде. Сличне ствари могу се преживети само овде у овим пределима.

Ми смо наиме били кренули у лов на крупно зверење првенствено на леопарде за који је лов мој пријатељ био извадио и дозволу од власти. То је било у срцу Тангањике у близиии Таборе, вароши одакле пишем ово писмо и где сам сишао са воза који ме је понео из Дар-ес-Салама. Пропустили смо неколико чопора антилопа, газела и других невиних животиња јер смо хтели пошто пото да се намеримо на некога месождера и погледамо мало опасности у очи.

Случај је хтео да смо погледали опасности у очи а да нисмо наишли ни на тигра ни на лава. Идући узаном стазом која је једина била нам омогућила да уђемо у прашуму, тако густо испреплетану свакојаким растињем, ја сам одједанпут застао. Истом овом стазом а нама у сусрет ишла је једна огромна змија која је, по самим шарама и јасноћи боја на леђима, морала бити отровна.

Срећом како нас она није видела да смо се кретали, а кад смо је спазили ми смо стали као укочени, змија је мирно продужила стазом свој пут приближујући се нама као каквим мртвим пределима. Са главом мало издигнутом лагано нам се привлачила и кад је била на једно два метра испред мене, ја је лупим хитро кундаком по челу.

Како сам у ономе тренутку хитро дохватио за цев од пушке не знам али удар који сам задао змији био је смртоносан. Огроман гмизавац стао је да се прућака

својим телом али га је још један удар умирио сасвим. Змија је била убивена.

Ову смо змију одмах натоварили и понели собом кући. Од даљег нашег лова не би тога дана ништа више.

Змија овде има необично много. Има их разни врста и разне величине од педља па до неколико метра дужине. Научници их распознају преко деведесет разних врста од којих су око двадесет и пет отровнице. Колико је то велики број најбоље ће осетити моји читаоци кад их потсетим да у Србији живи свега три или четири врсте змије од којих су једна или две само отровне. Наша Отаџбина, упоређена у том погледу са овим крајевима јесте благословена земља.

Од свих змија које сам имао прилике да видим овде, најзначајнија је једна, веома отровна коју и урођеници и Европљани називају Мамба. Ова змија има сасвим црну кожу а има их које имају и сасвим зелену. Дугачка је око три метра и веома узана може да скаче у висину преко метар и по, и тако брзо да се креће да човек на коњу не може да утекне од ње ако га јури. Срећом нема обичај да напада људе, изузев случај кад је у опасности сама или кад се човек деси између ње и њене рупе која јој служи за јазбину. Иначе скаче на мање животиње и својим уједом их убија.

Сем ове, овде има неколико врста чувених отровница званих кобре. Једна од њих може не само да уједом трује, него шта више и да штрца отров на даљину.

Али највећа од свих јесте врста *констиктор* којој припада и змија коју смо ми убили. Дужина ове огромне змије износи око пет и по метара. Овај колос

од змије скаче у висину скоро три метра а то су без мало две висине човека. Лако је онда разумети да овакав непријатељ мора бити веома опасан по човека.

Али да су брзина змије и њен отров једина опасност од свих страховитих рептила не би било тако страшно. Многе од ових змија имају још једно друго оруђе на расположењу, оруђе исто толико опасно ако не и опасније него што је ујед. Наиме, неке од ових змија имају чудну моћ да погледом хипнотишу другу животињу и онда јој одузму и оно мало средстава за одбрану.

Многи научници, у тежњи да што критичније посматрају и проучавају природу, доведе хипнотизаторску моћ змија у питање а неки шта више чак иду дотле да тврде како је то само једна обична предрасуда простога света. Али ако једни ово одбацују као неистинито, то је зато што у ово питање нису хтели ни улазити а камо ли да су га хтели и озбиљно проучавати. Међутим други научници, исто тако одлични зоолози као и они први, ако не још и бољи, занимали су се овим питањем и дошли до веома занимљивих и што је најважније сасвим сигурних разултата. Један врло цењени немачки лекар, Китнер, после дужег бављења у Тангањици, написао је неколико веома занимљивих чланака о овоме питању. Он тврди да су нарочито извесне врсте отровних змија обдарене моћи хипнотисања и лично прича неколико својих огледа и посматрања по овоме питању.

Крај другог дела

ИЗ ЖАРКЕ АФРИКЕ

10.664